

Rydboholms engelska park

- Historik och vårdprogram

Andreas Johansson

Examensarbete 30hp i landskapsarkitektur vid institutionen för stad och land vid SLU

Rydboholms engelska park

-historik och vårdprogram

Examensarbete 30hp i landskapsarkitektur
Andreas Johansson 2009

Handledare: Viveka Hoff, SLU Ultuna
Jimmy Norrman, Sweco Architects
Examinator: Tomas Lagerström, SLU Ultuna
Extern examiner: Christian Laine, arkitekt
Datum för examensseminarium: 2008-06-09

Institutionen för stad och land vid Sveriges Lantbruksuniversitet, Ultuna

ABSTRACT

This thesis is a conservation programme for the English park of Rydboholm. The estate is situated in the municipality of Österåker, north of Stockholm, Sweden, and has a long history dating back to the 14th century. Rydboholm was the home of several families of great national importance, such as the Finsta and Vasa clans. However, since the 1500s, the noble family Brahe was the most influential; leaving its mark on the castle and surroundings. The gardens of Rydboholm consist of two parts; The first is from the baroque era, dating back to the 1660s, and the second is an immense landscape park completed around the year 1800 by Magnus Fredrik Brahe.

During his travels through Europe, Magnus Fredrik Brahe was influenced by the new English-style gardens and he brought a large collection of literature on the subject back to Sweden. After an intense period at the royal court, which involved political disputes and family tragedies, Brahe withdrew to Rydboholm and began to design and build his own landscape garden. Over time, he created a picturesque collection of monuments and buildings inspired by the philosophy and symbols of the freemasons. The built objects are of high artistic and architectural value, including works of the famous sculptors Johan Tobias Sergel and Johan Niclas Byström. Since the days of Magnus Fredrik Brahe, the grounds have changed little, although some new monuments were erected. These new items were gently inserted into the overall structure, leaving the original character intact. The historic paths, monuments and many of the original buildings continue to be preserved along with a large part of the original plant material. The grounds are today dominated by old and beautiful deciduous forests. The entire park is classified as a key habitat with important natural and recreational values and the estate of Rydboholm is an area of national interest because of its cultural values.

Since the late 19th century, the English park was a popular destination for Stockholmites who traveled there on summer excursions. People continue to journey to Rydboholm today and the current owners of the estate, the Douglas family, are anxious to both preserve this public aspect of the park and to keep it in good condition. The conservation programme outlined in this paper is designed to increase the knowledge about the park and provide a basis for decisions regarding the park's future. I propose to reinstate English-style park concepts such as alternating open and closed outdoor rooms, clear sightlines and themed atmospheric environments. As the existing source material has several missing pieces, it is the very idea of the English park one should strive for, rather than to recreate specific historic details. Although, there are smaller parts that could also be suitable for reconstructions, based on old photos and drawings. However, the most important issue is the preservation of the park's character, allowing future alterations based on a lasting and prudent approach. The park has a permanence and gradual continuity that must be maintained. It must continue to be a *living* park, a park which is allowed to develop, and should be regarded as a living memorial of Rydboholm and its owners' long and rich history.

As in preceding generations, the current owners desire to put their own imprint on the park in the form of new monuments and English-style 'surprises'. The park's main entrance is also of concern, as it is currently undefined and unwelcoming. These new additions should be made with great care and consideration for the existing environment; ideally keeping the same high level of artistic and architectural quality as the original buildings. The conservation programme posits that additions should connect to the spirit that Rydboholm park was originally built in, while simultaneously reflecting 21st century ideals and design so as to avoid becoming imitations or false history.

In conclusion, the conservation programme includes a discussion of how Rydboholm can work with future development, highlighting some inspirational examples. In the future, this document could be complemented with a conservation plan detailing practical steps the owners and guardians of Rydboholm park can take to achieve the goals discussed in the conservation programme.

SAMMANFATTNING

Detta examensarbete är ett vårdprogram för den engelska parken vid Rydboholm. Godset Rydboholm är beläget i Österåkers kommun, Stockholms län, och har sina rötter i tidigt 1300-tal. Det har genom historien hört till flera av landets mest betydelsefulla släkter, bland annat Finsta- och Vasa-ätterna. Det är dock främst den grevliga släkten Brahe som från och med 1500-talet satt sin prägel på slottet och dess parkanläggningar.

Rydboholms parker består av två delar, en barockpark från 1660-talet och en mycket vidsträckt engelsk park anlagd kring sekelskiftet 1800 av Magnus Fredrik Brahe. Magnus Fredrik var mycket influerad av den nya engelska stilen och under sina resor på kontinenten samlade han på sig en stor mängd trädgårdslitteratur och mönsterböcker. Efter en period av intensivt hovliv, politiska intriger och personliga tragedier kom Magnus Fredrik att dra sig tillbaka till Rydboholm där han av allt att döma själv stod för utformningen av sin nya park. Med tiden växte en spännande samling monument och byggnader fram, många med mer eller mindre tydliga kopplingar till frimurarordens symbolvärld. Många av parkens byggda delar är av mycket hög konstnärlig och arkitektonisk kvalitet, omfattande verk av bland andra Johan Tobias Sergel och Johan Niclas Byström. Efter 1800-talets första hälft har inga större förändringar ägt rum i parken. Några senare minnesstenar har dock rests, varsamt infogade i parkens övergripande struktur. Gångvägarna och flera av de ursprungliga byggnaderna är väl bevarade liksom en mycket stor del av det ursprungliga växtmaterialet. Parken har till största delen karaktären av ädellövskog och är klassad som nyckelbiotop med stora natur- och rekreationsvärden. Hela Rydboholm är område av riksintresse för kulturmiljövården.

Sedan sent 1800-tal har parken varit ett populärt utflyktsmål för många stockholmare och än idag är den välbesökt och mycket omtyckt. Familjen Douglas som äger godset är måna om att fortsätta hålla parken öppen och i gott skick. Detta vårdprogram syftar till att öka kunskapen om anläggningen och utgöra en grund varifrån beslut om parkens framtida vård kan tas. I stora drag föreslår jag att man arbetar mot att återinföra den engelska stilens tankar om omväxlande slutna och öppna partier, siktlinjer och stämningsfulla platsbildningar. Eftersom källmaterialet innehåller stora brister är det den engelska parkens själva *idé* man föreslås sträva efter, snarare än att återställa parken i ursprungligt skick. I vissa mindre delar kan det dock vara motiverat att genomföra rekonstruktioner, baserade på äldre fotografier och uppmätningar. Det viktigaste är att parkens genuina karaktär bevaras och att alla förändringar får ske utifrån ett långsiktigt och varsamt förhållningssätt. Ett stort värde ligger i parkens långa kontinuitet, och denna måste få synas i anläggningen. Engelska parken måste få fortsätta vara en *levande* park som tillåts utvecklas och bör betraktas som ett levande minnesmärke över Rydboholm och dess ägares långa och rika historia.

Det finns en önskan från dagens ägare att sätta egna avtryck i form av nya minnesstenar och överraskningar i parken i enlighet med den engelska stilens grundtankar. Man önskar också göra något åt parkens huvudentré, som i dagsläget upplevs dåligt definierad och inte särskilt välkomnande. Dessa nya tillägg bör göras med stor varsamhet och hänsyn till den befintliga karaktären och bör om möjligt hålla samma höga konstnärliga- och arkitektoniska kvalitet som de historiska objekten. Jag föreslår att man knyter an till den anda som parken ursprungligen anlades i, men samtidigt speglar 2000-talets ideal och formspråk. Skala, detaljeringsgrad och material bör helst anpassas till de historiska objekten. Arbetet innehåller avslutningsvis en diskussion om hur dessa nya tillägg skulle kunna utformas och lyfter fram några exempel som man kan hämta inspiration från. I framtiden skulle detta dokument kunna kompletteras med en vårdplan, där valda handlingsvägar omsätts till praktiskt utförande.

*Jordrök vaknar bland höstlöv i lunden.
Sent omsider upp genom sunden
bryter sig brisen med glasigt gny.
Alfågelstoner, ejdergamman
smälta med askarnas körsång samman.
Ingen vårpark susar legender,
krönikeknittel som edra stränder,
Rydboholm och Penningby.*

Ur *Roslagen* av Erik Axel Karlfeldt, 1918

INNEHÅLL

Förord	9	Rydboholmsparkens historia	53
		Från sätesgård till barockpalats	53
		Den medeltida gården	53
Inledning	11	Vasasläkten på Rydboholm	54
Bakgrund	11	Den förste greven Brahe	54
Syfte	11	Suecia-bilden	56
Mål	12	Förvandlingen till barockpalats	57
Metod	12	Reduktion och tragedier	60
Avgränsningar	12	Tidigt 1700-tal	60
Upplägg och läsanvisningar	12	1789 års karta	61
Varför vårdprogram?	13		
Vårdprogram kontra vårdplan	13	Den unge excellensen	63
		Magnus Fredriks Grand tour	63
		Hovlivet i Stockholm	65
		Tillbakadragandet till Rydboholm	66
Nulägesbeskrivning	15		
Läge och omgivning	15	Parken anläggs	67
Översiktskartor	16	Parkens skapare	67
Vegetationskartor	20	1799 års karta	67
Struktur och karaktär	23	Vegetation	67
Natur och vegetation	23	Förebilder i biblioteket	69
Ägoförhållande	25	Sekelskiftets förändringar	69
Skötsel och underhåll	25	Parkens färdigställande	71
Nyttjande	26	Rydboholm - en frimurarpark?	73
Ägarnas tankar inför framtiden	28		
Riksintresse	28	1800-talets Rydboholm	77
Byggnadsminne	29	Obeliskan	77
Naturskydd	29	Trädplanteringstraditionen	78
Delområden	30	Tidiga avbildning av parken	78
Fotoinventering	31	1850 års karta	81
I. Entrén	31	Det sena 1800-talet	83
II. Sibirien	32	Förändringar kring sekelskiftet	83
III. Gamla humlegården	34	Trädgårdsmästeriet	84
IV. Afrika	36	Skötsel och personal	84
V. Obeliskan	38	Parken som sommarnöje	87
VI. Östra skogen	40	Träd och buskar år 1900	87
VII. Planteringen	40	Arkitekturminnesföreningens	
VIII. Dammen	41	uppmätningar	88
IX. Parkhyddan	42	Äldre platsnamn	88
X. Røjningen	45		
XI. Sjögången	45	Von Essens Rydboholm	91
XII. Templet	47	Wilhelm von Essen	91
XIII. Västra skogen	49	Sent 1900-tal	93
XIV. Sundet	50		

Värdeanalys	95	Bilagor	149
Värderingsmodell för bebyggelse	95	Bilaga A:	
Alternativa värderingsmodeller	96	Landskapsarkitekturens Historia	149
Anekdotvärde	96	Barockens parker	149
Värderingsmodell för Rydboholm	97	Den engelska parken	150
Värdebeskrivning	98	Tillbaka till Naturen	150
Grundmotiv: Dokumentvärden	98	Individualism	150
Grundmotiv: Upplevelsevärden	99	Exotiska och historiska influenser	150
Grundmotiv: Naturvärden	100	Landskapsmåleriet	151
Förstärkande motiv	100	Karaktär	152
Sammanfattad värdering	101	Den engelska parken i Sverige	152
Måldiskussion	103	Vegetation	154
Grundläggande förhållningssätt	103	Monument	156
Övergripande mål	105	Vatten	156
Generella åtgärder och mål	106	Eremitage och ruin	156
Struktur	106	1800-talet	157
Vegetation	107	Det tidiga 1900-talet	157
Byggnader och monument	108	Bilaga B:	
Relation till omgivningen	108	Frimurarsymboliken	
Kontinuitet och levandegörande	109	i de engelska parkerna	159
Nya tillägg	109	Frimurarorden	159
Delområdesbeskrivningar	113	Symbolvärld	160
I. Entrén	114	Kopplingar till trädgården	160
II. Sibirien	122	Kända frimurarparker	161
III. Gamla humlegården	123	Rosersberg - en svensk frimurarpark?	161
IV. Afrika	125	Bilaga C:	
V. Obeliskan	126	Att bevara och vårda	163
VI. Östra skogen	128	Varför bevara?	163
VII. Planteringen	128	Internationella dokument	164
VIII. Dammen	129	Restaureringsideologier	164
IX. Parkhyddan	132	1. Rekonstruktion	165
X. Røjningen	135	2. Restaurering / Renovering	165
XI. Sjögången	135	3. Fri förnyelse	165
XII. Templet	137	Kontinuerlig skötsel	166
XIII. Västra skogen	138	Levandegöra	166
XIV. Sundet	138	Bilaga D: Florensdokumentet	167
Sammanfattning av vårdåtgärder	140	Bilaga D: Nyckelbiotopinventering	171
Sammanställning av måldiskussioner	141	Bilaga E: Träd och buskar år 1900	173
Reflektion kring examensarbetet	142	Bilaga F: Ägarlängd	175
Källor	144		

FÖRORD

Detta är ett examensarbete på magisternivå i ämnet landskapsarkitektur motsvarande 30 högskolepoäng. Arbetet har i huvudsak skett på halvtid under perioden september 2007 till maj 2008 och har tryckts under våren 2009. Arbetsplats har tillhandahållits av Studio Landskap på Sweco Architects i Stockholm. Viveka Hoff från SLU och Jimmy Norrman från Sweco har varit handledare.

Utöver mina handledare har flera personer varit till mycket stor hjälp under arbetets gång. Jag vill särskilt tacka Elisabeth Douglas som låtit mig ta del av familjens privata arkivalier och som lagt ned stor tid på att ta fram material som legat till grund för kapitlet om parkens historia. Tack också till Linda Cederlund och Håkan Varg på Rydboholm som bidragit med kunskaper om parkens växter och skötsel.

Flera personer har läst och kommenterat texten under arbetets gång. Förutom ovan nämnda har Carl Douglas, Åke Bergstedt, Lin Wiklund och Marianne Randers kommit med värdefulla kommentarer och synpunkter. Hjälp med översättning och tolkning av källmaterial har jag fått av Kristoff Laufersweiler, Vinciane Gille och Shira Jacobs.

Slutligen vill jag rikta ett stort tack till de personer som gav mig möjligheten att över huvud taget få arbeta med Rydboholm; Carl Douglas, Åke Bergstedt, och Jimmy Norrman. Engelska parken är en otroligt vacker anläggning och i få parker kan man känna historiens vingslag lika tydligt som här. Jag är oerhört glad och tacksam över att ha fått ta del av dess spännande historia och ser fram emot att följa dess utveckling i framtiden. Det är min förhoppning att detta dokument ska vara ett stöd och en hjälp i arbetet med parken.

Stockholm maj 2009

Andreas Johansson

Slottet sett från barockparken.

INLEDNING

Bakgrund

Rydboholm är ett gods med rötter i medeltiden, beläget i Österåkers kommun norr om Stockholm. Godset var under 400 år huvudsäte för den grevliga familjen Brahe och flera grevar var personligen engagerade i utformningen av både slottet och parkanläggningen. Idag består slottsparken av två delar, en barockpark med ursprung i 1660-talet och en vidsträckt engelsk park anlagd kring år 1800, populär som utflyktsmål sedan drygt 100 år tillbaka.

Familjen Douglas som äger Rydboholm i dag är mycket måna om att den engelska parken ska vårdas och skötas och fortsätta vara tillgänglig för allmänheten. Under 2007 väcktes frågan om man inte skulle kunna uppföra någon sorts entrébyggnad till parken. Denna skulle dels markera entrén, men också kunna innehålla information om parken och dess historia riktad till besökarna. Dessutom önskar ägarna också sätta någon form av avtryck i parken, på samma sätt som tidigare generationer gjort. Hur skulle man kunna tillgodose dessa önskemål och behov och samtidigt vara säker på att man inte påverkar parkens höga kulturhistoriska värden negativt? Detta examensarbete identifierar och beskriver parkens värden och diskuterar

möjliga vägar att kombinera deras bevarande med dagens behov.

Syfte

Det övergripande syftet med att upprätta ett vårdprogram för Rydboholmsparken är att ge ägarna ett bra kunskapsunderlag för framtida arbeten som berör parken. Det ska därmed kunna fungera som ett stöd för de beslut som måste tas i fråga om vård och eventuella förändringar av parken. Eftersom önskemål om en tydligare huvudentré finns hos ägarna idag har denna del utretts mer ingående. För att uppnå detta har följande undersyften formulerats:

- Göra en sammanställning över parkens historiska utveckling
- Beskriva och dokumentera parken så som den ser ut idag
- Identifiera och beskriva parkens värden i dag
- Formulera alternativ till mål och riktlinjer för framtida vård och utveckling

Mål

Målet med detta examensarbete är ett dokument som kan användas i den framtida vården av Rydboholms engelska park.

Metod

De metoder som använts vid arbetet med att upprätta vårdprogrammet är följande:

1. Litteraturstudier av i huvudsak av tre slags dokument; vårddokument, material som behandlar landskapsarkitekturs historia, samt litteratur som rör aktuella restaureringsideologier och förhållningssätt.
2. Kartläggning av Rydboholmsparkens historia genom studier av historiskt material och arkivsökning. Totalt har 12 olika arkivinstitutioner besökts.
3. Intervjuer med ägare, skötselansvariga och sakkunniga. För den historiska beskrivningen har Elisabeth Douglas, en av Rydboholms nuvarande ägare, varit till stor hjälp.
4. Inventering av parken har gjorts från september 2007 till och med maj 2008 med platsbesök ungefär en gång i månaden. Inventeringen har bland annat resulterat i en stor mängd fotografier, varav endast en mindre del varit möjlig att ta med i vårdprogrammet.
5. Analys av parkens värden med utgångspunkt i allmänt vedertagna begrepp och metoder utarbetade hos bland andra Riksantikvarieämbetet och Statens Fastighetsverk. För detta har framförallt Axel Unnerbäcks modell för värdering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse använts.
6. Måldiskussion och utarbetning av förslag till framtida vård och strategier. Måldiskussionen bygger på den historiska beskrivningen, de identifierade värdena, florensdokumentet, dagens behov samt mina egna erfarenheter och kunskaper inom landskapsarkitektur.

Avgränsningar

Tyngdpunkten i arbetet har legat på att upprätta ett dokument som familjen Douglas kan använda för att ta beslut om parkens vård. För att skapa förståelse för parkens värden och att placera den i ett historiskt sammanhang innehåller arbetet även en översikt av utvalda delar av landskapsarkitekturs allmänna historia och olika restaureringsideologier. Fokus ligger dock på Rydboholmsparken, inte på vårdprogram, restaureringsideologier eller den engelska parkstilen i mer generella termer.

Arbetet har avgränsats geografiskt med utgångspunkt framförallt i de gränser som den engelska parken har enligt 1850 års karta. För att förstå parken och dess värden har även slottets och barockparkens historia beskrivits, men dessa områden har sedan lämnats i arbetets övriga delar.

Ett vårdprogram för anläggningen i sin helhet, där också alléerna, barockparken, köksträdgården och det närmaste kulturlandskapet finns med skulle vara värdefullt men har inte kunnat genomföras inom ramarna för detta examensarbete. Det är viktigt att den engelska parken inte behandlas som en egen, isolerad ö på Rydboholm utan ses som en del av en historisk miljö som speglar både lokala och internationella ideal och historia. I ett eventuellt framtida mer omfattande vårddokument kan detta vårdprogram för den engelska parken ingå som en viktig del.

Upplägg och läsanvisningar

Detta dokument kan sägas bestå av fem huvuddelar. Den första är en nulägesbeskrivning av parken som i huvudsak bygger på inventeringar utförda under tiden september 2007 till och med maj 2008. I denna del utgör foton från parken en stor del.

Därefter följer en historisk beskrivning av Rydboholmsparkens utveckling, från medeltid och fram till idag. Denna del bygger framförallt på arkivstudier av historiska dokument och behandlar inte enbart den engelska parken.

Den tredje delen är en värdeanalys med en värdering av den engelska parken utifrån metoder som tillämpas av bland andra Riksantikvarieämbetet. Avsnittet avslutas med en sammanfattande värdering.

Efter detta kommer en måldiskussion där förhållningssätt och övergripande mål formulerats. Här finns också generella åtgärder och mål som är tänkta att gälla parken som helhet.

Vårdprogrammet avslutas med delområdesbeskrivningar. Till respektive område hör förutom nulägesbeskrivning och historia också en måldiskussion om hur vård och utveckling kan se ut i framtiden. Här finns ett särskilt avsnitt om entrén. Förslag och inspirationsbilder är tänkta som ett medel för att öppna upp för diskussion om parkens framtid och att ge nya idéer. Avsikten är inte att ge några definitiva svar och lösningar. Denna del av arbetet närmar sig det upplägg som en framtida vårdplan skulle kunna ha.

För att kunna placera parken i ett större historiskt sammanhang har landskapsarkitekturens allmänna historia från barocken fram till i dag beskrivits. Denna text är bifogad som bilaga A. Eftersom parken har starka kopplingar till frimurarorden och dess symbolvärld har detta ämne beskrivits kortfattat i bilaga B. I bilaga C förklaras några av de restaureringsideologier och begrepp som används i måldiskussionen och delområdesbeskrivningarna. Den som inte är insatt i dessa ämnen och vill ha lite mer bakgrundsinformation rekommenderas läsa bilaga A, B och C före huvudtexten om Rydboholm.

Alla foton är tagna av författaren om inte annat anges. Varifrån äldre foton och bilder är hämtade anges i anslutning till respektive bild. Jag har valt att inte skilja på material från Rydboholms slott respektive gårdsarkiv eftersom det ibland varit svårt att veta vad som tillhör vad. I huvudsak är dock foton, dagböcker och anteckningar hämtade från slottet, medan gårdsarkivet till största delen innehåller dokument som rör godsets ekonomi och kartor.

Varför vårdprogram?

Att äga och förvalta en kulturhistoriskt värdefull miljö är ett viktigt men i många fall också tungt och förpliktigande ansvar. Ekonomiska resurser är ofta en förutsättning för bevarande eftersom vård och skötsel kräver både tid och pengar. Men något som kanske är ännu viktigare i sammanhanget är kunskap om *hur* miljön ska skötas. Därför är behovet av ett bra kunskapsunderlag av största betydelse innan några åtgärder vidtas. Bland alltför många restaureringar och förändringar i historiska miljöer saknas dokumentation av vilka diskussioner och beslut som föranledde förändringarna (Sunesson 2001 s.68). Detta gäller särskilt de objekt och miljöer som inte utpekats som byggnadsminnen eller på andra sätt fått lagliga skydd, men som ändå i allra högsta grad är viktiga kulturmiljöer. Vårdokument i form av vårdprogram och vårdplaner, är därför viktiga medel för att sprida kunskap och öka förståelsen för kulturhistoriska värden och hur dessa kan bevaras.

Vårdprogram kontra vårdplan

Inom kulturmiljövården är det framförallt dokumenten vårdprogram och vårdplan som används. En vårdplan kan också kallas skötselplan och innehåller som regel ganska preciserade åtgärder och skötselinsatser. Det kan handla om projektering av tillägg i miljön, beskrivningar om hur byggnader ska restaureras eller instruktioner om hur den regelbundna skötseln praktiskt bör utföras. För att kunna komma fram till dessa beslut måste vårdplanen nästan alltid föregås av ett vårdprogram. I vårdprogrammet kan olika alternativa handlingsvägar diskuteras och sättas i relation till olika intressen och värden. Ett vårdprogram innehåller också dokumentation av anläggningens utveckling fram till idag och en analys av dagens värden och funktionskrav. Dokumentationen av dagsläget är ett sätt att säkra fakta och basdata för framtida hantering och forskning. Vid framtida förändringar ska det gå att bilda sig en uppfattning av hur parken tidigare sett ut. Programmets diskussion om alternativa handlingsvägar bidrar dels till förståelsen för den specifika parken, men är också ett sätt att bidra till parkdiskursen i stort.

och att öka medvetenheten för frågorna hos en bredare grupp. Vårdprogrammet är därmed en mer dynamisk bas för hantering av nya oförutsedda frågeställningar än vårdplanens konkreta åtgärdsbeskrivningar (Sunesson 2001 s.68ff).

Detta arbete kan sägas vara ett fördjupat vårdprogram då det inte enbart innehåller övergripande mål och riktlinjer, utan även behandlar parkens delområden något mer detaljerat. Delområdesbeskrivningen kan därför sägas vara en början till en vårdplan. Anledningen till detta är ägarnas önskan om att utreda entrépartiet mer ingående.

En egen, utförligare vårdplan för Rydboholms engelska park behövs troligen för att komplettera och konkretisera detta vårdprogram. En sådan vårdplan bör tas fram i nära dialog med parkens skötselansvariga och kan utarbetas direkt på plats i parken i respektive delområde. Det är först då man har en vårdplan att arbeta efter som det viktiga praktiska arbetet med parken kan påbörjas. Det är också först då, när man vet vad som ska göras, som man kan effektivisera och optimera skötseln. En framtida vårdplan kan därmed innebära stora vinster vad gäller både arbetsinsatser och ekonomi.

NULÄGESBESKRIVNING

Detta kapitel bygger i huvudsak på platsbesök gjorda med ungefär en månads mellanrum under tiden september 2007 till och med maj 2008 och kan sägas bestå av två huvuddelar. Den första delen innehåller beskrivningar av parkens situation idag, dess vegetation och karaktär och ägarnas egna tankar om parkens framtid. Del två utgörs av foton tagna vid inventeringstillfällena som är sorterade efter respektive delområde.

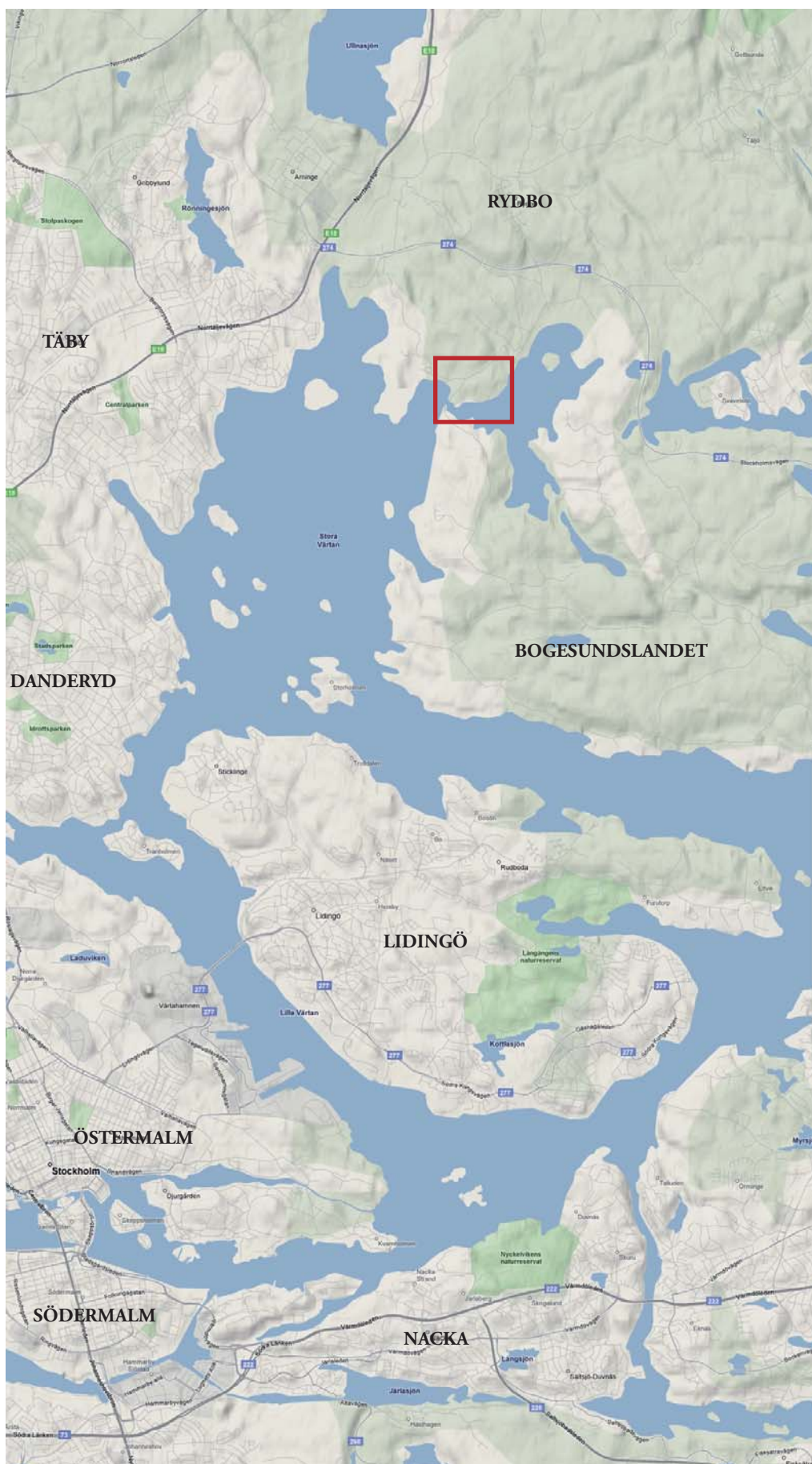
Läge och omgivningar

Rydboholm är beläget ungefär två mil nordost om Stockholm i Östra Ryds socken, Österåkers kommun. Man når godset genom att köra Norrtäljevägen norrut från Stockholm och svänga av till väg 274 mot Vaxholm. Därefter följer man skyltning mot Östra Ryds kyrka. Området består av ett varierat sprickdalslandskap av omväxlande jordbruks- och skogsmarker med en böljande strandlinje mot Kyrkfjärden som har karaktären av insjö men som är en inre vik av Stora Värtan. Trots närheten till storstaden har trakten fortfarande en mycket lantlig karaktär. Landskapet bär tydliga spår av närheten till storgodset i form av gamla hävdade kulturmarker med äldre lövträd. Stora delar av omgivningen upptas också av modernt, rationellt bedrivit skogsbruk. Rydboholm ligger förbundet med Östra Ryds kyrka med en mäktig 800 meter lång allé med lind, ek, ask och kastanj. Själva slottet är beläget på en höjd invid vattnet och är uppbyggt av tre rosaputsade sammanbyggda

tvåvåningslängor och det fristående Vasatornet. Tillsammans bildar de en gård som öppnar sig mot vattnet. Godsets ekonomibyggnader ligger inte i direkt anslutning till slottet, den närmaste bebyggelsen utgörs istället av en blandning av äldre och nyare bostadshus och kontor. Som besökare möter man först det stora gula gårdskontoret då man kommer till Rydboholm.

Slottsparken består av två delar av helt olika karaktär, den mer strikta barockparken i direkt anslutning till slottet och utanför denna, i sydväst finns den engelska parken. De båda delarna skiljs åt av ett genomsiktligt staket. Slottet och barockparken är inte tillgängliga för allmänheten. Det är däremot den engelska parken som är en av de största romantiska parkerna i Sverige, ungefär 30 hektar stor och med sammanlagt nästan en mil av promenadvägar. Den sträcker sig från slottet utmed vattnet till Hälsundet där Kyrkfjärden och Stora Värtan möts.

Översiktskarta. Röd markeringram visar läget för ortofoto på nästa sida.

..... Engelska parkens nuvarande gräns

..... Engelska parkens norra gräns enligt 1850 års karta

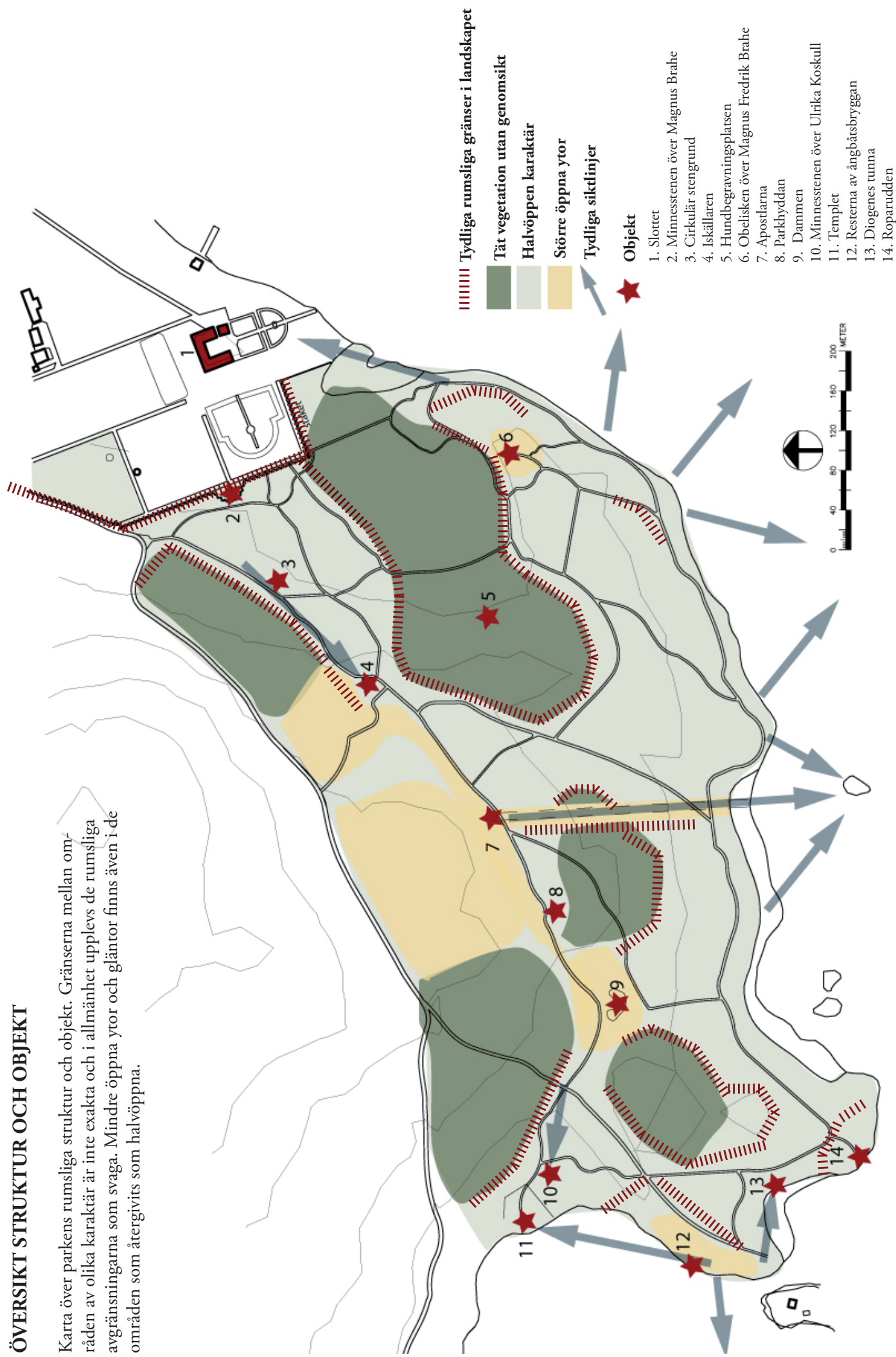

Ortofoto över slottet och parkanläggningarna vid Rydboholm med dagens namn på delar parken.
© Österåkers kommun 2008

ÖVERSIKT STRUKTUR OCH OBJEKT

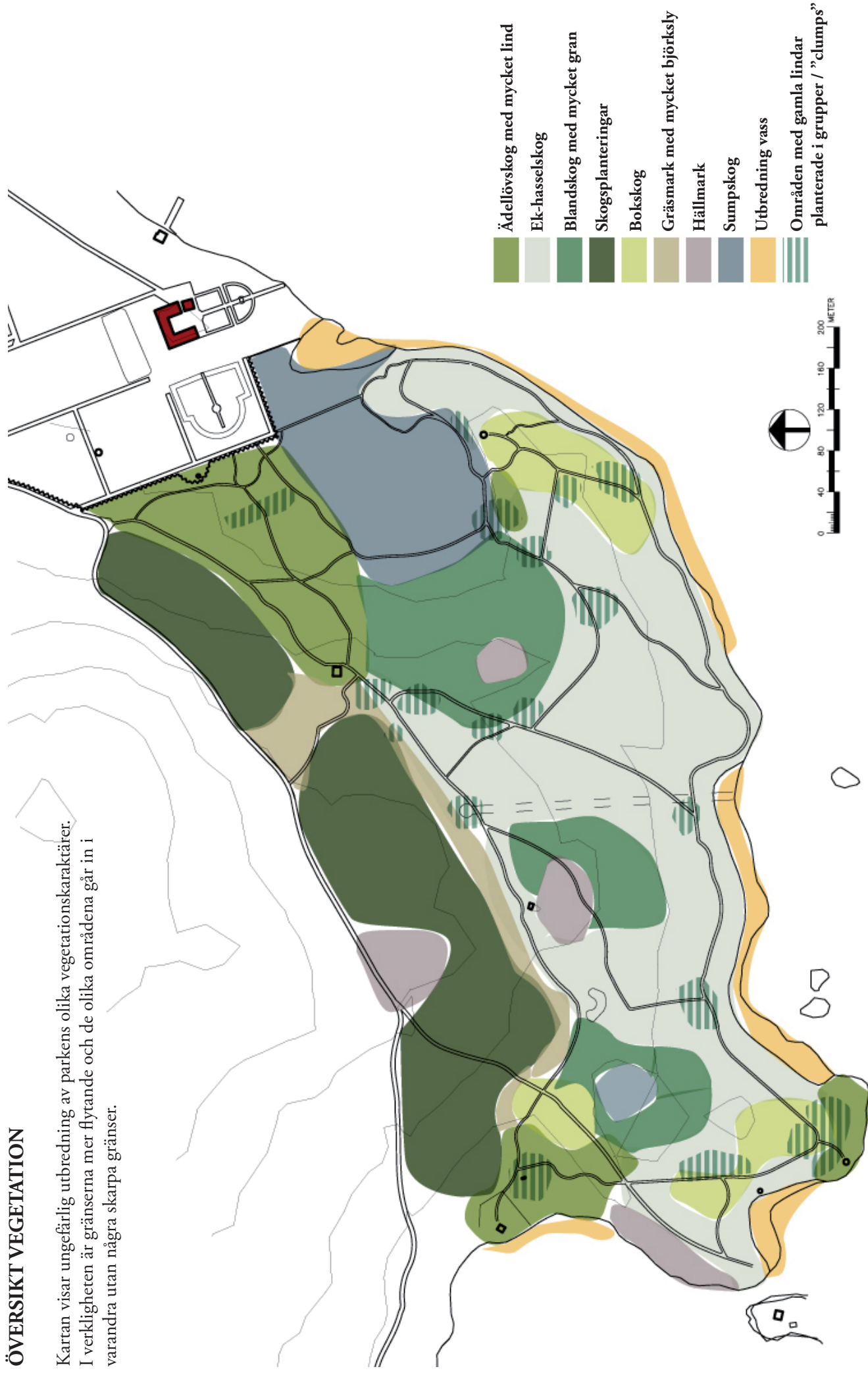
Karta över parkens rumsliga struktur och objekt. Gränserna mellan områden av olika karaktär är inte exakta och i allmänhet upplevs de rumsliga avgränsningarna som svaga. Mindre öppna ytor och gläntor finns även i de områden som återgivits som halvöppna.

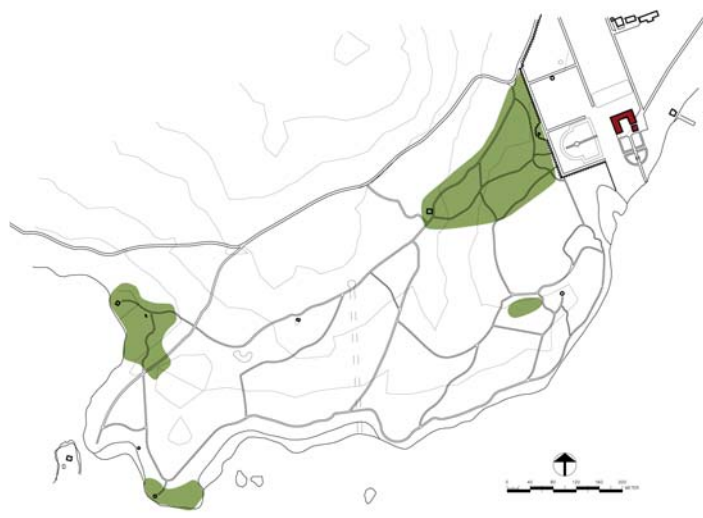

ÖVERSIKT VEGETATION

Kartan visar ungefärlig utbredning av parkens olika vegetationskaraktärer. I verkligheten är gränserna mer flytande och de olika områdena går in i varandra utan några skarpa gränser.

Ädellövskog med stort inslag av lind

Stor andel äldre ädellövträd, varav många troligtvis är planterade vid parkens anläggande. Halvöppen genomsiktig karaktär med få buskar och enstaka öppna gläntor. Måttlig slytillväxt. Markvegetationen är rik på örter och gräs. Områdena är mycket natursköna och har en stämningsfull atmosfär.

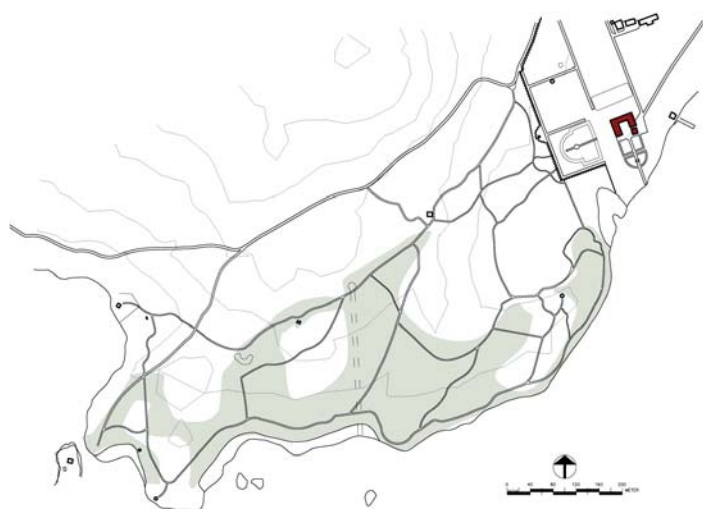
Karaktärsarter: Lind, Ask, Alm, Bok, Svalört, Bredbladiga gräs

Bokskog

Bokar av varierande åldrar med mycket stark tillväxt. Stort inslag av unga bokplantor, särskilt i områdenas ytterkanter. Undervegetationen är örtfattig.

Karaktärsarter: Bok, Vitsippa, Blåsippa

Ek-hasselskog

Stor andel äldre ekar med breda kronor och stort inslag av död ved. Huvudsakligen ljus, öppen karaktär med rik undervegetation och enstaka större helt öppna partier. Där hassel dominerar finns ingen genomsikt och marken är svårframkomlig. Slytillväxten är av varierande grad men ofta stark. Områdena är mycket natursköna och har stark kulturpräglad karaktär.

Karaktärsarter: Ek, Hassel, Hagtorn, Vitsippa, Blåsippa, Smalbladiga gräs

Blandskog med stort inslag av barrträd

Relativt tät och snårig skog med trädbestånd av mycket varierande åldrar. Enstaka riktigt gamla exemplar finns, men huvuddelen av träden är från senare halvan av 1900-talet. Markvegetation är rik på mossa och ris och andelen död ved är mycket hög. Med sin täta karaktär fungerar dessa områden som rumsavgränsare för de intilliggande mer öppna delarna av parken.

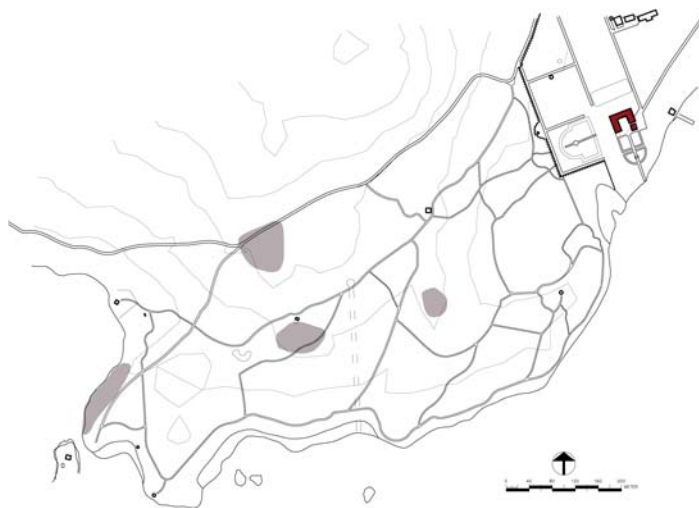
Karaktärsarter: Gran, Tall, Björk, Ask, Blåbär, Mossor

Hällmark

Berg i dagen på höjdparter och i utsatta lägen mot Stora Värtan. Markvegetationen är av torr ris- och lavtyp. Områdena är relativt öppna och genomsiktliga.

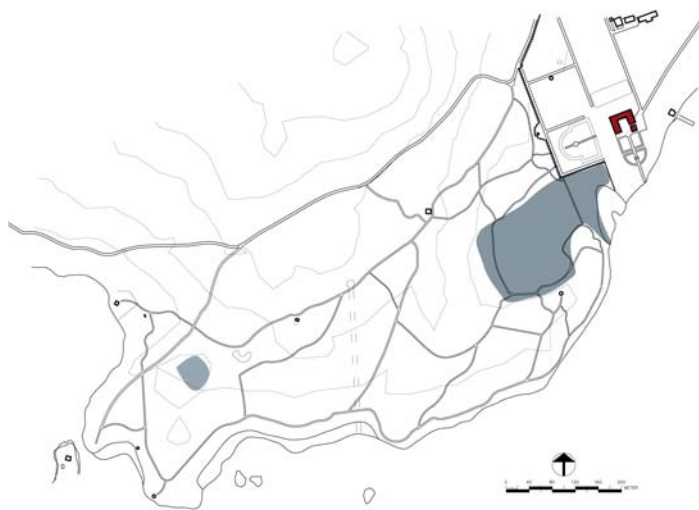
Karaktärsarter: Tall, Ek, En, Blåbär, Lavar

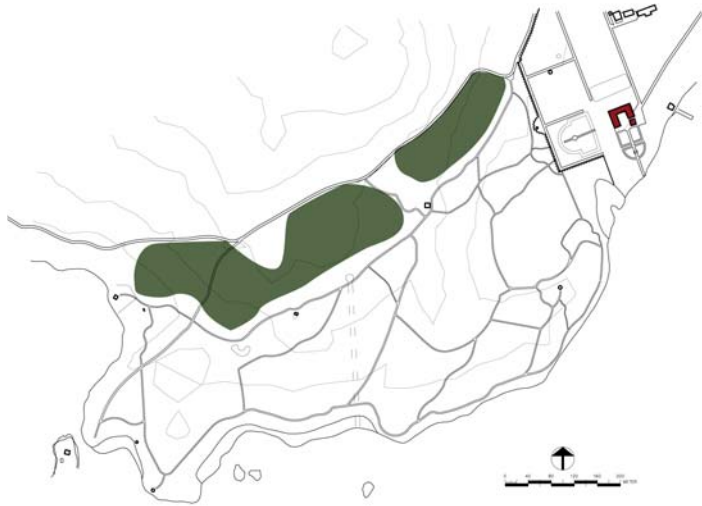
Sumpskog

Mycket fuktig mark med stor andel al och ask. Några träd med sockelbildning på grund av högt vattenstånd. Snårig och skuggig karaktär med stort inslag av död ved. Tillväxten är svag. Områdena är känns oattraktiva i förhållande till övriga parken. Fågellivet är rikt.

Karaktärsarter: Al, Mossor, Lavar, Svampar, Ormbunkar

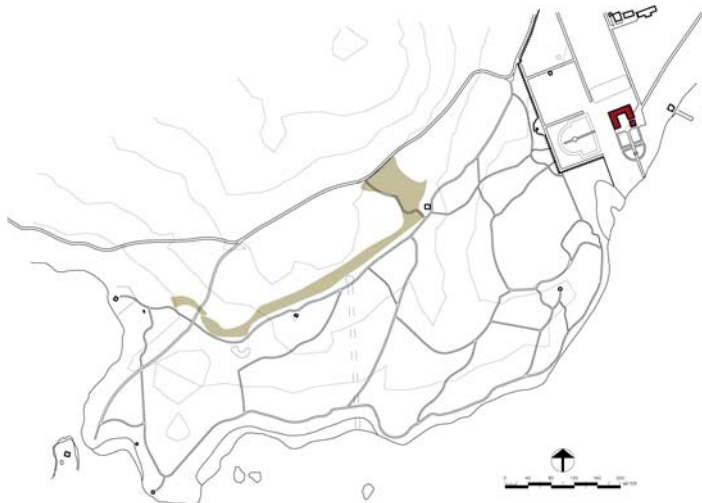

Skogsplanteringar

Täta enhetliga skogsplanteringar med jämnårig vegetation, som äldst omkring 30-40 år gammal. Företrädesvis barrträd. Mycket hög krontäckning och tät karaktär gör områdena svårframkomliga. Artfattig markvegetation.

Karaktärsarter: Gran, Tall, Svampar

Björkslyskog / Igenväxningsmarker

Områden med gräsvegetation och stark tillväxt av pionjärträd som björk, asp och sälg. Ofta områden som håller på att växa igen eller brynzoner mot skogsplanteringarna.

Karaktärsarter: Björk, Asp, Säl, Smalbladiga gräs

Vass

Ugefärlig utbredning av vass kring stränderna mot Stora Värtan och Kyrkfjärden.

Struktur och karaktär

Den engelska parken har i huvudsak karaktären av äldre ädellövskog med rik markvegetation av örter och gräs. För den som inte känner till parkens historia kan det vara svårt att uppfatta området som en anlagd park. Det upplevs snarare som kulturpräglad naturmark. Delvis beror detta på att det inte finns någon tydlig avgränsning gentemot omgivande skogsmarker och att kopplingen med övriga slottsanläggningen är svag. Stora partier inom parken består också av tät ogenomsiktlig blandskog av mer trivial karaktär med stort inslag av gran och delar i norr bedrivs som vanlig skogsbruksmark med relativt unga planteringar. Terrängen är böljande med en höjdskillnad på som mest 20 meter vilket gör att det finns mer eller mindre tydliga rumsbildningar inom parken. Området sluttar ned mot vattnet och från de högre partierna har man ibland möjlighet att skymta vattnet mellan träden.

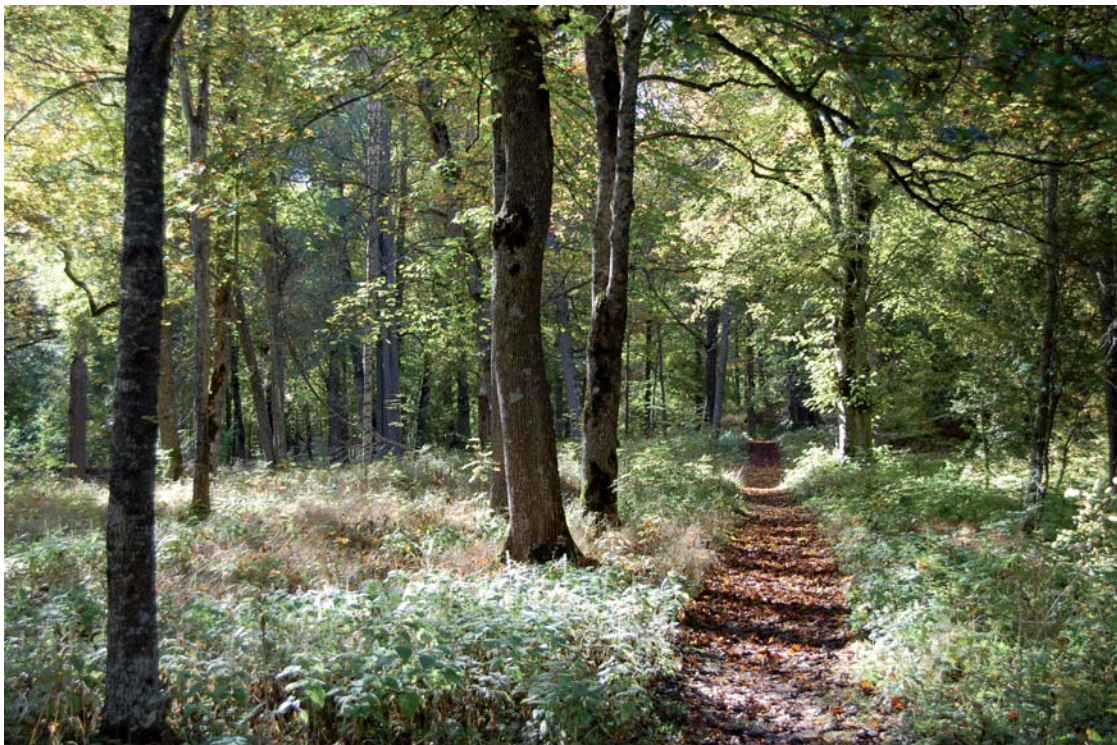
Parkens gångsystem är till stora delar gräsbevuxet men är fortfarande lätt att se i terrängen. De större gångvägarna, från entrén i nordost ned mot sundet i sydväst samt vägen utmed stranden, den så kallade Sjögången är de mest använda och natursköna

promenadstråken.

Flera mindre byggnader och monument finns i parken. Tillsammans utgör de en brokig samling av tidstypiska exempel på den engelska stilens pittoreska och associativa inslag. Längst i väster finns Templet som är uppfört i en blandning av nygotik och empire. I söder står Diogenes tunna, ett litet tunnformat lusthus med utiskt över vattnet. I de centrala delarna finns parkhyddan som är en märklig ”primitiv” byggnad i stavkonstruktion. I närheten finns också iskällaren vars fasad fått drag av 1800-talets schweitzerstil. Förutom dessa byggnader innehåller parken också flera minnesstenar av varierande utförande. Gemensamt är att de alla håller hög konstnärlig kvalitet. I parkens centrala delar, dold för de flesta besökarna finns en gammal begravningsplats för godsets hundar. De åldrade träden och monumenten bidrar till att skapa en tät och stämningsfull atmosfär i parken.

Natur och vegetation

Parkens trädbestånd utgörs till största delen av inhemska arter. Stora områden innehåller äldre ädellövträd av framförallt lind, ek och bok, men även alm, ask, rödek, hästkastanj

Större delen av parken har karaktären av gles ädellövskog.

Parken är rik på äldre lövträd, i synnerhet ek och lind.

och avenbok förekommer. Dessa områden har troligen som många andra ädellövskogar växt fram ur tidigare trädbevuxna slåtterängar. I flera gläntor finns fortfarande arter som egentligen hör till slåtterängens flora. Örtskiktet är rikt på bland annat blåsippa, vitsippa, svalört, harsyra och bredbladiga gräs.

Härmsångare, trädgårdssångare och näktergal är karaktärsfåglar i lövskogsområdena. Kring stränderna finns stora ornitologiska värden och artrikedomen är stor vad gäller både häckande och rastande fåglar. Som exempel på observerade arter kan nämnas brun kärrhök, kattuggla, rosenfink, mindre flugsnappare och mindre hackspett. (Grönplan Österåker, underlagsrapport: biologisk mångfald 2007 s.37.

Lindarna förekommer oftast i mer eller mindre täta planterade grupper, så kallade "clumps" och är en del av parkens ursprungliga gestaltning såsom den planerades kring år 1800. Många träd bär också tydliga spår av hamling och beskärning men detta har i dagsläget upphört.

Planterade grupper av lind, så kallade "clumps".

Björk, olika arter av sälg och al, rönn, oxel och asp är också vanligt förekommande. Bland barrträden märks främst en stor mängd tallar och gran, ett mindre antal douglasgran och silvergran. Flera tallar och granar är mycket grova och härstammar troligtvis från tiden före den engelska parkens anläggande. Trädbeståndet är relativt jämnt fördelat över hela parken och det förekommer inga större helt öppna ytor.

Buskskikt saknas i stora delar av parken, men förekommer i form av bland annat hassel, syren och en. Många delar innehåller också en stor mängd sly, främst av ask, bok och al.

Några få kulturväxter finns i parken, bland annat buskage av syren och spirea. I parkens östligaste del i området Gamla Humlegården finns mycket stora bestånd av krollilja (*Lilium martagon*), och här växer även lungört (*Pulmonaria*).

På grund av de många olika trädslagen och beståndens höga ålder och orördhet finns på Rydboholm en svampflora som är ovanlig för Stockholmstrakten (Grönplan Österåker, underlagsrapport: biologisk mångfald 2007 s.37. De gamla lövträden utgör också livsmiljö för många värdefulla lavar och insekter.

Ägoförhållanden

Rydboholm ägs av Magnus von Essen samt hans syster Elisabeth Douglas, hennes man Gustaf Douglas och sönerna Carl och Eric Douglas.

Skötsel och underhåll

Att förvalta och sköta en park av Rydboholmsparkens storlek är en mycket arbetskrävande uppgift. Naturen återtar snabbt delar där underhållet inte hålls uppe. Det finns ingen tydligt uttalad riktning eller strategi för parkens vård och dagens skötsel går därför främst ut på att bevara parkens karaktär så som den ser ut i dagsläget.

Stor hänsyn tas till parkens naturvärden. Man är mån om återväxten som i framtiden behövs för att ersätta de äldre träden och lämnar delar av parken mer eller mindre orörda för

att gynna djurlivet. Underhåll av byggnader och monument sker vid behov. Utifrån en avvägning med hänsyn till funktion och kostnad, använder man sig om möjligt av kulturhistoriskt korrekt byggnadsvård.

Parken sköts främst av Håkan Varg. Hans arbete är inte begränsat specifikt till den engelska parken utan rör hela anläggningen. Det är framförallt vintertid som arbetena i landskapsparken sker. Röjning av sly är den huvudsakliga uppgiften och punktinsatser görs vid behov, till exempel om ett träd har fallit. De år då man har möjlighet klipps gångvägarna med gräsklippare.

Större arbeten i parken genomfördes kring år 2004-2005. Då röjdes stora delar av den tidigare täta skogen i de centrala delarna. Områden öppnades upp genom att yngre vegetation togs bort och de äldre träden friställdes. Detta skapade en genomsiktig skog med högt krontak som i dagsläget kräver extra mycket arbete och slyröjning men som på sikt kan utvecklas till en vacker miljö av ekskogskaraktär.

Bänkar för allmänheten underhålls regelbundet. Nyttillverkade bänkar av samma typ som de äldre förlagorna sattes upp under 2007.

Den i området ökande vildsvinsstammen har på senare år orsakat skador i marken och på vägarna. Man försöker därför begränsa antalet vildsvin i parken.

Nyttjande

Den engelska parken är öppen för allmänheten och används främst för rekreation. Familjen Douglas använder parken för promenader och i viss utsträckning även för jakt. Parkbyggnaderna används i princip enbart till förvaring av material och redskap eller står helt tomma. De flesta är av nödvändighet alltid stängda och låsta. Det finns dock en önskan om att använda dem mer.

Parkens många bänkar är av enklare typ, troligen från 1900-talets början.

Parken besöks flitigt av såväl boende i närområdet som mer långväga resenärer. Vackra dagar under sommarhalvåret är besöksparkeringen vid gårdskontoret nästan full. Under våren då vit- och blåsipporna blommar mycket rikligt är Rydboholm ett omtyckt utflyktsmål för många stockholmare som då främst tar sig dit med bil. De många stigarna gör det möjligt för besökare att välja såväl korta som lite längre promenader och tillsammans med sittplatserna och den vackra strandlinjen bidrar detta till att göra parken populär hos både yngre och äldre besökare. Hela Kyrkfjärden är en populär plats för fiske både från land och båt.

Elisabeth Douglas menar att en särskild stämning och atmosfär verkar råda bland parkens besökare. Den märks tydligast genom att alla som promenerar i parken hälsar när de möter varandra. Kanske är det den vackra miljön och känslan av avskildhet och lantlighet som bidrar till detta. Parken verkar betyda mycket för många människor och är bevisligen mycket omtyckt. Många besökare värnar om parken och familjen Douglas har vid några tillfällen fått kort från besökare som uttryckt sin tacksamhet för att parken hålls öppen och i ordning. År 2007 fungerade Roparudden i parkens sydvästra del som romantisk inramning för ett bröllop.

Staketet runt barockparken uppfördes under 1990-talet, och då tyckte man sig märka av en minskning i antalet besökare till engelska parken. Detta berodde troligen på en osäkerhet om vad som var privat område och vad som fortfarande var tillgängligt för allmänheten. Numera verkar besökarna återigen öka i antal.

Engelska parken kräver mycket arbete i form av slyröjning. Det utförs av Håkan Warg, här vid Sjögången i februari 2008.

Tyvärr förekommer både vandalism och stölder, bland annat av parkbänkarna. Detta har medfört att man inte längre placerar ut lösa möbler och föremål och alla bevarade originalmöbler som stått i parken ställs under sommaren nu istället ut i barockparken. Man är orolig för skadegörelse på parkens byggnader och monument. Nyligen stals parkhyddans originallås som sågades ut tillsammans med ett stort stycke av dörren. Trots uppmaningar vid entrén om att inte elda i parken förekommer även detta, främst i de södra delarna vid vattnet kring Hälsundet.

Ägarnas tankar inför framtiden

Det finns hos ägarna många idéer om hur parken skulle kunna utvecklas i framtiden. Som grundläggande filosofi har man "levande landskap", med vilket man menar ett landskap där djur, natur och människa lever i balans med varandra. Man vill utveckla det som är bra i parken, och långsamt förändra det som upplevs som mindre bra. En tradition på Rydboholm är just att förändra långsamt, att inte göra något förhastat utan att låta saker och ting utvecklas över tiden. Det är detta man vill jobba efter även i framtiden och därför ser man parken som ett tålmodigt arbete som får tillåtas att ta sin tid.

Något man gärna vill utveckla och förstärka är känslan av park. I dagsläget betraktas den engelska parken kanske mer som en naturmark utan klar gräns mot omgivningen. Därför önskar man tydliggöra parkens gränser och i samband med detta förstärka den entré som i dagsläget uppfattas som parkens huvudentré. Här har man tankar om att uppföra någon sorts enklare byggnad som man passerar genom på väg in i parken. Den skulle fungera både som väderskydd för besökarna och innehålla information om Rydboholm och parkens historia. En vision som man har är en enkel grovhuggen timmerstuga med stark känsla av natur och trä.

Den engelska parkens tankar om överraskningar och oväntade inslag är också något man tagit till sig och gärna skulle vilja utveckla. Bland idéerna man har finns till exempel tankar om ett utkikstorn, monument och nya

***Välkommen** var i åldrig park
och känn Dig glad och ung och stark
uti naturens helgedom,
men skövla icke blad och blom.
Städa efter Er, I gäster,
bort med skräp och matsäcksrester,
hund Du bör i koppel föra
för att ej det vilda störa,
varsam var med eld som bränner,
och tälta ej, så blir vi vänner,
skona allt som annans är,
akta allt, som minnen bär.*

Rydboholm 1935

W. v. Essen

minnesstenar över de första generationerna von Essen. Ett inslag som man tycker saknas i parken är vatten och därför finns planer på att restaurera parkens damm och dess bro och eventuellt också anlägga nya viltvatten.

Balans och framför allt att passa in i naturen är nyckelbegrepp som återkommer i alla tankar om hur nya tillägg i parken skulle kunna gestaltas. Man vill restaurera de historiska byggnaderna och anser att det måste finnas en balans mellan nytt och gammalt. Den allmänna diskursen om nya tillägg bör utformas historiserande eller i modern stil tar man inte ställning i, så länge de nya objekten passar in i naturen och i helheten på platsen.

Riksintresse

Den engelska parken ingår i ett större område som av Länsstyrelsen klassats som riksintresse för kulturmiljövården enligt 3 kap. Miljöbalken. Uttryck för riksintresset förklaras enligt följande:

Rydboholms slott med det fristående Vasatornet från 1400-talet, ett kärntorn med såväl bostads- som försvarsfunktioner, och huvudbyggnad som i grunden är från 1500-talet men som fick sitt nuvarande utseende från 1700-talet. Den stora engelska parken med olika monument och små byggnader. Ekonomibyggnader och anläggningar som hör ihop med godsets verksamhet, samt

det av herrgårdsdriften präglade landskapet med vidsträckta åkrar, alléer, arrendegårdar och torp, flera med enhetlig utformning. Östra Ryds kyrka, som både är sockenkyrka och Rydboholms patronats- och gravkyrka, med till sockencentrumet hörande byggnader som klockarbostad, skola och ålderdomshem (www.lansmuseum.a.se).

En riksintresseförklaring innebär att området ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön. Rydboholm omfattas dessutom av riksintresse för friluftslivet som även berör delar av Bogesundslandet och är kategoriserat som strövområde av kommunalt intresse.

Byggnadsminne

Vasatornet är den enda del av Rydboholm som fått byggnadsminnestatus enligt 1§ lagen om byggnadsminnen och beskrivs i byggnadsminnesförklaringen som en av landets märkligaste profanbyggnader ur kulturhistorisk synpunkt. Byggnaden är belagd med skyddsföreskrifter enligt 2§ lagen om byggnadsminnen. Det innebär att byggnaden inte får förändras och att den skall underhållas på ett sådant sätt och med sådana material att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Vasatornet är under sommaren öppet för besökare efter överenskommelse med Elisabeth Douglas. Då finns det även möjlighet att beskåda den imponerande Wasaeken som växer i barockparken.

Naturskydd

Bestämmelser om biotopskydd finns i 7 kap. 11 § miljöbalken samt i 5-8§§ förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken. Särskilt värdefulla områden som utgör livsmiljö för hotade djur- och växtarter kan förklaras som biotopskyddsområde. Vissa biotoper innehar dock med automatik ett generellt skydd och ofta är dessa värdefulla även ur kulturhistorisk synpunkt. Det generella biotopskyddet gäller för bland annat för alléer. Eftersom alla planterade rader av träd invid en väg där mer än fem träd ingår klassas som allé betyder detta att stora delar av Rydboholms grönstruktur är skyddad och att inga åtgärder som kan skada naturmiljön här får vidtas. Biotopskyddet

omfattar även odlingsrösen, källor och småvatten i jordbruksmark, stenmurar och åkerholmar (Grönplan Österåker, underlagsrapport :kulturmiljö 2007 s.8f).

Hela engelska parken har av Skogsstyrelsen klassats som nyckelbiotop av typen lövskogslund. En nyckelbiotop är ett skogsområde som från en samlad bedömning av områdets struktur, artinnehåll, historik och fysiska miljö har mycket stor betydelse för skogens flora och fauna. Där finns eller kan förväntas finnas rödlistade arter. Engelska parken spelar därmed en nyckelroll för den biologiska mångfalden på Rydboholm. Begreppet nyckelbiotop har i sig ingen juridisk innebörd och innebär därmed inte något automatiskt skydd (www.skogsstyrelsen.se). Se bilaga E (s.171) för Skogsstyrelsens inventering av nyckelbiotopen.

Den engelska parken har av kommunen klassats som värdefull natur av klass 2 i enlighet med den tregradiga skala som rekommenderas av naturvårdsverket. Det innebär att parken bedöms ha mycket höga naturvärden och är av intresse i ett regionalt perspektiv. Av Österåkers översiktsplan framgår även att hela stranden utmed Kyrkfjärden är utpekad som ekologiskt särskilt känsligt område (ESKO). Det innebär att dessa områden inte tål en alltför kraftig påverkan utan att förlora sin ekologiska betydelse (Österåkers Översiktsplan 2006 s.29ff).

Parken har stor betydelse för rekreation i området. Sjögången är den mest besökta delen.

Delområden

För att underlätta arbetet och för att kunna referera till specifika områden har den engelska parken här delats in i 14 delområden. Denna indelning bygger på faktorer som rumslighet, natur, vegetation och parkens historia. Delområdena är här namngivna för att underlätta läsningen, men dessa namn är inte allmänna och förekommer inte i äldre källor. Afrika, Sibirien och Sjögången är undantag, dessa namn fanns redan tidigare. Detta kapitel innehåller inventeringsfotografier från respektive område, mer utförliga beskrivningar finns i arbetets avslutande del (s.113).

- Arbetsområde
- Delområdesgräns

I. ENTRÈN

Entréområdet och Sibirien från vägen i nordost. 2007-11-20

Den västligaste allén utgör gräns mellan Barockparken och Entrén. Här sedd från norr där den ansluter till bilvägen. 2008-04-24

Entrén från nordost från vägen. 2007-10-04

Entréns skyltar. 2007-11-20

Kullen till vänster om entrén, sedd från Sibirien. I bakgrunden anas slottet. 2008-02-21

Besökarens första intryck av parken då man lämnat bilvägen. 2007-10-04

Entréområdet inifrån parken mot norr. Andra sidan av vägen består av åkermark. 2007-10-04

Kullen vid entrén sedd från söder. 2008-02-21

Sikt mot Sibirien inifrån entréområdet. 2008-02-21

Entréns kulle med stora buskage av spirea. 2008-02-21

Utsikt mot slottet från entrékullen. 2008-02-21

Utsikt från entrékullen mot Barockparkens nordvästra hörn. 2008-04-24

III. SIBIRIEN

Sibirien sedd från bilvägen i nordöst. 2007-10-04

Sibliens nordöstrra kant mot bilvägen. Här finns rester av bärbuskar. 2008-02-21

Utblick mot Barockparken och entréområdet från Sibirien. 2008-02-21

Sibirien avgränsas mot norr av en väg och en telefonledning. 2008-02-21

Gammalt äppelträd och fläder i mitten av Sibirien. 2008-02-21

Utblick från Sibirien mot iskällaren i söder. 2008-02-21

Vägen norr om området sett mot nordost. De yttersta träden bildar en ensidig allé. 2008-02-21

Sibiriens västligaste delar gränsar mot öppen gräsmark med lövsly. 2008-02-21

Sibiriens västra kant. 2008-02-21

III. GAMLA HUMLEGÅRDEN

Områdets centrala delar mot sydost.

2007-10-04

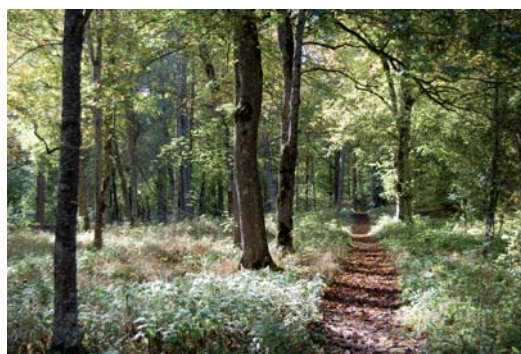
Strax efter entrén möts besökaren av en bänk. I bakgrunden syns Sibirien.

2007-10-04

Utblick från området mot Grevinnans trädgård i barockparken

2008-04-24

Parkens huvudväg mot sydväst, sedd från områdets centrala delar.

2007-10-04

Öppen glänta i områdets centrala delar.

2007-10-04

Ett djupt dike löper tvärs genom området i nord-sydlig riktning. På tre platser korsar gångvägarna och där finns enkla träbroar.

2007-10-04

I områdets centrala delar finns lindar som är äldre än övriga i engelska parken och som därför troligen är en rest av en äldre anläggning.

2007-10-04

I vissa områden förekommer asksly i rik mängd. Det finns dock få äldre askar.

2007-10-04

Iskällaren i schweitzerstil med blindfönster. 2007-10-04

Ytan framför iskällaren. 2007-11-20

Dike för smältvatten . 2007-11-20

Området innehåller flera grupper av planterade lindar, så kallade clumps. 2007-10-04

Rik örtflora. 2007-10-04

Stora bestånd av krollilja. 2008-04-24

Regelbunden tydligt anlagd stenformation i områdets mitt . 2008-04-24

Urblick mot entrén från områdets centrala delar. 2008-04-24

Från stenformationen får man en god översikt över området. Bilden är tagen mot entrén, till vänster anas Sibirens granar. 2008-04-24

Väster om iskällaren finns flera äldre bokar. 2007-10-04

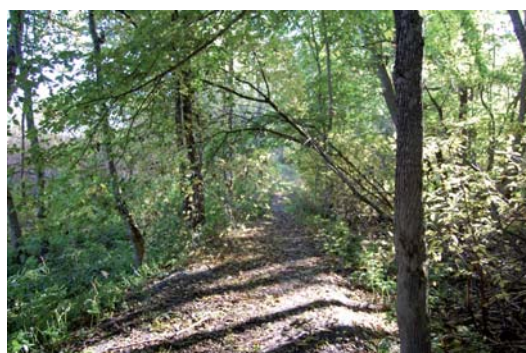
IV. AFRIKA

Svårframkomlig terräng med stor andel död ved. 2007-10-04

Vägen i områdets västra sida har nästan karaktären av allé. Den är upphöjd i förhållande till omgivande marker. 2007-10-04

Vägbank i områdets östra del. Utblick mot området Obeliskens. 2007-10-04

Samma väg i öster. Till vänster anas Kyrkfjärden. 2008-02-21

Den östra vägen slutar med en stängd grind i staketet som omgärdar barockparken. 2007-10-04

Spår av gamla diken. Moderna rör under vägbanken i öster. 2008-02-21

Stora bestånd av snödroppe i områdets östra del i anslutning till vägen. 2008-02-21

Västligaste vägen i området. 2008-04-24

I området finns några få ytor av mer öppen karaktär och gräsmark. 2008-02-21

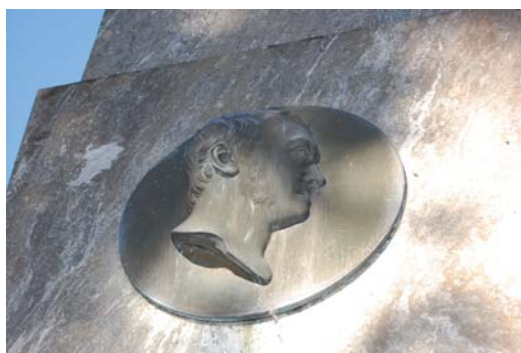

V. OBELISKEN

Framför obeliskens finns en större öppen gräsplan. I bakgrunden till vänster syns den täta vegetationen i Afrika.

2007-10-04

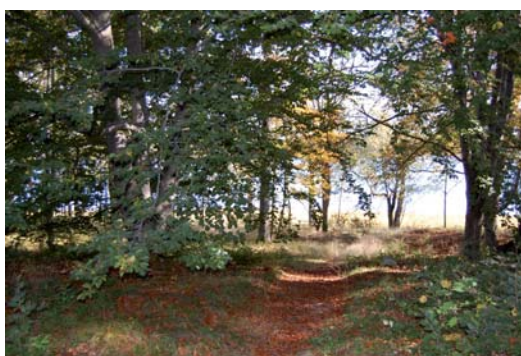
Medaljong föreställande parkens skapare Magnus Fredrik Brahe, utförd av Sergel.

2007-10-04

Obeliskens är utförd i kolmordsmarmor. Den bär spår av äldre lagningar och har flera sprickor.

2007-10-04

Utsikten från obeliskens mot vattnet är till stora delar skymd av vegetationen.

2007-10-04

Obeliskens från Afrika. Platån där den står är delvis uppmurad med natursten

2007-10-04

Monumentets bas med inskription.

2007-11-20

Stort buskage av syren strax öster om obeliskens.

2008-04-24

Området strax sydost om Obeliskens, sett mot norr.

2007-10-04

Utsikt från strandkanten mot slottet. Endast Wasatornet syns.

2007-10-04

Bänk nedanför obeliskens. Troligtvis är stenarna rester av grunden till ett tidigare badhus.

2008-02-21

Under vinterhalvåret är obeliskens lättare att upptäcka från vägen utmed stranden.

2007-11-20

Stranden direkt nedanför obeliskens.

2008-02-21

Planterade lindar i den korsning där områdena Östra skogen, Afrika och Obeliskens möts.

2008-02-21

Bokskog i områdets västra delar. Upphöjning i landskapet där det tidigare skall ha legat ett enkelt barklusthus.

2008-02-21

VI. ÖSTRA SKOGEN

Stor andel död ved ger området en övergiven karaktär.

2008-02-21

Begravningsplatsen för godsets hundar med en stenbänk. Bakom bänken har tidigare stått ett grovt träd.

2008-02-21

Sly i form av bland annat gran och ask förekommer i rik mängd i hela området.

2008-02-21

Gravstenarna är delvis övertäckta av mossor och ligger platt på marken.

2008-02-21

VII. PLANTERINGEN

Området består till stora delar av ung granplantering. Här områdets centrala del, sett från vägen i norr.

2008-02-21

Upplag i områdets centrala del och vägen som leder ned mot iskällaren.

2008-02-21

Den nordvästra delen består till stora delar av hållmark.

2008-02-21

Bilvägen mot öster från den korsning där en väg går söderut genom parken mot Hälsundet.

2008-02-21

Den äldre vegetationen utgörs främst av några enskilda tallar.

2008-02-21

Vägen söderut genom parken vars norra del går genom en tallplantering.

2008-02-21

VIII. DAMMEN

Dammen så som besökare möter det då de kommer från området Parkhyddan. Utblick från vägen mot sydväst.

2008-04-24

På sensommaren är dammen inte helt lätt att upptäcka. Slyppslag av al förekommer i stor mängd.

2007-10-04

Vägen från dammen mot området Templet.

2007-10-04

I dammens mitt syns läget för den tidigare bron i form av en upphöjning.

2007-10-04

Ett fåtal alar står fortfarande kvar i strandkanten.

2008-02-21

Under sen höst är vattenståndet betydligt högre än under sommaren.

2007-11-20

Dammens gränser är mycket otydliga och det är svårt att komma nära vattenspegeln. Foto taget mot söder.

2008-04-24

I övergången mellan områdena Parkhyddan och Dammen finns ett parti med äldre vegetation, bland annat med flera mycket stora tallar. Utblick mot området Parkhyddan.

2008-04-24

Den västra delen gränsar mot bokskogen i området Templet.

2008-04-24

Dammens utlopp mynnar i ett dike som leder söderut mot Kyrkfjärden.

2008-02-21

IX. PARKHYDDAN

Apostlarna från sydväst.

2008-02-21

Apostlarna från öster.

2007-10-04

*Utblick från Apostlarnas centrum mot söder. 2007-10-04
En siktgata är röjd i vegetationen så att
Kyrkfjärden kan anas.*

*I Apostlarnas centrum finns ett enkelt bord 2007-10-04
på betongsockel. En av lindarna har fallit
men ett nytt rotskott från det gamla trädet har sparats .*

*Apostlarna från vägen, utblick mot väst. 2007-10-04
Lindarna bildar en tydlig enhet i landskapet.*

*Under vinterhalvåret är siktgatan mot 2008-02-21
Kyrkfjärden tydlig. Den är riktad mot den
lilla ön Kaffeholmen.*

*Parkhyddan / Eremithyddan sedd från 2007-10-04
vägen mot sydväst.*

*Hyddan omges av äldre vegetation varav 2007-10-04
flera mycket stora tallar.*

*Renoveringsarbeten har nyligen utförts 2007-10-04
av bland annat hyddans ugn och tak.
De stora fönstren har här ännu inte kommit på plats.*

Byggnaden ligger tätt intill en naturlig
berghäll. Foto från väster.

2007-10-04

Fasaden är uppbyggd med grova, råa
material i stavkonstruktion.

2007-10-04

De märkliga stora triangulära fönstren
har nyligen restaurerats.

2007-11-20

Väggarna har spår av en grön målning och
en gammalrosa stänkmålad papptapet.

2008-02-21

Interiören är mycket enkel. Den stora
ugnen dominerar rummet.

2007-10-04

Hyddans lås har sågats bort tillsammans
med ett stort stycke av dörren.

2007-11-20

Ugnens skorsten är uppmurad av tegel
utmed berghällen.

2008-02-21

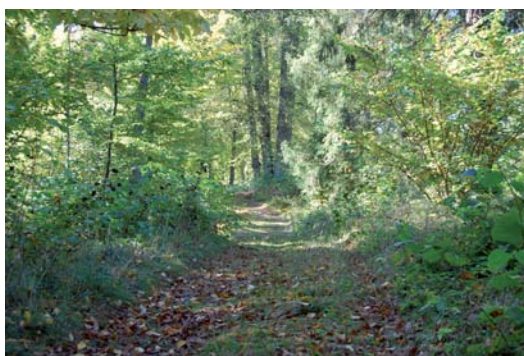

Områdets västra del sluttar ned mot
Dammen. Här finns en stor mängd äldre tallar.

2008-02-21

X. RÖJNINGEN

Vägen mot sydväst i områdets norra del kantas av sly och hassel. 2007-10-04

Området Dammen sett från Røjningen i söder. Området är öppet med högt förgrenade träd. Flera diken löper i nord-sydlig riktning. 2008-02-21

Stort råvgryt på gränsen mot området Parkhyddan. 2008-02-21

Området Parkhyddans södra gräns mot Røjningen utgörs av en hög granskärm. De två delområdena har helt olika karaktärer. 2008-02-21

Ekar av varierande åldrar. Under våren blommar vitsippor i stor mängd. 2008-02-21

XI. SJÖGÅNGEN

Naturskön halvöppen ekskog dominerar området. 2007-10-04

Utblick från områdets centrum mot öster. 2007-10-04

Zonen närmast vattnet har i huvudsak relativt ung vegetation. 2007-10-04

Mot stranden består marvegetationen till största delen av smalbladiga gräs. 2007-11-20

Ön Kaffeholmen. 2007-10-04

Nyligen rensat dike i områdets centrala del. Foto mot nordost. 2007-10-04

Nyligen utförda grävningsarbeten som rensat upp diken utlopp i Kyrkfjärden. 2007-10-04

Nyligen rensat utlopp. I bakgrunden syns ön Kaffeholmen. 2007-10-04

Vägen har belagts med grus där grävningsarbeten nyligen skett. 2008-04-24

Väg som korsar ett dike. Kanterna har klätts med natursten. 2007-10-04

XII. TEMPLET

Bokskogen i områdets östra del.

2007-11-20

Den östra delen, sedd från området Dammen.

2008-04-24

Minnesstenen över Ulrica Brahe, född Koskull omsluts av planterade lindar. Foto från öster.

2007-10-04

Minnesstenen är placerad på en mindre höjd. Till höger löper vägen vidare ned mot templet.

2007-10-04

Yngre granar har vandrat in i området från norr.

2008-02-21

Strax väst om minnesstenen löper en gångstig mot nordväst.

2007-10-04

Minnesstenens baksida sedd från vägen nedanför templet.

2007-11-20

Templets grävda kanal är under våren fylld med vatten men har ingen kontakt med Stora Värtan.

2008-02-21

Kanalen bildar en nästan en rät vinkel vid läget för bron 2008-04-24

Bron är en enkel träbro av samma typ som förekommer på andra platser i parken. 2008-04-24

Vattenytan i kanalen ligger betydligt högre än i Stora Värtan. 2008-04-24

Templet från vägen . 2007-10-04

Tempelklippan från söder. 2008-04-24

Tempelklippans norra del är delvis uppmurad av natursten. 2008-02-21

Utsikt från templet över Stora Värtan och Hälsundet. 2008-02-21

Templet från söder. I förgrunden en sten med ett borrarat hål. 2008-02-21

Templet från nordväst. Den västra sidan har varit extra utsatt för väder och vind. 2007-10-04

Fasadens övre delar är klädda med bemålad plåt som rostat. 2007-11-20

Konstruktion av tegel. 2007-10-04

Templet från sydost. 2007-10-04

XIII. VÄSTRA SKOGEN

Snårigt och otillgängligt med stort inslag av död ved. 2008-02-21

Stående vatten i områdets centrala delar. 2008-04-24

Höst och vår står en relativt stor yta under vatten. 2008-04-24

Spår av en äldre gångväg kan anas i terrängen i områdets västra del. 2008-04-24

XIV. SUNDET

Flera soptunnor invid vägen mot Hälsundet. 2007-10-04

Områdets västra delar mot norr och Templet 2008-04-24 med resterna av ångbåtsbryggan.

Hälsundet mot söder. 2007-10-04

Eldstad vid Hälsundet. 2007-10-04

Diogenes tunna sedd över vassen från väst. 2007-10-04

Tunnan är placerad på en mindre höjd med flera äldre ekar. 2007-10-04

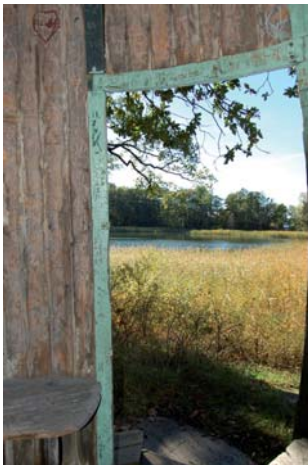

Tunnan från söder. 2007-10-04

Interiören bär fortfarande spår av en äldre vit spaljemålning. Väggarna täcks av klotter från över ett sekel. 2007-10-04

Utblick från tunnan mot Hälsundet.

2007-10-04

I området finns stora grupper av mycket gamla tallar.

2007-11-20

Många av bokarna i området har fått ristningar.

2007-10-04

Roparudden bildar en nästan helt cirkulär kulle och avgränsas mot norr av ett dike. Dess norra del är planterad med lindar och mot söder växer några yngre ekar.

2007-10-04

Roparudden från nordost med bron i förgrunden.

2007-10-04

Bron över till Roparudden. Troligtvis var den grävda kanalen tidigare vattenfylld.

2008-02-21

Monumentet består av en granitkolonn med en enkel gjutjärnsskål.

2007-10-04

Vägen norrut från Roparudden mot Sjögången.

2007-10-04

RYDBOHOHOLMSPARKENS HISTORIA

Rydboholm har en mycket lång och rik historia med rötter djupt i medeltiden. Godset har bebotts och formats av välkända historiska släkter som Finsta-, Sture-, Vasa- och Brahe-ätterna. För att ge en bild av godset och den engelska parkens utveckling följer här en historisk beskrivning med särskilt fokus på parkanläggningen.

Från sätesgård till barockpalats – tiden fram till 1770

Eftersom detta arbete i huvudsak handlar om den engelska parken från sent 1700-tal så har ingen utförlig genomgång av källorna från tiden före 1750-talet gjorts. För att kunna skapa en bättre och mer utförlig bild och förståelse för den äldre parken krävs noggrannare studier av det bevarade källmaterialet i framför allt Riksarkivet. Räkenskaperna i den där förvarade Rydboholmssamling är troligtvis de mest värdefulla och tillförlitliga källorna. Det är i huvudsak på utvalda delar av dessa och på boken "Rydboholm- från besväst sätesgård till empireslott" (Andersson, K. 2002) som redogörelsen för parkens historia till och med år 1770 bygger på.

Den medeltida gården

Den gård som anses vara föregångaren till

dagens Rydboholm benämns i de äldsta källorna Oskeste eller Øskista. Bland de första namngivna ägarna finns Birger Peterson av Finsta-ätten som bodde på gården under 1300-talets första decennier. (Andersson, K. 2002, s.43). Han är i modern tid känd som far till den heliga Birgitta och hörde på sin tid till den högsta makteliten i det tidiga svenska riket. Hans gård, föregångaren till dagens Rydboholm låg ungefär 1 km norr om det nuvarande slottet, på en mindre höjd som är mycket rik på fornlämningar. Dess äldsta delar har daterats till yngre järnålder (Andersson, K. 2002 s.45). Sätessgården tros sedan ha flyttats i ett par omgångar allt längre söderut mot vattnet fram tills 1449 då man för första gången stöter på namnet "Rydzbyholm". Ortnamnet Ryd återfinns också i samhället

Rydbo norr om godset, omnämnt redan 1280 (Nationalencyklopedin sökord *Rydbo*), samt i socknen och kyrkan som har namnet Östra Ryd. Under mitten av 1400-talet innehas gården av föräldrarna till Sten Sture d.ä som senare kom att bli riksföreståndare. Han ärvde godset men dog barnlös och därför gick hans ägor inklusive Rydboholm till systemen Birgitta. Hon gifte sig med Johan Kristiernsson Vasa och genom detta hamnar godset i familjen Vasas ägo.

Vasa-släkten på Rydboholm

1478 går Rydboholm i arv till sonen Erik Johansson Vasa, gift med Cecilia Magnusson av Eka-ätten. Tillsammans innehar de flera större gårdar i Uppland. 1520 inträffar en katastrof för familjen då Erik, en av sönerna och svärsonen Joakim Brahe kallas till Stockholm för att närvara vid Kristian II:s kröning. Denna festlighet avslutades efter tre dagar med Stockholms blodbad där de alla avrättades. Kvar på Rydboholm fanns då den ende manlige familjemedlemmen, sonen som så småningom själv skulle bestiga Sveriges tron som Gustav I. Gustav Vasa var med största sannolikhet född på Rydboholm år 1496 och blev troligen döpt i den än i dag bevarade dopfunten i Östra Ryds kyrka (Larsson 2002 s.21). Under sin tid som riksföreståndare skriver han sig till Rydboholm men 1530 övergår slottet till

hans syster Margareta. Trots att Gustav Vasa inte disponerade Rydboholm i mer än tio år har dessa år varit mycket betydelsefulla. Den kult som tidigt uppstod kring grundaren av Vasa-dynastin och landsfadern Gustav Vasa innebar att delar av Rydboholms äldsta miljöer fick stå relativt orörda under senare tiders ombyggnader och moderniseringar. Den så kallade Wasacken i barockparken sägs vara planterad av Gustav själv och har med tiden kommit att bli ett signum för Rydboholm.

Den första greven Brahe

Efter Margareta Vasas död blir det sonen Per Brahe (d.ä) som 1538 blir herre till Rydboholm. Hans tillträde till godset markerar början på den inflytelserika Brahe-dynastins tid på Rydboholm som kom att bestå i nära 400 år. Inga källor har påträffats som berättar om hur Rydboholm tedde sig före Per Brahes tid men kanske hade den gamla gården delvis förfallit under 1520- och 30-talens oroliga tider, för under 1540-talet inleddes stora ombyggnader och förändringar under Per Brahes ledning (Andersson, K. 2002 s.52).

Per Brahe kom att bli en av vasatidens centrala personligheter med befattningar som riksråd och ståthållare på Stockholms slott. Hans inflytande och godsinnahav växte sig med tiden mycket stort och med detta följde

Porträtt på Wasatornets väggpanel som sägs föreställa Joakim Brahe och hans hustru Margareta Vasa.

också ett behov av en bostad som var både representativ och lätt att försvara. Därför byggdes slottet om enligt tidens senaste mode till en kvadratisk borganläggning med bostadslängor i vinkel utmed två sidor och med försvars- och bostadstorn i motstående hörn. Alla delar förbands med murar och skyttegångar och omgavs av ett system av vattenhinder eller en vallgrav. Det slott som man idag ser på Rydboholm är till stor del det som Per Brahe lät uppföra. De flesta interiörerna är mycket förändrade, men det kvarvarande så kallade Wasatornet är idag mycket välbevarat och innehåller unika 1500-talsinredningar. Här finns bland annat Vasarummet som tidigare kallades Gustav Vasas studerkammare (Andersson, K. 2002 s 52ff).

Per Brahe har också gått till historien för att han skrev flera böcker, bland annat den kända "Oeconomia eller "Huus-holdzbook för ungt adelsfolk" som är tydligt influerad av liknande skrifter från kontinenten. I denna avhandlas en uppsjö ämnen som en ung adelsman kunde tänkas behöva veta, allt från barnuppfostran och lämpliga matransoner till hur man bör sköta en storgård. 1561, i samband med Erik XIV:s kröning utnämns Per Brahe till greve och Brahe introduceras på Riddarhuset som den grevliga släkten no 1.

Hur trädgårdsanläggningarna kring Rydboholm sett ut före 1600-talet är mycket svårt att veta men ledtrådar kan fås i Per Brahes egna texter. I sin *Oeconomia* delar han upp ett storgods olika ägor enligt följande:

Åker
Eng
Humblegårdar
Trädgårdh
Örtedgårdh
Kåålgårdh
Rofweland
Liin- och Hampeland
Erter och Bönor
Skogh och Mulbete

Boken anses vara skriven efter uppländska förhållanden och därför är det mycket troligt att dessa ägoslag fanns representerade på Rydboholm men deras exakta lägen är inte kända.

Då Per Brahe avled 1590 övergick godset till hans son Abraham Brahe som i sin tur skänkte det som morgongåva till sin hustru Elsa (född Gyllenstierna). Abraham Brahe hade liksom sin far flera mycket höga ämbeten, bland annat blev han 1607 kansler för Uppsala universitet. Kring år 1600 inledde han arbeten med att återigen förändra och uppdatera slottet. Bostadsborgen med sitt tunga senmedeltida uttryck med röda tegelfasader omvandlades nu till ett vitt renässanspalats i tidens smak (Andersson, K. 2002 s.79ff).

Abraham Brahes son Nils Brahe (d.ä) stred som fältherre vid Gustav II Adolfs sida i slaget vid Lützen 1632 där han skadades och dog kort efter. Strax efter hans död föddes hans hustru en son, Nils Brahe (d.y) som kom att bli den som tids nog skulle överta Rydboholm. Fram tills han var gammal nog att överta godset blev det dock hans farbror, Per Brahe (d.y) som fick ansvaret för Rydboholm. Denne Brahe har gått till historien som slottsbyggare och stadsgrundare. Visingsborg och Brahehus hör till hans mest kända skapelser, liksom Sveriges enda grevliga stad Gränna som grundades 1652, ursprungligen med namnet Brahe-Grenna. Per Brahe (d.y) lät också göra om- och tillbyggnader på Rydboholm som stod klara då Nils Brahe (d.y) kom hem från sin ovanligt långa bildningsresa i Europa 1656 (Andersson, K. 2002 s.81). Nils Brahe gifte sig med Margareta Juliana Wrangel, dotter till den berömde fältherren Carl Gustaf Wrangel som lät uppföra Skokloster slott. Detta kom sedan, liksom Per Brahes (d.y) stora godsintresse att tillfalla Nils Brahes son Abraham Brahe (d.y). I början av 1680-talet stod därmed Brahe-ätten på toppen av sin makt och styrde över ett väldigt imperium med slott och gårdar över hela det dåvarande Sverige, vilket också omfattade stora områden på andra sidan Östersjön. (Andersson, K. 2002 s.90)

Rydboholm i Suecia Antiqua et Hodierna. Foto: Jens Östman, Kungliga Biblioteket 2008

Erik Dahlbergs skiss från 1660-talets början (beskuren). Foto: Jens Östman, Kungliga Biblioteket 2008

Suecia-bilden

Den första kända avbildningen av slottet är från 1660-talets första hälft och återfinns i Erik Dahlbergs praktverk "Suecia Antiqua et Hodierna". På det färdiga sticket framstår slottet som ett praktfullt renässanspalats med volutgavlar i ett öppet kuperat landskap. Längst till höger syns Östra Ryds kyrka i ett något förvrängt perspektiv och på Kyrkfjärden ligger flera stora fartyg. Landskapet verkar helt sakna högre vegetation.

En särskilt intressant del av bilden är förstas den trädgård som är avbildad väster om slottsbyggnaden. Här syns en stor rektangulär yta uppdelad i kvadratiske kvarter med räta gångar. På sticket verkar kvarteren dessutom innehålla cirkulära former. Området avgränsas av en mur eller staket med en hög port i den

norra delen. Innanför muren på sjösidan finns en relativt tät rad av träd i olika höjder. Några rester av vallgraven kan inte ses i bilden.

Bildens tillförlitlighet är troligen inte den allra bästa, men lyckligtvis finns även en skiss och en förlaga bevarad på Kungliga Biblioteket. Av allt att döma är dessa gjorda av Erik Dahlberg själv (Andersson, K. 2002 s.22). Skissen skiljer sig från det färdiga sticket på flera punkter, bland annat har skissens slott färre fönster och det pampiga stenhuset vid hamnen ter sig mest som ett enkelt magasin av korsvirkeskonstruktion. Vad gäller trädgården, så finns ingen mur eller plank avbildat i skissen. Den norra avskärmningen verkar snarare bestå av en oregelbunden häck och mot sjön finns ingen avgränsning alls. Porten i norr finns dock med även i skissen.

Området mellan slottsbyggnaden och vattnet ser ut att vara tätt bevuxet med både träd och buskar. Några cirkulära former liknande de i sticket verkar inte finnas i trädgården. Bilden förefaller avbilda Rydboholm alldeles innan Nils Brahe (d.y) startar de omfattande arbetena med att göra om parken till en praktfull lustträdgård i barockstil med flertalet alléer. Anläggningen har fortfarande kvar sin ålderdomliga renässansstruktur. Antagligen har slottets trädgård legat på samma plats sedan 1500-talet. Troligtvis var denna del av anläggningen avsedd som lustpark för herrskapet. Nyttodlingar kan ha legat direkt norr om slottet eller i anslutning till ekonomibyggnaderna. De syns därmed inte på bilderna. Skissen är med högsta sannolikhet mer tillförlitlig än det färdiga sticket.

Dahlberg tog ofta med ännu ej förverkligade storslagna planer till park- och trädgårdsanläggningar då han avbildade godsens till Suecian. Detta för att framställa anläggningarna så dyrbara och imponerande som möjligt. Att Rydboholm avbildas relativt enkelt och ålderdomligt kan tyda på att inga färdiga ritningar eller idéer om den nya parkanläggningen fanns klara i början av 1660-talet. Vid mitten av decenniet verkar dock arbetena vara i full gång.

Nils Brahe d.y.
Målning av Ehrenstrahl eller kopia efter honom. Rydboholm

Värt att notera är också vattenståndet, som är betydligt högre på bilden än idag. Strandlinjen löper mycket nära slottet och trädgården ser ut att ligga lågt i terrängen. I väster finns en udde eller en ö med ett mindre hus avbildad. Den förbinds med slottsområdet via en träbro och även direkt nedanför slottet finns ett mindre hus. Dessa byggnaders funktion är inte känd, området där ön fanns är idag en del av fastlandet. Markerna där den engelska parken senare kom att anläggas var troligtvis också till stora delar lagda under vatten.

Förvandlingen till barockpalats

Då Nils Brahe (d.y) återkom till Sverige 1656 efter sin grand tour var han rik på intryck från kontinenten. Förutom de klassiska resmålen i Europa hade han också besökt delar av Afrika och vistas en längre tid i Spanien (Losman 1999 s.38). Efter sin utnämning till riksråd 1660 vistades han allt mer på Rydboholm och troligtvis önskade han här skapa en ständsenlig barockanläggning av senaste mode.

Mellan 1662 och 1663 förs Rydboholms kassaräkenskaper av kassör Mårten Hörplingh (RA, Rydboholmsamlingen E7469–7475). Under denna tid verkar en stor renovering och upprustning av trädgården ha påbörjats. Dalkarlar var under flera år på 1660-talet sysselsatta med att gräva en ruddamm och totalt över 30 man avlönades för diverse arbeten i trädgården år 1665. Ruddammen är troligen den stora rektangulära damm som ligger direkt norr om slottsbyggnaden, och säkerligen är vattenanläggningen väster om slottet också från denna tid. När arbetena med dammarna påbörjades bör man ha utnyttjat resterna från den äldre vallgraven. En bergsprängare avlönades årligen mellan 1662 och 1667, men hans arbete är inte närmare specificerat. Antagligen rör det sig om arbete i såväl trädgården som i själva slottsbyggnaden. Genom uppfyllning av sprängsten och rivningsmassor skapades troligen nu den så kallade Sjögården som är belägen mellan slottet och vattnet (Andersson, K. 2002 s.101).

Under 1660-talets senare del verkar trädgårdens grundarbeten med grävning och sprängning i huvudsak blivit färdiga och man kan nu

i räkenskaperna följa inköpen till den nya trädgården. 1665 och 1667 inköptes bräder och spik för trädgårdsplank som rödfärgades och försågs med trädgårdsportar med hänglås. I september 1668 inköptes lindar och almar och ”åtskilliga trä” som förmodligen användes till de många alléerna (Andersson, K. 2002 s.89ff). Barockparkens klassiska boskéer och parterrer fanns med största säkerhet representerade även på Rydboholm men inga tydliga rester av dessa finns kvar förutom direkt väster om slottet. Där återfinns en kanal med tydligt barockt formspråk som skapar en ö och denna del av parken kallas än i dag för Parterren. Med hänsyn till läge, form och proportioner bör den rektangulära ytan direkt norr om slottet ha innehållit parterrer och boskéer. Mitt emot slottet, i andra änden av denna yta finns resterna av ett stenfundament, ca 9x9 meter stort. Kanske uppfördes här någon form av lusthus som fungerade som blickpunkt och markör för att förstärka parkens nord-sydliga huvudaxel. Det ska under denna tid också ha funnits ett så kallat ”*Bibliotheca insulana*”, ett sommarbibliotek i parken. Av namnet att döma bör det ha legat på ön i Parterren. Under 1670-talet kan man anta att huvuddelen av parterrererna färdigställdes eftersom det då inköptes stora mängder buxbom (Andersson, K. 2002 s.89ff).

1671 inköptes 50 äppelträd och ett okänt antal vinbärbuskar, dessutom material till ”*Gallerverket i trädgården*” som troligtvis var någon form av lusthus eller lövgång i treillage, kanske ovan nämnda fondbyggnad. Under samma decennium inköptes dessutom flera omgångar av ”*blompotter*” i olika material (RA, Rydboholmsamlingen E7472). Dessa var dekorativa blomkrukor för utplanteringsväxter som placerades ut i trädgården. Flertalet av dem finns än i dag bevarade på slottet. Så sent som 1680 inköptes 174 alnar sandsten till trädgården och en stenhuggare avlönades för ”stenarnas kantande”, men var i anläggningen detta material användes är inte känt (Andersson, K. 2002 s.97). Arbetena med att förändra trädgården verkar av räkenskaperna att döma ha pågått till och från i drygt 15 år.

Parken måste ha varit en imponerande

anläggning under slutet av 1600-talet med vattendammar, alléer, lusthus och parterrer, och troligtvis också med en stor variation av blommor i olika former och färger. Nils Brahe var av allt att döma mycket intresserad av trädgårdskonst, vilket ingick i tidens aristokratiska bildningsideal. Han hade en stor samling av både äldre och nyare litteratur inom området. En del av Rydboholms blomprakt kan anas i en av dessa trädgårdsböcker. Där finns en förteckning innehållande 300 tulpanlökar i alla färger, 250 vita liljelökar, 200 narcisser och dessutom en mängd iris, hyacinter, jasmin, malva och kejsarkronor. Under denna lista har Nils Brahe skrivit: ”*Halvparten av desse gav min svärmor mig till Rydboholms trädgård anno 1671: 30 oktober*” (Losman 1999 s.37). Det fanns alltså ett utbyte av trädgårdsväxter mellan familjen Brahe och grevparet Wrangel på Skokloster.

Någon arkitekt har inte kunnat knytas till Rydboholms barockpark utifrån de källor som studerats. Men med hänsyn till de stora omdaningarna och familjen Brahes höga ställning i landet kan man anta att det var en väl ansedd och erfaren arkitekt som anlätades. Till viss del påminner Rydboholmsparken om Jean De la Vallés (1623-96) plan för trädgårdsanläggningarna vid Skokloster slott som tyvärr aldrig kom att bli utförda. Liksom vid Rydboholm finns i planen för Skokloster en stor ruddamm parallellt med slottets fasad. Dessutom finns här en liten ”*giardino intimo*”, en mindre, avgränsad parterr i direkt anslutning till slottet som formmässigt har mycket stora likheter med parterren väster om Rydboholms slott. Detta i kombination med vetskapen om de täta banden mellan familjerna på de båda slotten gör att De la Vallé skulle kunna vara en rimlig gissning på en möjlig arkitekt. Tidigare har man dessutom ansett att den på 1690-talet genomförda ombyggnaden av Brahes familjekyrka Östra Ryd skulle vara ett verk av De la Vallé (Söderberg 1967 s.61). Denna uppgift har dock inte kunnat bekräftas i några äldre källor och måste därmed anses som osäker. Tyvärr finns inga kända planer eller avbildningar från parken bevarade från 1600-talet.

Sjögården med "Mercurius" av Adrien de Vries, numera ersatt av en kopia. På Rydboholm kallas den "Olle".

Reduktion och tragedi

Under 1600-talets sista decennier drabbas familjen Brahe av flera stora förluster. Reduktionen som inleddes 1680 kom att slå hårt mot Nils som bland annat förlorar sitt rika greveskap Visingsborg (Andersson, K. 2002 s.92) och 1679 drunknar den äldste sonen Per Carl vid Flottsund nära Uppsala. Nils Brahe (d.y) själv dör 1699 och Rydboholm går då i arv till den enda överlevande sonen Abraham Brahe (d.y). Två år senare ärver han också Skokloster som fideikommiss. Han använder det senare som sommarslott men öppnar också upp det som museum för allmänheten (Losman 1994 s.111). Rydboholm förblir familjens huvudgods, men några större förändringar verkar inte ske på godset. Även Abrahams familj har det svårt och drabbas av en lång serie dödsfall. Kvar som enda manlige arvtagare när Abraham dör 1728 finns hans då sexåriga sonson Erik.

Under 1750-talet genomförde Erik Brahe omfattande moderniseringar av slottet. Slottet skulle nu uppdateras och stora delar av barockens inredningar fördes till Skokloster för att på Rydboholm lämna plats åt den nya ljusare rokokostilen (muntligen Elisabeth Douglas). Som den första grevliga släkten på Riddarhuset hade familjen Brahe mycket nära kontakt med hovet och den kungliga familjen (Andersson, K. 2002 s.121) vilket kom att få ödesdigra konsekvenser. Erik Brahe drogs in i de intriger och politiska maktspel som följde efter Adolf Fredriks trontillträde 1751. Dessa kom att kulminera i den av drottning Lovisa Ulrika planerade stadskuppen som hade till syfte att förskjuta makten från ständerna tillbaka till kungahuset. Erik Brahe blev en av drottningens närmaste medarbetare och på Rydboholm lät han stöpa muskötkulor som enligt traditionen skulle användas i kuppförsöket. Under våren 1756 följde så den ena katastrofen efter den andra. Inom loppet av några månader hade fyra av familjens fem barn avlidit i smittkoppor och lungsot. Trots detta fortsatte den allt intensivare planeringen av kungafamiljens kupp, men det hela uppdagades i sista sekund. Straffet blev trots nådeansökningar mycket hårt. Erik Brahe uppfattades som en av nyckelpersonerna

*Erik Brahe. Kopia av Brander (efter Lundberg).
Rydboholm*

och dömdes till att "mista liv, ära och gods samt halsbuggas", vilket verkställdes på Riddarhustorget i juli 1756. Han efterlämnade då sonen Per och sin gravida hustru Christina Charlotta (född Piper) som tre månader senare skulle föda sonen Magnus Fredrik (Bergström, C. 2007 s.77ff).

Tidigt 1700-tal

Under 1700-talets första hälft verkar inga större förändringar ägt rum i parken, men nyttodlingarna av frukt och grönsaker tycks successivt ha ökat i omfattning, helt enligt tidens ideal om självförsörjande. 1703 nämns trädgårdsmästare Anders Lönn och en humlegårdsmästare vid namn Anders Larsson. (RA, Rydboholmsamlingen E7480 - 7481). 1728 förekommer i inventeringarna en "statue af metall" som kan vara den Mercuriusstaty av Adrien de Vries som vakar över Sjögården framför slottet (numera ersatt av en kopia). Enligt traditionen skall den dock ha förts till Rydboholm från Stenbockska palatset först i samband med Erik Brahes avrättning. Troligtvis kom den till Sverige efter plundringen av Prag 1648. 1728 nämns också för första gången orangeriet som ligger nordost om slottet och som nyligen rekonstruerats.

Efter Erik Brahes avrättning var det meningen

Detalj av 1789 års uppmättningskarta. Området där den engelska parken senare anläggs benämns "Björkhagen" (G).
© Lantmäteriverket Gävle 2008

att godsen skulle dras in till kronan, men i själva verket återfördes de till familjen Brahe bara några månader senare. Änkan Christina Brahe styrde själv över godsen fram tills sönerna blev gamla nog (Bergström, C. 2007 s.110). Familjen vistades oftast i sitt stadspalats i Stockholm och slottsbyggnaden på Rydboholm hyrdes tidvis ut, bland andra till den ryske ambassadören "Grefwen Osterman" som 1766 betalade 1800 daler kopparmynt i hyra (RA, Rydboholmsamlingen E7520). Samma år uppgick inkomsterna från försäljningen av trädgårdsprodukter till 3336 daler kopparmynt, alltså en betydande summa. Stora mängder frukt och grönt levererades till familjens stora hushåll i Stockholm men såldes också till allmänheten, däribland meloner, äpplen och päron (RA, Rydboholmsamlingen E7481). Odlingarna bör till största delen ha legat i direkt anslutning till orangeriet där

trädgårdsmästeriet kom att leva kvar långt in på 1900-talet.

I familjen Brahes ägo fanns också Kungsholmens trädgårdar som kommit till släkten via Christina Piper. Trädgården som också kallades Piperska muren bestod av nyttoväxtodlingar men var också en av Stockholms förnämsta lustparker med växthus, alléer, grottor och statyer. En mindre del av den en gång stora parken har idag återskapats och kan ses vid nuvarande Scheelegatan (Bergström, C. 2007 s.29).

1789 års karta

Området där Engelska parken senare kom att anläggas benämns i en uppmättningskarta från 1789 som Björkhagen, och användes därmed troligtvis som beteshage för godsets djur, lövtäkt och för uttag av ved. I östra delen

av området finns ett område markerat med texten "Ängen" och "hummelviken", vilket tyder på att det var i anslutning till denna del som godsets humlegård fanns. Detta område som idag kallas för Afrika är mycket sankt och borde med hänsyn till landhöjningen varit alltför vattensjukt under 1700-talet för att kunna nyttjas som humlegård. Kanske brukades det istället som en sorts fuktäng eller översvämningssäng. Dessa var värdefulla eftersom de i allmänhet var mer produktiva än de vanliga ängarna när det gällde att producera vinterfoder. Humlegården bör i så fall ha legat i området direkt norr om ängen på den något torrare och bördiga marken. Här finns också en svårtydd markering på kartan som skulle kunna tolkas som Humle eller Humla. Den dåvarande trädgårdsanläggningen är inte utritad utan lämnad som en vit utsparning i kartan. Denna är i sin utbredning större än dagens barockpark och man kan därför anta att delar av 1600-talets struktur och humlegården senare gjordes om och införlivades i den engelska parken. I detta område finns lindar som bedöms vara jämnåldra med barockparkens alléer. Genom Björkhagen mellan slottet och Hälsundet finns

på kartan en relativt stor väg. Inom området finns också en byggnad utritad som i storlek och placering överensstämmer väl med den nuvarande iskällaren. Den nämns i källorna för första gången 1766 och beskrivs vara byggd på uppdrag av greve Ostermann. Den färdigställdes efter "*den ritning, underrättelse och ordres jag af wälborne Hr Hof Cancellern den 11 oktober 1764 undfått*" av dåvarande inspektör Fyrwall (RA, Rydboholmsamlingen E7520).

Fram till och med 1769 finns trädgårdsmästare Johan Holmbergs räkenskaper tydligt redovisade i riksarkivet (E7521). Här skrivs bland annat om försäljning av stora mängder "Humbla och Höö" och sparris, och inköp av diverse grönsaksfröer som till exempel "miloner", blomkål och morötter. Dessutom odlas kryddor som mejram och "basilicum". Tyvärr tar trädgårdsräkenskaperna i riksarkivet tvärt slut år 1770. Detta sammanfaller ganska väl med att Magnus Fredrik Brahe övertar Rydboholm, vilket sker den 2:a maj 1768. Efter hans tillträde finns endast spridda räkenskaper bevarade i Riksarkivet och på Rydboholm.

Den unge excellensen - tiden 1770 - 1790

Från och med år 1770 finns mycket få kända källor som kan knytas till parken och dess omdanande. Trädgårdsräkenskaper för den aktuella tiden saknas tyvärr nästan helt i Riksarkivet och på Rydboholm finns endast ett fåtal dokument bevarade. Detta medför svårigheter vad gäller att datera och förstå hur parken planerades. Ledtrådar kan fås genom att närmare studera Magnus Fredrik Brahe. Den engelska, associativa stilen formades i allmänhet hög grad utifrån sina ägares bildning och personlighet och denna koppling är tydlig också på Rydboholm.

Magnus Fredriks Grand Tour

Magnus Fredrik kom att få en mycket gedigen utbildning. Den startade redan 1763 med privatundervisning av prästen Georg Gezelius och fortsatte därefter under ledning av den före detta officeren Edvard Gyldenstolpe och filosofie magister Olof Wetterqvist. De två senare var också med då Magnus Fredrik liksom många andra unga adelsmän reste ut på en lång bildningsresa i Europa som gick genom bland annat Tyskland, England, Frankrike, Schweiz och Italien (Losman 1994 s.123). Under de första åren av resan skriver Magnus Fredrik

flitigt om platser, person och företeelser som han möter. Han besöker också många parker och trädgårdar och verkar särskilt intresserad av diverse olika vattenkonster och fontäner. Denna dagbok finns ännu bevarad i biblioteket på Rydboholm i ett vackert skinnband som har titeln "*Magnus Fredrik Brahes Journal*". Den börjar år 1772, då Magnus Fredrik är 16 år och befinner sig i Uppsala. Innan han reser därifrån passar han på att besöka "*professor Linée på dess egendom Hamarby*", därefter beger han sig av med Gyldenstolpe och Wetterqvist mot Tyskland, via Stralsund. Magnus Fredriks höga ställning gör att dörrarna för honom öppnas till kontinentens förnämsta slottsanläggningar och privata konstsamlingar.

I Tyskland och Preussen besöker Magnus Fredrik flera stora parker, och som Sveriges förste greve rör han sig i de samhällskretsar där intresset för trädgårdskonsten är stort under denna period. Det ingår tillsammans med ämnen som filosofi, militära kunskaper, litteratur och övrig konst i tidens självklara bildningsideal. Som tidigare nämnts var trädgårdskonsten viktig även bland tidigare generationer Brahe, men Magnus Fredrik är

troligen den förste i släkten som kommer i kontakt med den engelska stilen. Därmed hör han också till de svenskarna som tidigt tog intryck av landskapsparkens idéer. I journalen finns bland andra följande anteckningar:

År 1774

Den 23 ma: Om förmiddagen for jag till Wilhelmsdal, ett lustslott Landtgreven af Hessen Cassel tillhörigt. Rumena äro rätt täckt meublerade och alldeles i modern smak, men trädgården är det vackraste man vill se, i synnerhet en grotta som kastar vatten och är ett syperbt stycke dessutom är här en vacker eremitage, 2 vackra kinesiska hus m:m.

Lantgreven, Carl av Hessen var liksom många andra i sin samhällsklass mycket engagerad inom frimurarorden och hans parker lär alla ha haft mer eller mindre uppenbara kopplingar till detta. Året efter Magnus Fredriks besök lät lantgreven påbörja anläggandet av den berömda frimurarparken vid slottet Louisenlund (Westengaard 2001 s.39).

1774

Den 25ma. Promenerade jag i Augarten och besåg dess vackra parker, som den gröna theatren, Sneckenberg, ett mycket högt gräsberg med promenader som går i rundel som en snäcka, den stora bassainen, de 7 Gröna bergen. Denna trädgården öfvergår alla dem jag ännu sedt.

Samma år, 1774, finns orden "engelska trädgården" understrukna i journalen, det är första gången som Magnus Fredrik beskriver den nya stilen som just engelsk;

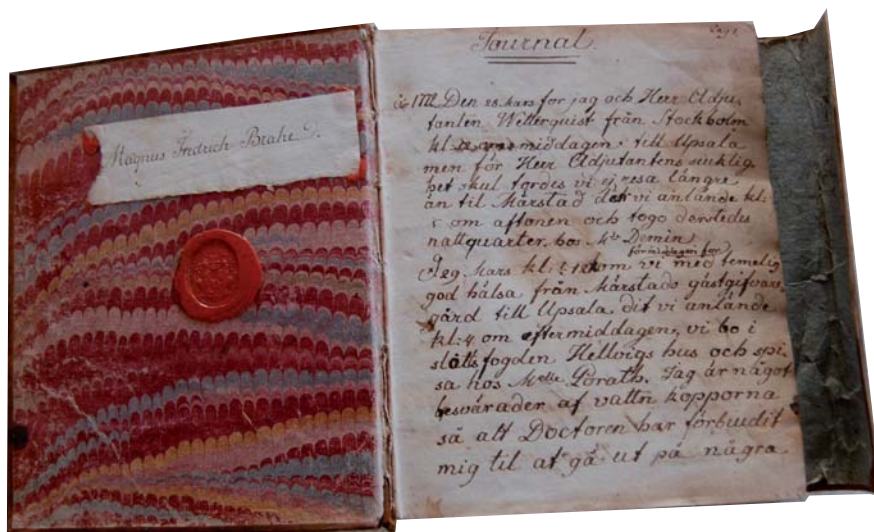
Den 29 juni for jag till Göttingen genom Heiligstad (där var nattqvarter) till Gotha och anlände dit den 1 Jul: kl 12 om middagen. Den samme eftermiddagen promenerade jag i Engelska trädgården. Härtigen tillhörig, den är aldeles på Engelska facon men vackrare än de jag redan har sedt.

Bland de större anläggningarna som besågs fanns också Fredrik II av Preussens rokokoslott Sanssouci med tillhörande park, berömd för sina många tempel och tehus.

Trots sin höga ställning verkar familjen Brahes ekonomi efter Erik Brahes avrättning inte tillåta några större utsävningar. Efter sitt besök i Meissens porslinsfabrik skriver Magnus Fredrik följande:

D. 19 july for vi till Meissen där såg vi den präcktiga porcelainefabriken, magaziniet är allt hvad vackert heta men det är så dyrt att man ej kan köpa något deraf.

Det är framför allt den konstnärliga utformningen av parkerna tillsammans med de byggda delarna och de tekniska lösningarna som intresserar Magnus Fredrik. Flera "kaskader"

Magnus Fredrik Brahes journal förvaras i Rydboholms slottsbibliotek.

och "bassainer" finns entusiastiskt beskrivna i dagboken. Växtmaterialet ägnas inte lika stor uppmärksamhet, men beskrivningar av detta förekommer i några enstaka fall:

Den 7 maij anländs vi till Inspruck emellan de högsta bergen jag i min lefnad sett. I förr omnämnde dällder växer ett slags furu som i orten kallas Lärk som i fastighet öfverträffar vida vår vanliga furu, samt äger den egenskapen at ej i vatten taga röta.

[...] kom jag ur bergen och förlorade i synnerhet dem med snö betäckta ur ögnasikte, men möttes der emot af fält där säden stog i blomma, fikonaträn med deras frugt, mulbärsträn, vinberg, samt flera andra frugtträn på ömsesidor af vägen.

Under resan, och särskilt under vistelsen i Italien, uppmärksammas många konstverk i journalen. Helt enligt tidens anda är de som väcker störst beundran framförallt verk från renässansmästare som Tintoretto, Titian, Raphael, men även den senare rokokokonstnären Watteau. Tyvärr slutar Magnus Fredrik att skriva i sin journal i Italien, men resan lär därefter ha fortsatt till Frankrike och England. Denna del av resan ska finnas beskriven i en journal förd av Gyldenstolpe men som vi bara känner till via sekundära källor (Nyreröd 1974-75). Det är alltså troligt att Magnus Fredrik fick tillfälle att betrakta den engelska stilen i själva ursprungslandet, men tyvärr vet vi inte vilka parker som han besökte.

Man vet att Magnus Fredrik i Paris dagligen umgicks med den svenske ministern Gustaf Philip Creutz, som var mycket kunnig i den nya konsten och litteraturen och som var en anhängare till de nya upplysningsfilosoferna (Losmann 1994 s.124). Creutz var också en kunnig trädgårdskonnässör som vid sin hemkomst till Sverige 1783 drömde om att anlägga en engelsk park på egendomen Tivoli vid Brunnsviken. Han lät påbörja arbetet efter ritningar av Piper, men avled innan parken hann fullbordas (Olausson 2001 s.109).

Hovlivet i Stockholm

Magnus Fredrik kom att gynnas av kungafamiljen och i synnerhet av Gustav III som troligtvis hyste skuldkänslor mot greven vars far fått offra livet för kungahusets planer. Redan 1773, vid 17 års ålder, blir Magnus Fredrik utnämnd till löjtnant vid södra skånska kavalleriregementet och två år senare blir han kapten i armén (Svenskt biografiskt lexikon, sökord *Brahe, Magnus Fredrik*). Den 27 dec 1778, samma år som han återkommer till Sverige från sin utlandsresa hedras han dessutom av Gustav III med den nyinrättade titeln "en av rikets herrar". Det innebar att han jämställdes med riksråd och fick titeln excellens.

Under sin ungdom hade Magnus Fredrik starka band till hovet där han ofta vistades, troligtvis som ett resultat av Gustav III:s personliga vilja. Som vanligt när det gällde adeln premierade Gustav III särskilt börd och historiskt klingande namn (Bergström, C. 2007 s.188). Magnus Fredrik var en av faddrarna till blivande Gustav IV och på grund av sin höga ställning fick han också vid flera tillfällen agera riksmarskalk, bland annat vid riksdagen 1778. Från denna antecknade bibliotekarien Gjörwell i ett brev följande:

"Adeln anfördes af unga Gref Brahe, en liten och vacker herre, mycket lik sin olycklige Hr fader, detta i mina ögon så respectabla stadsoffret. Konungen visar honom ock vid alla tillfällen stor ynnest. Han lefver ständigt vid hofvet." (KB, Brev från Gjörwell till Warmholtz 24:e nov 1778)

Magnus Fredriks bröllop hölls på Stockholms slott. Han gifte sig med den för sin skönhet berömda hovdamen Ulrika Koskull 1779 och ett år senare döptes deras första barn i Gustav III:s paradsängkammare (Rydboholms gårdsarkiv, Kretz, A. & L.).

Till paret Brahes umgängeskrets hörde också Carl Michael Bellman. Till omkring år 1780 dateras följande verk, som är en av hans få vinterdikter och som sägs vara skriven till en vän som lämnar sällskapet på Rydboholm medan skalden själv blir kvar. Här nämns

Rydboholmsparken, men med tanke på dateringen är det troligen barockparken som avses.

Afskeds-skål till en Vän.

*Courage, Bror, i helgen!
Med korken ur boutellen
Drick, klunka ut och svälj'en,
Spänn se'n för hästarna!*

*Rydboholmska parken glimmar;
Under vinterns skarpa timmar
En rosig ruta immar
På alla fönsterna.*

*Snart slädan bonar isen,
Och hästen i capricen
Som ångan ifrån spisen
Han röker – klang, hurra!*

*Hurra, lycklig resa, klinga!
Vi med glasena nu svinga,
Er vänskap oss betinga,
Kling klang i bålarna!*

(Bellmansällskapets standardutgåva 1974)

Tillbakadragandet till Rydboholm

Den starka kopplingen till hovet blev med tiden allt svagare, enligt traditionen beroende på en ökad insikt om kungafamiljens skuld i faderns avrättning, men troligtvis också som ett resultat av de nya upplysningsidéerna som Magnus Fredrik var väl insatt i. På 1786 års riksdag hade han svängt helt om och anslutit sig till den mot Gustav III starkt kritiska adelsoppositionen och det verkar som han därefter drar sig undan hovlivet allt mer. Hans uppgifter och åtaganden blir därför av mer ceremoniell karaktär. Först efter skottet på maskeradbalen 1792 lär en försoningsscen ha utspelas mellan Magnus Fredrik och den döende Gustav III på Stockholms slott.

En bidragande orsak till tillbakadragandet kan också vara en rad personliga tragedier för familjen Brahe. Av de totalt sju barn som Ulrika och Magnus Fredrik fick var det endast en son, Magnus, född 1790, som överlevde till vuxen ålder (Losman 1994 s.126). Greveparet verkar söka sig till naturen och lantlivet för att bearbeta sorgen. I juni 1792 skriver Magnus Fredrik följande brev till sin styvfar Ulrik Sheffer från sitt gods Salsta:

”Min Nådiga far, efter mycken sorg och bedrofvelse har jag nu lämnat det olyckliga Stockholm och med öfverlevforna af min lilla famille är jag hitflyttad. Om något skall hela de som så häftigt äro inpreglade uti mitt hierta så är det tiden, och ensligheten, som lämnar rum åt förnuftet att sansa sig. Min hälsa har mycket bättrat sig sedan jag kom på landet, och tycker jag att Ulla äfven något repat sig fastän det går långt ut innan hon kommer sig före.” (Bergström. C. 2007 s.229)

Under 1790-talet vistas Magnus Fredrik allt oftare på Rydboholm där en rad förändringar och upprustningar genomförs. Han spenderar nu stora summor pengar på praktfulla möbler, vagnar och inredningar för att göra slottet till ett ståndsmässigt boende enligt den rådande sengustavianska smaken (muntligen Elisabeth Douglas). Här inreder han också ett av tidens vackraste biblioteksrum med över 4000 böcker. Rydboholm kom att bli platsen dit han drar sig tillbaka och där återstoden av hans familj kan leva ett enklare och lugnare liv, på bekvämt avstånd från intrigerna i Stockholm. Det är av allt att döma också nu som han påbörjar arbetet med att skapa en egen engelsk park. Kanske är detta, liksom det ökande intresse för frimureriets livsåskådning, ett sätt för Magnus Fredrik att läka och bearbeta sorgen efter sina svåra förluster.

Parken anläggs - tiden 1790 - 1826

Parkens skapare

Någon exakt datering av Rydboholms engelska park går inte att fastställa men åren omkring år 1800 bör vara en rimlig gissning. Enligt traditionen ska Magnus Fredrik själv ha stått för parkens utformning och detta antagande får man anta vara rimligt. Traditionen med godsägare som själva engagerade sig i sina parker var mycket stark under sent 1700-tal, inte minst i Sverige med både Gustav III och hertig Karl som förebilder. Troligtvis hade Magnus Fredrik liksom dessa hjälp av någon trädgårdsmästare eller någon som tidigare arbetat med anläggande av liknande parker, men detta går inte att hitta belägg för i källorna.

Anmärkningsvärt är att inte en enda skriftlig källa av Magnus Fredriks egna hand påträffats där den engelska parken nämns. Över huvud taget känner man till mycket lite material som kan knytas till honom personligen.

1799 års karta

Som tidigare nämnts finns en uppmättningskarta från 1789 bevarad där det ännu inte syns några spår av den engelska parken. I en karta från 1799 däremot finns ett område

markerat som *"Engelska parken och Trägården"* som överensstämmer relativt väl med den nuvarande utbredningen av anläggningen. Mark för den engelska parken avsattes alltså med största sannolikhet under 1790-talet och troligtvis drogs de större vägarna upp i samband med detta. Den äldre väg som löpte genom området förändrades inte utan införlivades i parkens nya gångsystem. Parkens utbredning 1799 förefaller vara något mindre än vad senare kartor redovisar. Parken tycks därmed ha utvidgats successivt.

Vegetation

Valet av mark för att anlägga en landskapspark verkar ha varit näst intill idealiskt. I 1789 års karta benämns området som Björkhagen vilket innebar att platsen troligen nyttjades som hagmark och betades av godsets djur. Detta ger ett halvöppet ljust landskap med en rik örtflora och med tanke på namnet bör vegetationen ha bestått till stora delar av björk som ger en ljus och skir grönska. Troligtvis fanns inslag av andra lövträd som kan ha utnyttjats för ved till slottet och lövtäkt. Borrprover från några av de äldsta tallarna i området har visat att dessa är mer än 200 år och bör således

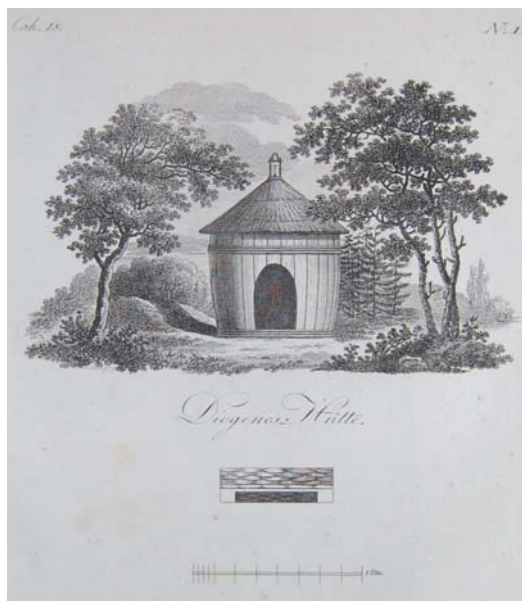
Detalj av 1799 års uppmättningskarta över Rydboholm. Den engelska parken har nu tillkommit.
© Lantmäteriverket Gävle 2008

ha funnits på platsen redan innan parken anlades (muntligen Elisabeth Douglas). I kombination med den böljande strandlinjen och lätt kuperade terrängen som erbjöd både omväxling och utsikter krävdes därmed inga omfattande förändringar av landskapet för att skapa en park av engelsk karaktär.

I samband med parkens tillkomst planterades en stor mängd lindar i så kallade "clumps", täta grupper som fungerade som rumsbildande och avskärmande element. Det är oklart om planteringar av andra arter genomfördes i någon större omfattning, men troligtvis innehöll parken fler kulturväxtarter än vad som finns kvar idag. Inte minst bör detta gälla buskskiktet, där bland andra Fredrik Magnus Piper förespråkade en rik variation av växtlighet i både form och färg (se bilaga A s.154).

Förebilder i Magnus Fredriks bibliotek

Magnus Fredriks privata bibliotek på Rydboholm innehåller bland annat C.C.L Hirschfeldts "Theorie L'Art des jardins" från 1783. Denna måste ha varit en värdefull inspirationskälla då den behandlar både trädgårdskonstens historia och filosofi liksom den engelska stilens många uttrycksmedel i form av byggnader och växter. Här kan man hitta verkligt konkreta tips och förebilder på allt från utformningen av lusthus till hur man lämpligast grupperar 2,3,4,5,6,7 eller 8 träd. En annan bok som uppenbarligen varit av mycket stor betydelse för Rydboholmsparken är "Idéemagazin für Liebhaber von Gärten" av Johann Gottfried Grohmann från 1797. I denna finns uppslag där man fortfarande kan hitta sidmarkeringar i form av bitar av brev skrivna med 1700-talspiktur. Enligt traditionen är dessa placerade där av Magnus Fredrik själv, i huvudsak finns de på sidor som visar broar med konstnärligt utförda räcken och detaljer av ornament. Kanske var det något han hade tänkt genomföra men som aldrig blev av, för något liknande har såvitt känt inte funnits på Rydboholm. Ett par uppslag i Idéemagazin verkar dock ha fungerat som direkta förebilder. Det gäller den så kallade Diogenes tunna och monumentet på Roparudden, ett blosterur eller "Horloge de Flore". Diogenes tunna, som kan tyckas vara ett humoristiskt inslag

Denna bild i Idéemagazin är troligtvis förebilden för den Diogenes tunna som kom att uppföras på Rydboholm.

i parken, hade i grunden en djup filosofisk innebörd. Den grekiske kynikern Diogenes kallas också för sanningssökaren och sägs ha av sagt sig all värdslik bekvämlighet. Med sin lykta, som i Idéemagazin kröner tunnans tak som en lanternin, sägs han ha letat efter den sanna kunskapen och den upplysta människan. Redan här bland de tidigaste objekten i parken kan man alltså hitta kopplingar till en mystisk tradition och dra paralleller till frimurarnas strävan mot upplysning.

Sekelskiftets förändringar

Med tanke på Idéemagazins utgivningsår 1797 får man anta att Magnus Fredrik uppförde de ovan nämnda objekten i Rydboholmsparken tidigast detta år, men kanske mest troligt några år senare, runt år 1800. I själva slottet utfördes förändringar under 1790-talet, bland annat byggdes taket om före 1795, flera rum fick vackra gustavianska inredningar under 1790-talet och den rosa fasadfärgen dateras till 1800-talets början (Andersson. K. 2002 s.182). Troligen skedde ombyggnaderna i såväl park som slott som ett resultat av att Magnus Fredriks allt mer drar sig tillbaka från hovlivet och Stockholm och avser tillbringa mer tid på Rydboholm. En byggnad som uppfördes senast år 1799 är det kinesiska lusthuset, kallat

5.

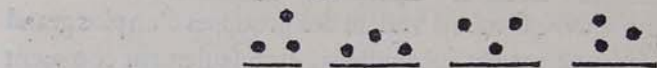
Les manieres variées de rassembler les arbres en groupes, sont peut-être encore inconnues à bien des amateurs, qui ne seront pas fâchés de trouver ici un petit essai à cet égard.

Le groupe commence par deux arbres; ce groupe est extrêmement simple, & n'offre presque aucune diversité; le voici

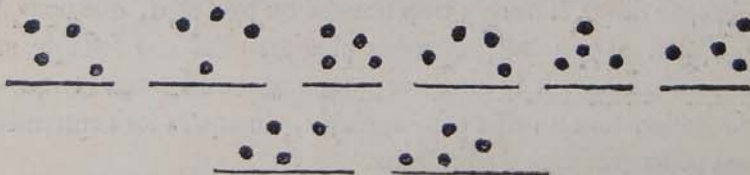
Les points marquent les arbres, & les lignes le chemin, afin d'indiquer la direction sous laquelle les arbres se présentent aux yeux.

Trois arbres se groupent:

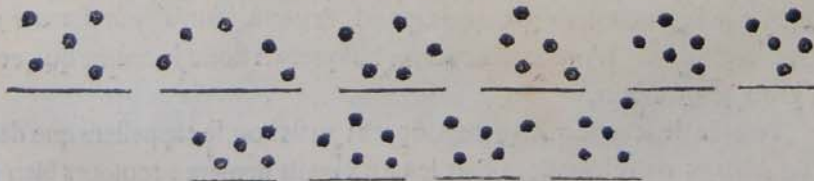

Dans cette espece de composition il faut observer que les arbres ne fassent jamais un triangle trop régulier, c'est à dire: équilatéral; c'est pourquoi un des points tendra toujours à troubler cette figure. On observera de plus que trois arbres placés en ligne droite, ne font pas un groupe, du moins d'une belle forme, mais seulement une plantation en ligne droite. La nature ne livre jamais trois objets exactement alignés.

Les groupes de quatre arbres sont:

Cinq arbres peuvent se grouper:

La première figure est le quinconce, qui est encore trop régulier.

Six

Glorietten. Det finns med på 1799 års karta och ligger då i strandkanten strax sydost om Wasatornet. Placeringen kan tyckas något märklig, eftersom den vidsträckta engelska parken känns som en mer självklar inramning till den lilla paviljongen. Traditionen med kinesiska lusthus hade 1799 redan funnits i landet i flera decennier, och kanske kan man därför gissa sig till att Glorietten uppfördes före den engelska parkens tillkomst. Kanske var den först ut i raden av trädgårdsbyggnader som Magnus Fredrik lät uppföra, men den kan också ha tillkommit redan under Erik Brahes tid. Glorietten stod kvar på sin ursprungliga plats fram till 1950-talet då den flyttades till ett mer skyddat läge i närheten av Wasaeken.

Parkens färdigställande

Hertiginnan Hedvig Elisabeth Charlotta har i ett brev till svägerskan Sofia Albertina 1802 berättat om förskönandet av Rydboholm:

”Lorsque vous verez les jardins [de Rydboholm] vous ne les reconaissez plus. Il [Brahe] a embellie incroyablement cet endroit qui est actuellement charmant. La maison se trouve au milieu du Jardin, et le parck a été extrêmement embellis aussi.” (RA, Ericssbergsarkivet, Sofia Albertinas samling, vol. 15, 6/9 1802)

”När ni får se trädgårdarna [på Rydboholm] så kommer ni inte att känna igen dem. Han [Brahe] har på ett otroligt sätt förskönat denna plats som nu är charmerande. Huset ligger i mitten av trädgården och även parken har blivit oerhört förskönad.” (Översättning: Vinciane Gille).

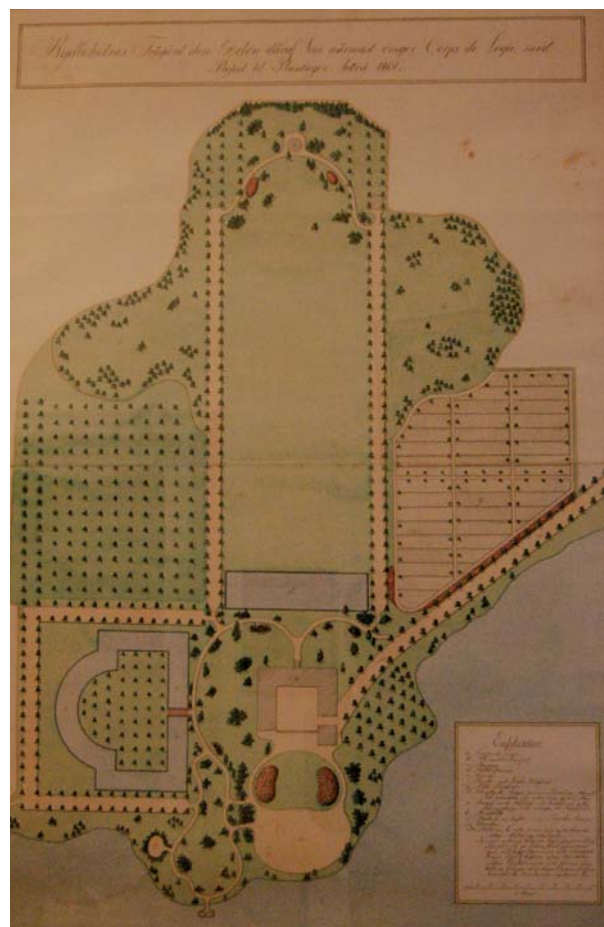
Med ordet *jardin* åsyftas troligen barockparken, medan *le parck* är den engelska parken. Det är alltså inte enbart i engelska parken som Magnus Fredrik gör förändringar. I slottet finns en plan över en omdaning av barockparken, daterad till 1801. Den visar ett försök till att ge den strikta parken en mer böljande och oregelbunden form. Bland annat har Sjögården fått större enhetliga organiskt formade ytor med stora blomsterplanteringar. Parterren och ytan norr om denna har planterats med träd i täta rader. Det ter sig närmast som om dessa ytor var tänkta att innehålla fruktträd. Här

ser man också att den så kallade Humleviken fortfarande sträcker sig relativt långt in i den engelska parken. Nyttodlingarna framför orangeriet ter sig mycket dekorativa med inslag av träd och med en bred blomsterbård mot Slottsallén. Förslaget är tyvärr inte signerat av någon arkitekt och kom troligen aldrig att förverkligas fullt ut.

1807 omtalas Rydboholmsparken också i Gjörewells brevväxling:

Hans excel. Grefve Magnus E. Brahe – anlagt en stor lustpark med flere Lusthus och plantager däromkring. (Gjörewell 1807)

1805 drabbades Magnus Fredrik återigen av sorg då hans hustru Ulrika Koskull avled. För att hedra hennes minne lät han beställa en mycket påkostad minnessten, enligt uppgift utformad av den kände skulptören Johan Niclas Byström. Monumentet finns avbildat

Förslag till omgestaltning av barockparken, daterat 1801. Rydboholm

i "Konst och nyhetsmagasin för medborgare af alla klasser" år 1819, vilket bör innebära att stenen uppfördes detta år, relativt långt efter Ulrika Koskulls död. 1806, bara ett år efter Ulrikas död gifte Magnus Fredrik om sig med en brorsdotter till den första hustrun, Aurora Koskull och i det äktenskapet föddes fyra barn som alla nådde vuxen ålder. Familjen levde därefter ett relativt stillsamt liv. Relationerna till såväl Karl XIII som Karl XIV Johan verkar ha varit goda och medförde vissa ceremoniella uppgifter. Bland annat 1811 då grevparet sänds till Paris för att närvara vid Napoleons sons dop. Magnus Fredrik var också periodvis kansler för Uppsala universitet. Han ägnade mycket tid åt att vårda och förvalta sina stora samlingar av konst, antikviteter och böcker, inte minst på Skokloster där han lät sammanföra flera betydande boksamlingar (Losman 1994 s.127).

Den av de kvarvarande byggnaderna i parken som tros vara den yngsta är Templet. Det råder osäkerhet om huruvida detta lilla lusthus på en klippa vid vattnet i parkens västra del har tillkommit under Magnus Fredriks tid, eller om det är ett av sonen Magnus avtryck

i engelska parken. Stilmässigt hör det hemma i brytningstiden mellan empire och nygotik med hörnkedjor, attika och spetsbågiga fönster. Det har tidigare framförts att det skulle ha ritats av arkitekten Fredrik Blom år 1821 (Roth 2001 s.9) men dessa uppgifter får numera betraktas som osäkra. Vid samma tid ritade dock Blom även en orgelfasad till Ryds kyrka som bekostades av Brahe (Nyrreröd 1974) och teckningarna i hans skissböcker (se s.80) bevisar att han också besökt engelska parken. Sonen Magnus Brahe och arkitekten Blom båda tillhörde Karl XIV Johans närmaste krets och det är därför troligt att dessa hade goda kontakter med varandra. Vad som dock talar mot sonen Magnus inflytande över parken är att det inte var han som ärvde Rydboholm.

Enligt traditionen uppfördes templet till minne av en drunknad Brahe-yingling, vilket i så fall bör ha varit den Per Carl Brahe som drunknade redan 1679. Detta verkar aningen märkligt, men vad man vet säkert är att här tidigare förvarade en dödsmask av Helena Bielke som drunknade 1633 vid en jakt vid Vaxholm. På äldre fotografier framgår att det ovanför templets port funnits en målad

Tavla broderad med silkestråd med dedikation till Ulrika Koskull. Troligen 1790-tal. Lägg märke till Gloriettens ursprungliga placering vid strandkanten framför slottet. Rydboholm

Ulrika Koskulls minnessten.

uppmaning till besökaren; *"Gråt ej öfver de hädangångna"*. Den rikt bemålade interiören innehåller Magnus Fredriks och Ulrika Koskulls namnskiffer vilket kan tyda på att det är sonen Magnus Brahe som låtit resa templet, till minne av sina bortgångna föräldrar omkring år 1830. Magnus Fredrik gick bort 1826 och enligt traditionen var han mycket sjuklig mot slutet av sitt liv.

Rydboholmsparken – en frimurarpark?

Liksom många andra i sin samhällsklass hade Erik Brahe tillhört de svenska frimurarna (Losman 1994 s.127) och även Magnus Fredrik engagerade sig i ordern där han lyckades nå dess högsta grader.

Magnus Fredrik lär ha haft mycket goda kontakter med hertig Karl av Södermanland, ledande frimurare och sedermera kung Karl XIII, vars park vid Rosersberg färdigställdes under ungefär samma tid. Kanske fanns det ett utbyte av idéer och inspiration mellan Rosersberg och Rydboholm. De två parkerna påminner om varandra bland annat i typen av objekt som uppfördes men framför allt i vägarnas linjedragning. Eftersom frimureriet verkar ha upptagit en stor del av deras tid och livsåskådning är det högst troligt att detta också fått sätta spår i deras parker.

Om parken vid Rydboholm verkligen kan kallas "frimurarpark" i den meningen att den faktiskt användes som plats för frimurarnas ceremonier och ritualer är osäkert eftersom inga skriftliga källor har påträffats som kan styrka en sådan koppling. Däremot kan man med säkerhet konstatera att flera delar av den engelska parken innehåller drag av frimureriets symbolvärld och tankegångar. Svårigheter finns med att tolka dessa dels på hemlighetsmakeriet kring ordern, men också till stor del på att dess symbolvärld var så bred och innefattade så mycket att risken för övertolkningar blir stor.

Kanske är denna del av parken utformad efter frimurarnas symboliska vandring från väst till öst.
Detalj av 1850 års karta. Rydboholm

*Magnus Fredrik Brahe. Porträtt av C.F. von Breda.
Kring halsen bär han Carl XIII:s ordern,
en utmärkelse som enbart tilldelas frimurare. Rydboholm*

Den symboliska vandringen från väst till öst skulle kunna vara ett grundmotiv i utformningen av parken vid Rydboholm. Denna vandring, från mörkret och döden i väst, mot det ljusa och upplysta i öst, kan sägas symbolisera den personliga utveckling som var och är det centrala temat inom frimureriet. I parkens västra delar finns de minnesmonument som starkas kan knytas till döden; templet och Ulrika Koskulls minnessten.

I förhållande till parken ligger slottet i öster och därmed skulle Magnus Fredrik själv symboliskt bo i "upplysningen". Vägen i parkens centrum löper i sydväst-nordöstlig riktning, och det är utefter denna som huvuddelen av objekten med möjlig frimurerisk koppling återfinns. Värt att notera kan också vara att trots att parkens gamla gräns mot norr låg betydligt högre upp än idag så fanns inga eller mycket få promenadvägar här. Norr lär i vissa källor (Westengaard 2001 s.22ff) ha representerat det mörka och därför sägs man i allmänhet ha undvikit detta väderstreck.

Ulrika Koskulls minnessten är placerad på ett fundament med tre trappsteg, som i frimureriet sägs symbolisera livet, döden och uppståndelsen. Nästa steg på den möjliga symboliska vandringen kan ha varit området kring dammen. Här kunde man via en lång välvd träbro över dammen som hade formen av en halvmåne nå ett åttakantigt barkklätt lusthus. En liknande damm fanns också vid den berömda frimurarparken vid Louisenlund (Se bilaga B s.159). Halvmåneformen var där symbolen för det mörka och då man passerade bron skulle man betrakta sin egen spegelbild och symboliskt se in i sin egen själ. Enligt 1850 års karta bildade gångarna vid brons fäste en vinkel. Även detta var en symbol som i frimurarordern ofta förknippades med väst. Lusthuset, som enligt äldre källor verkar ha kallats för eremitaget eller grottan, finns idag inte kvar. Av 1919 års uppmätningar att döma bestod interiören av en väggfast bänk eller podium i öster, och här fanns enligt Elisabeth Douglas åttakantiga taburetter. Den oktagonala formen har många tolkningar och starkt symbolvärde. Den återfinns bland annat inom den kristna symbolvärlden där den sägs representera den "åttonde dagen", återuppståndelse och pånyttfödelse.

Fortsatte man vandringen mot öst så kom man därefter till parkhyddan, numera kallat eremithyddan. Detta hus är uppfört i stavkonstruktion med råa bräder, byggd i den sorts "primitiva" arkitektur som var vanlig i de engelska parkerna men som sällan bevarats till modern tid. Vad som är speciellt med Rydboholms parkhydda är främst två saker. Dels de stora fönstren vars triangulära form inom frimureriet kunde användas som ett tecken för Gud och den gudomliga geometrin (Westengaard 2001 s.22ff). Dels också för sin stora murade ugn med skorsten, vars primitiva utformning kan ha varit tänkt att föra tankarna till äldre tider då människan levde närmare naturen. Utanför hyddan fanns en triangulär sandplan.

Sista objektet i det studerade vägutsnittet är de så kallade Apostlarna, en cirkel bestående av 11 stycken lindar. Cirkeln var symbolen för det fulländade, men lär inom frimureriet

sammankopplas med siffran 12, Salomos 12 pelare och templet i Jerusalem (Westengaard 2001 s.39). På Rydboholm är det kanske Jesus lärjungar som träden representerar, vilket förekommer i andra parker. De var ju också ursprungligen 12 till antalet, men här har man valt att utelämna Judas och därmed fått en mer "fullkomlig" skara, utan någon svag länk. Kanske var också stengrunden öster om iskällaren avsedd för ett objekt som ytterligare kunde stärka den symboliska vandringen i parken. Ett litet rundtempel eller ekotempel skulle kunna ha varit ett lämpligt avslut, men om detta kan vi bara spekulera. Kanske påbörjades det men blev aldrig helt färdigställt på grund av Magnus Fredriks död.

Även templet har starka symboliska kopplingar till frimureriet, vilket i så fall kan tyda på att även sonen Magnus var insatt i frimureriets hemligheter. Förutom att det är "rätt" placerat i dödens väderstreck flankeras dess port av två pilastrar som bär stor likhet med inom frimureriet förekommande symboler för

Jerusalems tempel. Inuti byggnaden finns också ett kvadratisk fristående altare som skulle kunna ha haft en ceremoniella användning.

Vi vet inte om frimurarordern någonsin använde Rydboholmsparken för sina sammankomster och ceremonier. Vad vi med stor säkerhet kan säga är däremot att Magnus Fredrik Brahe var tydligt influerad av ordern och dess symbolvärld när han skapade den engelska parken. Tillsammans med det mer kända Rosersbergsparken kan Rydboholms engelska park vara ett av de främsta svenska exemplen på landskapspark med frimurerisk koppling. Det krävs dock mer forskning i skriftliga källor för att kunna fastställa parkens betydelse och funktion med säkerhet. Tyvärr har tiden för detta arbete inte funnits inom ramen för detta vårdprogram.

*Bron över dammen och det barkklädda lusthuset, kallat Eremitaget.
Foto ca 1940. Rydboholm*

1800-talets Rydboholm - tiden 1826-1930

Från 1800-talet finns jämförelsevis mycket källmaterial bevarat men av detta att döma skedde inte några större förändringar på Rydboholm förrän vid seklets slut. Det är framför allt anteckningar och material från gårdsarkivet som legat till grund för detta kapitel. Generellt verkar godset följa den utveckling som var gemensam för många större herrgårdsanläggningar. I korta drag innebar det en tid av intensiva nyttoodlingar och trädgårdsmästeri, följt av rationaliseringar och förenklingar under efterkrigstiden.

Obeliskens

Då Magnus Fredrik Brahe dör vid 70 års ålder 1826 hedras hans minne med en 7,5 meter hög obelisk av kolmordsmarmor. Den pryds av en medaljong med Magnus Fridriks profil, enligt traditionen utförd av Sergel.

Sonen Nils Fredrik Brahe (1812-1850) blir tillsammans med sina systrar den som övertar Rydboholm. De tycks mestadels ha bott i Stockholm och på annat håll, och Rydboholm kännetecknas under deras ägo av en stilla tillvaro och vidmakthållande av det redan befintliga (Andersson, K. 2002 s.183).

Som tidigare nämnts är det dock möjligt att även sonen Magnus Brahe, Karl XIV Johans guntling, satt avtryck i parken men detta vet vi mycket lite om.

*GREFVE MAGNUS E^{SON} BRAHE
EN AF RIKETS HERRAR
RIDDARE OCH COMM. AF K.M.O.
FÖDD 1756 DÖD 1826*

*TILLGIFVEN
KONUNG OCH FOSTERLAND
LEFDE HAN I DEN VISES LUGN
EGNADT VÄNSKAPEN
ÖMHETEN OCH VÄLGÖRANDET*

*VÅRDEN ÅT DEN ÄDLES MINNE
ÄR I PARKEN SOM HAN ANLAGT
HELGAD AF DJUPT SÖRJANDE
MAKA OCH BARN*

Obeliskens inskription

Trädplanteringstraditionen

Att plantera träd vid speciella tillfällen verkar ha varit en omhuldad tradition på Rydboholm som startade med den ek som enligt traditionen ska ha planterats av Gustav Vasa själv. Denna kom att bli ett signum för Rydboholm och då Carl Milles skulle skära Vasastatyn för Nordiska Museets stora hall hämtades ekvirke från Rydboholms marker. 1834 besökte Karl XIV Johan Rydboholm och han planterade då fyra ekar i fonden av barockparken. Man missbedömde dock hur stora ekarna skulle bli och de planterades för nära varandra vilket ledde till att de hindrade varandras tillväxt. Att de stod alldeles för nära varandra lär ha påpekats av prinsessan Ingeborg av Danmark som besökte Rydboholm på 1950-talet. Först då ansåg man sig ha fått "kunglig tillåtelse" att fälla två av dem, vilket skedde strax därefter (muntligen Elisabeth Douglas).

Förutom ekarna finns även en tradition knuten till engelska parkens boken. De lär ha kommit till Rydboholm och planterats varje gång en

greve Brahe hemfört en brud från Skåne. Det verkar i huvudsak ha skett under 1800-talet (muntligen Elisabeth Douglas).

Tidiga avbildningar av parken

Till de tidigaste avbildningarna av parken hör fyra teckningar. Två av dem är gjorda av J.F. Julin under sent 1820-tal (UU, Davidson 1963 s.179 nr 3221-3224). De visar obeliskens och templet och kan antas vara förstudier till målningar. De innehåller också anteckningar skrivna på svenska men med kyrilliska bokstäver. Tolkningar visar att det rör sig om färger på framförallt byggnadsdetaljer, men här finns även några anteckningar om trädslag i närheten. Bland annat finns lönnar vid templet och vid obeliskens står en grupp av björkar. På slottet finns också en akvarell av templet utförd av Julin och det är troligtvis han som också står bakom ett par osignerade oljemålningar.

Ytterligare ett par teckningar, från 1827 återfinns i en av Fredrik Bloms skissböcker,

1825 års vy mot slottet från stranden nedanför den höjd där Obeliskens senare kom att uppföras. Området är betydligt mer öppet än vad som är fallet idag. Akvarell av Ulrik Thersner i Fordna och närvarande Sverige, 1826.

Teckningar i Fredrik Bloms skissböcker. Foto: Kungliga Konstakademien

förvarad i Kungliga Konstakademiens arkiv. Här avbildas eremitaget med stråtak, omgiven av en sandplan och grusgångar. Omgivande marker verkar bestå av gräs med låga buskar under de högre träden. Gångarna ser ut att kantas av en gräsbård innehållande högre örter eller lägre buskar. På den andra skissen är minnesstenen över Ulrika Koskull avbildad och vegetationen ter sig relativt tät, som ett valv som omsluter platsen. I övrigt verkar vegetationens karaktär inte skilja sig nämnvärt från dagens situation.

Till de tidiga avbildningarna från Rydboholm hör också en bild ur Ulrik Thersners "Fordna och närvarande Sverige" från 1826. Här ser man att strandkanten nedanför obeliskens var relativt fri från vegetation. Humleviken gick fortfarande mycket djupare in i parken, och ytan framför slottet var trädbevuxen.

Templet finns också återgivet i Oscar I:s målningsalbum (Kungliga slottet), daterat till omkring 1828 och på skisser av AFN Gyldenstolpe (Sjöholmssamlingen, Riksarkivet).

1850 års karta

En av de viktigaste ledtrådarna till parkens historia är en mycket stor karta från 1850 som visar Rydboholms ägor och närliggande gårdar. Den förvaras i Rydboholms gårdsarkiv. På denna finns slottsanläggningen och parken avbildad med hög detaljeringsgrad. Kartan kan antas vara tillförlitlig och visar troligtvis parken såsom den verkligen såg ut 1850. Kopplingen mellan barock- och landskapspark är svag, de två parkerna ter sig närmast som separata delar, skarpt åtskiljda av en allé. Synar man barockparken närmare verkar dennas södra del, området närmast slottet, fått former som för tankarna till den så kallade tyska stilen med slingrande gångar och böljande former. I detta område lär slottets hemlighus ha funnits (muntligen Elisabeth Douglas). Den engelska parken har på kartan ett gångsystem av äldre karaktär och kan därför antas vara det ursprungliga från Magnus Fredriks tid. Linjeföringen i parkens gångar kan kanske uppfattas som lite lekmanamässig, vilket i så fall ytterligare styrker teorin om att det

inte varit någon skolad arkitekt som vart stått för utformningen. Troligen stakades promenadvägarna ut på plats i terrängen. Den äldre vägen mellan Rydboholm och Hälsundet finns kvar i stort sett helt oförändrad i jämförelse med 1789 års karta och de nya gångvägarna har ingen stark koppling till denna. Det som utöver denna framstår som landskapsparkens huvudväg börjar i nordost med någon form av rundel som entrémarkering, sedan fortsätter den förbi iskällaren och ned mot templet och parkens västligaste delar. Huvudparten av parkens element verkar vara arrangerade utefter denna väg. Magnus Fredrik valde att i huvudsak uppföra parkens byggnader i den västra delen av området, relativt långt bort från slottet. En del av förklaringen kan kanske finnas i att det var ifrån detta håll som man i huvudsak anlände till Rydboholm förr. Det skedde dels via vägen över Hälsundet, men också i mycket hög grad vattenvägen från Stockholm via Stora Värtan.

Området Afrika kan på kartan tolkas som någon form av äng eller våtmark med uppstickande torrare partier. Här finns inga vägar och inga träd markerade. Kartans markeringar för träd och vegetation är troligen inte särskilt tillförlitliga men vid en jämförelse av vegetationsmarkeringarna i och utanför parken märks stor skillnad. Markerna utanför parken verkar vara betydligt mer schematiskt redovisade medan man i parken tycks ha haft en ambition att redovisa olika typer av träd, troligtvis särskiljs barr- och lövträd. Deras placering får antas vara högst ungefärlig, men parken verkar ändå ha relativt jämnt fördelad trädvegetation. Några områden väster om iskällaren och i parkens centrala delar ser dock ut att vara mer öppna.

De olika monumenten och byggnaderna, med undantag för iskällaren, ser alla ut att omgärdas av sandade ytor av samma typ som vägarna. I några korsningar finns mellan vägarna rundade ytor redovisade på ett sätt som troligen kan tolkas som planteringar.

Detalj av 1850 års karta i Rydboholms gårdsarkiv.

Det sena 1800-talet

”[Rydboholm] ligger lågt, omgivet af vidsträckta ensliga och dystra, men vackra parker”

”Träd- & kryddträdgårdsskötseln är vid Rydboholm och Bogesund i det bästa skick, å båda dessa ställen finns orangerier, af hvilka det vid Rydboholm är ganska dyrbart.”

(Beskrifning över Östra Ryds socken 1851)

Någon större aktivitet förutom i nyttoträdgården verkar inte ha ägt rum i mitten av århundradet. Nils Fredrik Brahes son Magnus Per blir den som 1876 ärver Rydboholm. Det är oklart i vilken utsträckning som slottet bebos under senare delen av 1800-talet, troligtvis fungerar slottet främst som sommarbostad (Andersson, K. 2002 s.184). Parken verkar ha skötts ungefär på samma sätt som tidigare, men inga större omdaningar verkar ha ägt rum.

Förändringar kring sekelskiftet 1900

Först kring år 1900 sker återigen större förändringar och moderniseringar av slottet, initierade av Magnus Per och hans hustru Anna. 1896 låter de packa ihop den stora mängd arkivmaterial som fanns på slottet och deponera det i Riksarkivet. Stora delar av materialet, blev dock kvar på slottet och dessa är en viktig länk till Rydboholms 1800-talshistoria och trädgårdsmästeriets glansdagar. Magnus och Anna är noggranna med att anteckna och dokumentera de förändringar som genomförs. En anteckningsbok på slottet innehåller ”Förändringar och reparationer som utförts på Rydboholm sedan hösten 1896” och här finns information om i huvudsak slottet, men även om parken. Underhållet under sent 1800-tal verkar ha varit bristande av de många omfattande reparationerna att döma.

Bland arbetena på Rydboholm märks följande som har anknytning till parken:

1898 BADHUS byggdes i parken. JERNSTAKET (delvis gammalt från Bondeska huset) uppsattes

kring stentrappan åt norra sidan och slingerväxter planterades (vild caprifolium och Aristolocia). Spalier ordnades åt södra sidan för de nyplanterade växterna, den gjordes av ståltråd (gammal telegraftråd).

1899 25 BOKAR och lika många SILFVERGRANAR planterades i parken, de flest på kullen omkring obeliken.

1900 BADHUSET höjdes och reparerades.
13 LINDAR planterades åt norra sidan istället för de som gått ut.
2 BLODBOKAR planterades åt söder (samt rosor mot tornet)
Tegeltak lades på
Trädgårdsmästarebyggnaden samt orangerier och växthus och på Karlhäll. GLORIETTAKET målades äfven om.
SPARRISSÄNGAR planterades i ”lilla” trädgården.

1902 Glorietten sattes på stenpelare. Broarna kring slottet lades af sten istället för de gamla af trä. Taken på återstående trädgårdsbyggnader tegellades. Ny drifkast för rosor och jordgubbar uppfördes mellan öfre persikohuset och kallvinhuset.

1903 Badhuset fick nedtagas och uppföras på nytt då isen förskjutit det och stenkistorna satt sig.

1904 Restaureringen af Glorietten, utförd af frih. E. och mig afslutades. Alla trädgårdssoffor ommålades.

1905 Monument över Kristin uppsattes. 100kr
Badhuset ommålades. Orangeriets baksida uppmurades av sten. Inskriptioner å monument i parken omförgylldes. 70kr

1907 Växthuset, vars norra vägg rasade ombyggdes.

- 1908 *Gurkhuset byggdes*
- 1909 *Dammen och kanalerna kring vatten rundellen omgräfdes för 1400kr. Tre man höll på härmed fr. 11 juli –sept.*
- 1910 *I parken reparerades Gula Brunnen, taket på parkstugan och Eremitaget omlades med handgjord spån doppad i vitriol. Templet i parken restaurerades helt och hållet, kalkmålningarna reparerades inuti (Detta kostade 1.300kr)*

Badhuset som omnämns flera gånger lär ha legat vid slottet nära Humleviken. Det flyttades dock under 1930-talet till ett läga rakt nedanför obeliskens, troligen på grund av att det tidigare läget igenslammats. Inga tydliga rester finns längre kvar av badhusen förutom några större stenar som kan ha varit en del av den senaste byggnadens grund.

Trädgårdsmästeriet

Det är en imponerande anläggning som träder fram i beskrivningen av reparationerna kring sekelskiftet. Trädgårdsmästarbyggnad, orangeri, växthus, sparrissängar, drivkast för

Parkvakten Landin arbetade i parken under tidigt 1900-tal och lär ha bott i parkhyddan. Rydboholm

rosor och jordgubbar, persikohus, vinhus och gurkhus tyder på en mycket omfattande nyttoväxtodling. Trädgårdsmästeriet drevs långt fram på 1900-talet på professionell basis med flera anställda. De produkter som inte användes på gården såldes i Stockholm och transporterades dit först med båt och ångbåt, och senare med järnväg från Rydbo station (Bergström, I. 1993 s.14). Till trädgården hörde också enligt räkenskaperna en egen båt med segel (Concept till kassajournal 1879-1880). Odlingarna låg till största delen söder om orangeriet men även norr om Parterren i den så kallade Lilla Trädgården eller Grevinnans Trädgård. Där odlades snittblommor till slottet. I dag finns endast några pioner kvar i området (muntligen Elisabeth Douglas). Den del av anläggningen som kallas för Sibirien innehåller också frukt- och bärodlingar. Några gamla fruktträd finns än idag kvar här, omgivna av granar som planterades under 1960-talet. Nya fruktträd har på senare tid återigen planterats framför orangeriet. Ett förslag till en ny fruktträdgård, gjord av Anna Brahe, finns också bevarad på slottet. Denna visar hur man skulle kunna plantera området väster om slottet Parterren, med en mycket stor mängd äppelträd av olika sorter. Förslaget blev av allt att döma inte förverkligat. Ett på gårdskontoret bevarat kvitto vittnar om att Rydboholms trädgårdsmästare beställde frön och ympkvistar från Bergianska trädgården så tidigt som 1828. Sorter som man beställde då var bland andra bönor, lövkojor, morötter och lackviol. Trädgårdsmästeriet levde kvar fram till 1972 (muntligen Elisabeth Douglas).

Skötsel och personal

Parken och trädgården sysselsatte ett stort antal människor. I 1879 års kassajournal utgörs trädgårdspersonalen av trädgårdsmästare Landsberg, parkvakten Petterson och sex stycken trädgårdsdrängar. Dessutom tillkom dagsverken, under 1881 "40 hjondagsverken och 57 mandagsverk".

Mäster Landsberg verkar ha arbetat på godset mellan 1850 och 1905. På slottet förvaras en anteckningsbok från år 1900 som innehåller uppgifter om parken som han ska ha förmedlat. Anteckningsboken ger bilden av en betydligt

Oljemålning av obeliskens med en dalkulla som krattar gångarna. Rydboholm

Krattning av grusplanen framför slottet. Foto möjligen från 1930-talet. Rydboholm

I parkhyddan såldes förfriskningar till besökarna. Foto från tidigt 1900-tal. Rydboholm

mer funktionell park än dagens. Här beskrivs att man kring sekelskiftet årligen tog 20 till 24 famnar ved, främst från vindfällan och utgallrade träd. Granar såldes som mastträd för 75kr styck. Landsberg berättar också om hur parken förr slogs och bärgades av torpare för gårdens räkning. Senast år 1900 hade detta ersatts med ett system där varje torpare tilldelats en del av parken för att slå för egen räkning. Slåttern innebar en återkommande tradition. Då man var färdig anordnades en fest i den närliggande Stubbsjöladan (muntligen Elisabeth Douglas). Förutom den årliga slåttern genomfördes en stor "parkröjning" varje vår. Denna verkar i huvudsak ha utförts av godsets egna drängar och pigor, i räkenskaperna kallade "hjon". Antagligen innebar röjningen att man städade parken inför sommarhalvåret genom att ta bort sly och död ved. För att hålla humöret uppe år 1887 gick det åt "2 fat dricka och 2 kr brännvin till parkröjningen" (Concept till huvudbok 1886-89, s.281).

Bevarade fotografier visar att gångarna som i huvudsak bestod av sand sköttes noggrant med både kantskärning och krattning. På en målning i slottet avbildas en dalkulla krattandes sandgången vid obeliskan, något som också bekräftas i räkenskaperna. I en bunt trädgårdspapper i gårdsarkivet finns bland annat en notering om avlöning till tre dalkullor som arbetade på Rydboholm i maj månad 1853. Gångarna krattades och kantskars varje år fram till omkring år 1970 (muntligen Elisabeth Douglas).

Den så kallade parkvakten var oftast en äldre arbetare, som fått platsen som reträttplats efter trogen tjänst på godset. Hans uppgift var den dagliga skötseln av parken (Bergström, I. 1993 s.14). Den siste parkvakten under Brahes tid hette Landin och han lär ha bott året runt i parkhyddan. Det sägs att han på grund av sitt yviga skägg uppfattades som själva jultomten av traktens barn. Efter honom tog en vakt vid namn Lindbom över (Nyreröd 1974). Parkvaktstjänsten avskaffades omkring 1970.

Parken som sommarnöje

Under Per Magnus Brahes tid blev parken under sommarhalvåret ett populärt utflyktsmål

för många stockholmare. I Nordisk familjebok från 1916 står det om Rydboholm:

"Den af excell. M.F Brahe anlagda engelska parken är såväl genom ställets natur som genom smak i anläggningen och utmärkt vård en af de härligaste platserna i Stockholms omnejd och besökes därför mycket af lustresande Stockholmsbor".

På somrarna gick ångbåtarna "Lärkan" och sedan "Konung Gustaf Wasa" flera dagliga turer mellan Stockholm och Rydboholm. Fartygen angjorde den så kallade parkbryggan nere vid Hälsundet och de flesta besökarna påbörjade därmed sina promenader i parkens sydvästra del (Nyreröd 1974).

Den tidigare nämnde parkvakten Landin sålde sommartid kaffe, lemonad och "tjong" (en sorts kola) från parkhyddan och denna verksamhet fortsatte ända till 1930-talet, då parkvakten Lindbloms hustru var den siste att hålla i serveringen (Nyreröd 1974). Många fotografier och vykort med parkhyddan som motiv finns bevarade från denna tid.

Träd och buskar i parken år 1900

I mästern Landsbergs anteckningar från år 1900 finns en del information om parkens vegetation.

1854 skall en cyklon ha gått över parken som "borttog en mängd träd". Dessa såldes till "Stora Varfvet" och 1856 skedde en nyplantering. En tunna ekollon inköptes då från "Djurgården", troligtvis Kungliga Djurgården i Stockholm, och satts två och två. Mästern Landsbergs "ekar vid tallgången" ska vara från detta år. Läget för tallgången är dock okänt. I övrigt nämns två exemplar Rhamnus Cathartica, getapel, som lär ha växt vid "Floras holme" (troligtvis Roparudden) och ett vid "Grottan eller Eremitaget". Varför man valt att notera just getapeln är okänt.

I ovan nämnda anteckningsbok finns också en förteckning från år 1900 över parkens träd och buskar, se bilaga E (s.173). Några av växterna, till exempel blodbokar och klätterväxter kan exakt dateras eftersom de beskrivs i andra anteckningar om reparationer och arbeten

i slutet av 1800-talet. Större delen av listan består dock av inhemska arter. Fotografier från parken visar att örtfloran varit betydligt rikare än idag med en stor mängd blommor. I närheten av slottet växte stora bestånd av bland annat prästkrage, blåklocka, akleja och smörblomma.

På Sjögården hade man enligt tidens smak en stor mängd utplanteringsväxter och exoter, arrangerade i grupper och planterade i krukor. Här fanns bland annat stamrosor, agave, uppstammade syrener, kamelior, kannor och ricin.

Arkitekturminnesföreningens uppmätningar

Under 1919 gjordes en serie uppmätningar av slottet och parkbyggnaderna av Arkitekturminnesföreningen. Dessa återfinns i dag i Kungliga Konsthögskolans bibliotek och är förutom några tidiga fotografier den viktigaste källan till hur parkens byggnader såg ut. Här avbildas också parkens möbler, vilka verkar ha varit av hög kvalitet och utförda i en

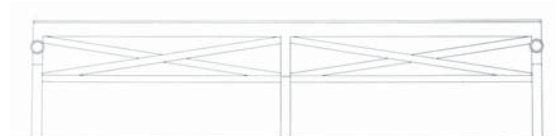
rad helt olika stilar. Dagens enkla parkbänkar finns inte med i ritningarna, vilket kan tyda på att de tillkommit efter 1919. Kanske rör det sig om någon form av typbänk eftersom mycket snarlika bänkar återfinns i andra anläggningar, bland annat på Linnés Råshult i Småland. Bland ritningarna kan man hitta vad som troligen varit parkens mest lekfulla inslag: en lång gungbräda, vars läge tyvärr är okänt.

Äldre platsnamn

Flera namn på platser i parken verkar ha försvunnit eller ändrats under tidens lopp. I anteckningarna från mästare Landsberg nämns bland annat Floras holme, Tallgången och Djupvarvsudden. Floras holme skulle kunna vara den udde som nu kallas Roparudden. Detta stärker teorin om att monumentet på Roparudden har sin förebild i den "Horloge de Flore" som finns avbildad i Idéemagazin. Namnet Roparudden lär ha kommit från den tid då en färja gick i Hälsundet och man ibland var tvungen att ropa på färjekarlen för att bli hämtad på Rydboholmssidan. De andra namnen är mer svårplacerade. Tallgången skulle

Gungbrädan i Arkitekturminnesföreningens uppmätningar 1919. Kungliga Konsthögskolan

Bänk som tidigare funnits i parken och som utifrån Arkitekturminnesföreningens uppmättningsritningar rekonstruerades år 2007. Den står nu vid gaveln av slottets västra flygel.

Färglitografi av A.Ney. 1800-talets slut. Rydboholm

Foto från tidigt 1900-tal. Rydboholm

kunna vara någonstans nere i den sydvästra delen mot sundet, eftersom det är här som de flesta större tallarna finns. Djupvarvsudden beskrivs av Landsberg som den udde "*vid tallen med utsigt in i viken till Gröndalsholm och indåt Kalfholmen*". Detta namn ska ha kommit från att man här "vittjade not" såväl sommar som vinter i gamla tider.

Den byggnad som i dag kallas Eremitbyddan verkar tidvis gått under namnet Parkhyddan i de äldre källorna. Så benämns den på såväl vykort som i 1919 års uppmättningsritningar. I 1850 års inventarieförteckning kallas den dock eremithyddan, eller "parkvaktarens".

Det numera rivna barkklädda lusthuset vid dammen kallas Eremitaget eller Grottan i

Landsbergs anteckningar från år 1900.

Namnet Hummelviken som finns på 1789 års karta verkar i princip ha levt kvar fram till 1900-talet. 1937 omtalas det i Wilhelm von Essens anteckningar men kallas då Humlekärret, ett tydligt tecken på landhöjningens effekter. Dagens namn, Afrika, bör ha tillkommit först under 1900-talet, kanske på grund av den djungellika vegetationen.

Namnet Sibirien användes redan av Wilhelm von Essen på 1930-talet, men har inte kunnat påträffas i några äldre källor.

Flygfoto, troligen från 1920-talet. Här syns granhäcken som avgränsar parken mot norr och Sjögården som omgärdas av träd och en klippt häck. Rydboholm

Von Essens Rydboholm - tiden efter 1930

Wilhelm von Essen

Den 29:e maj 1930 avled Magnus Per Brahe, 80 år gammal, som den siste greven av den gamla Brahesläkten och hans systerson Wilhelm von Essen blir då oväntat arvtagare till Rydboholm. I sitt testamente uttrycker Magnus Brahe sin önskan om att både Wasatornet och parken ska få fortsätta hållas öppna för besökare.

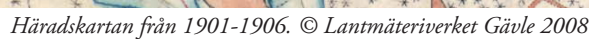
Wilhelm von Essen lämnade samma år sin våning på Strandvägen i Stockholm tillsammans med sin hustru för att bosätta sig på Rydboholm. De beslöt då att restaurera och modernisera godset och påbörjade omfattande arbeten inuti det slottet. Deras arbeten kan följas i den på Rydboholm bevarade anteckningsboken som går under namnet "Wilhelm von Essens anteckningar". Detta utgör en viktig källa till godsets 1900-talshistoria.

1931 lät Wilhelm von Essen anlita "*den framstående experten på parkvård m.m Herr Direktör Rudolf Abelin, Båstad för att enl. hans anvisningar gallra och "städa" parken*". Von Essen skriver vidare att ingen planmässig vård eller underhåll verkar ha förekommit i början av 1900-talet, men att man årligen avverkat

cirka 75 famnar ved som bränsle till växthusen. Abelin besökte parken under några dagar i juli 1931 och detta medförde flera förändringar. Bland annat omplanterades området kring obeliskens och genom rönjningar skapades flera utsikter åt såväl sjösidan som mellan träd och kullar. Man lät frilägga de gamla tallarna, lindgrupper och större ekar. Von Essen skriver att Abelins arbete präglades av "*målmedvetenhet och utsökt smak samt sinne för naturens skönhet*". Gallringarna slutfördes under våren 1932 och samma år i februari gjorde en köldknäpp att barockparkens gamla buxbomshäckar och rhododendron som savats under en ovanligt varm januarimånad skadades.

Följande höst togs en mängd syrénbuskage bort och området kring templet "*snyggades upp*". Man gjorde också nya utdikningar och gjorde om broar. 1933 fortsatte städningen och under hösten togs så gott som all björk ned. Den var då "*genomgående innanrutten svart i stammen och ful*". Med en genomsnittlig livslängd för en björk på drygt 100 år kan man anta att en stor mängd av det som då avverkadades var vegetation som växt eller planterats i parken vid tiden för dess anläggande. Samma år

avverkades också ungefär 1500 stockar av tall och gran som var på gränsen till övermognad. Parkens skötsel verkar nu sakta ha närmat sig den mer traditionella skogsvården. Kanske är det resultatet av en ny syn och förhållningssätt till parken som uppstår i och med att en stor del av den muntliga traditionen kring parken går förlorad då Magnus Brahe dör.

1934 planterades 50 nya fruktträd i Sibirien. Samtidigt togs en skymmande granhäck bort mellan Sibirien och parken. Av ett tidigt flygfoto att döma verkar hela barockparken ha avgränsats mot norr av en granhäck. Nästa stora arbete i parken sker 1935 då man genomför omfattande nyplanteringar av 200 bokplantor, ett antal ädelgran och blodbok. 1936 anställdes en ny trädgårdsmästare vid namn Nilsson som kom att bli den sista som innehade titeln trädgårdsmästare på Rydboholm.

Under Wilhelm von Essens tid uppförs ett monument över den siste Brahegreven. Man reser detta i övergången mellan barockparken och den engelsk parken och utformade det relativt enkelt med Magnus Brahes porträtt.

Humlekärret dikades ut 1937 och detta är av allt att döma ett av de sista stora arbetena i parken på en lång tid. 1947 övergår godset i sonen Eric von Essens ägo, men under hans tid sker inga större förändringar. Efterkrigstidens svåra tider av rationaliseringar medförde att allt mindre ekonomiska resurser kunde avvaras för parkens skötsel som därmed gradvis trappades ned. Minskat underhållet av parkens byggnader ledde till att man under 1950-talet

inte längre kunde bevara några av dem. Därför revs bland annat Gula Brunn och Eremitaget. Områden i parkens norra delar planterades under 1960-talet igen för att bedrivas som ordinär skogsmark med bland annat gran och douglasgran. Trädgårdsmästeriet behölls dock ända tills Wilhelm von Essens död. 1972 lades trädgården i träda.

Sent 1900-tal

Nuvarande ägare tog över Rydboholm 1970. Parken hade då tillåtits växa igen i stora partier, och man har därför allt sedan dess strävat efter att återställa dess tidigare karaktär. Några av godsets äldre byggnader, däribland orangeriet, var i så dålig kondition att de inte kunde räddas. En rekonstruktion av orangeriet genomfördes därför senare på den ursprungliga platsen och framför denna där nyttododlingarna tidigare fanns har man återigen låtit plantera en fruktträdgård.

Det senaste nytillskottet i parken är en mindre rosenträdgård sydväst om slottet mot vattnet, ritad av Walter och Lisa Bauer. Den anlades som 50-årspresent till Elisabeth Douglas och omges av en tät avenbokshäck till skydd mot rådjuren.

På senare tid har också ett flertal nya byggnader uppförts i anslutning till barockparken. Denna del av anläggningen omges sedan några år tillbaka av ett staket. Vid infarten till Slottsallén har man år 2000 låtit uppföra en monumental smidesgrind som kröns av von Essens och Douglas vapen.

Detalj av Magnus Brahes minnessten.

VÄRDEANALYS

Vårdprogrammet är värdebaserat. Det innebär att förslag till strategier och mål för vård och utveckling formats med utgångspunkt i de värden som identifierats i detta kapitel. Texten innehåller först en kort genomgång av den oftast använda kulturhistoriska värderingsmodellen och hur denna tillämpas och anpassas för parker och trädgårdar. Därefter följer val av metod för Rydboholm och slutligen värdebeskrivningen för den engelska parken.

Värderingsmodeller för bebyggelse

Inom kulturmiljövården använder man sig oftast av den modell som arbetats fram av Axel Unnerbäck vid Riksantikvarieämbetet. Den är utformad med hänsyn till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse men innehåller en bred grund som till stor del är tillämpbar även i arbetet med större miljöer och landskapsarkitektur. Modellen bygger på att värderingen utförs i tre steg: identifikation, bearbetning och sammanfattande värdering.

Det första steget innebär en identifiering av vilket eller vilka grundmotiv som talar för ett bevarande. Dessa delas in i huvudgrupperna dokumentvärden respektive upplevelsevärden. Dokumentvärdena innefattar ett flertal kriterier som baseras på historisk kunskap. Därför kan de sägas vara objektiva, men självklart är de ändå mer eller mindre beroende på

bedömarens kunskaper och inriktning och på det urval som därmed görs. Dokumentvärdena innefattar bland annat byggnadshistoriska värden, arkitekturhistoriska värden, teknikhistoriska värden, personhistoriska värden och socialhistoriska värden. Upplevelsevärdena å andra sidan kan sägas vara mer subjektiva eftersom de omfattar estetiska och upplevelsemässiga värden. Till denna grupp hör traditionella bedömningskriterier som arkitektoniskt värde, konstnärligt värde, miljöskapande värden, kontinuitetsvärden och identitetsvärde (Unnerbäck 2003 s.21).

Det något svårdefinierade grundvärdet patina återfinns inom båda huvudgrupper av grundmotiv. Patina kan betraktas både som ett dokumentvärde och ett upplevelsevärde på grund av sin egenskap att dokumentera spår

av gamla tider, samtidigt som den förmedlar en upplevelse av tid och åldrande som oftast också har en estetisk dimension. Patina skiljer sig därmed från vanligt slitage (Unnerbäck 2003 s.80).

Efter att grundmotiven identifierats följer bearbetningen där eventuella förstärkande motiv vägs in. Dessa är kvalitet, autenticitet och pedagogiskt värde. Begreppet kvalitet inbegriper flera egenskaper, såsom det hantverksmässiga utförandet, detaljeringsgrad och materialval. Dessa knyts ofta även till det arkitektoniska värdet eftersom det i en medveten arkitektonisk gestaltning finns ett inbyggt kvalitetsbegrepp. Autenticitetsvärdet har traditionellt varit av stor betydelse för bevarandet. Begreppet inbegriper flera faktorer, från en objektiv konstaterbar äkthet och orördhet till den mer subjektiva upplevelsen av äkthet och ålder. Därmed har begreppet mycket gemensamt med värdet patina och beror till stor del på hur objektet uppfattas. Det pedagogiska värdet å sin sida kan förstärka framför allt ett objekts dokumentvärden. Då dessa är särskilt tydliga kan de fungera som kunskapsförmedlare och öka vetandet och förståelsen för historien. I detta steg görs också en sortering enligt bedömningsgrunderna sällsynthet/representativitet på nationell, regional och lokal nivå (Unnerbäck 2003 s.97ff).

I det slutliga steget sker en sammanfattande kulturhistorisk värdering. Denna kan innefatta huvudmotiv, ytterligare grundmotiv, förstärkande- och övergripande motiv. Här ska det framgå vilket eller vilka som är de tyngst vägande motiven och dessa bör bli vägledande (Unnerbäck 2003 s.22).

Alternativa värderingsmodeller

Unnerbäcks metod är som redan nämnts mest användbar och lätt att tillämpa på bebyggelse med den används ofta som utgångspunkt vid värderingen av parker och trädgårdar.

Statens Fastighetsverk har ingen egen modell för värdebeskrivning men man använder Unnerbäcks modell som inspiration och anpassar den efter respektive fall och objekt

som man arbetar med. I vårdprogram för parker och trädgårdar lägger man till en kategori under grundmotiv som man kallar naturvärden. Inom denna bedöms bland annat kulturlandskapet, botaniska värden, äldre grova träd och faunan. Man använder sig inte heller alltid av förstärkande motiv utan tar upp dessa på samma nivå som grundmotiven. (Muntligen Eva Grönwall, SFV)

Riksantikvarieämbetet använder sig inte uteslutande av Unnerbäcks modell. I samband med en förvaltningsplan för Visingsborgs slottsruin 2005 tog man fram ett annat värderingssystem som sägs följa den princip som utarbetades av australiska ICOMOS i samband med det så kallade Burradokumentet. Detta dokument behandlar bevarandet av kulturhistoriskt signifikanta platser. Det bygger på de tre huvudkategorierna upplevelsevärden, kunskapsvärden och samhällsvärden. Upplevelsevärden definieras på samma sätt som i Unnerbäcks modell och begreppet kunskapsvärde motsvarar ungefär dokumentvärde och utgörs av de sammantagna historiska och vetenskapliga värdena. Samhällsvärden kan man också kalla bruks- eller nyttjandevärden och dessa beskriver hur platsens kvaliteter medfört användning och betydelse för olika grupper, organisationer eller institutioner i samhället. (RÅA förvaltningsplan Visingsborg s.12).

Anekdotvärde

Ytterligare ett värdebegrepp, som inte används i de ovan nämnda modellerna, är det något svårdefinierade begreppet anekdotvärde. Detta värde finns i högsta grad representerat på Rydboholm. Ordet anekdotvärde myntades under 1890-talet av Verner von Heidenstam i samband med den stora debatten om byggnadsrestaureringens principer som startade efter restaureringen av Gripsholms slott. Under denna tid var stilrestaureringar vanliga, vilket innebar att man försökte återge de historiska minnesmärkena deras "idealform". Således skulle en kyrka från 1400-talet helst vara i gotisk stil och ett vasaslott i renässansstil. Vad Heidenstam däremot tyckte var viktigt för ett historiskt minnesmärke var inte dess ursprungliga eller "rätta" form utan

istället dess "sanna" vittnesbörd om allt vad det bevittnat och utstått under tidens gång (Laine 1992 s.49). Begreppet är därmed starkt knutet till både autenticitet och patina och bygger i hög grad på själva upplevelsen av tiden och på vetenskapen om händelser som knyter an till det studerade objektet .

En mer greppbar aspekt av anekdotvärdet finns i de miljöer eller objekt som har en speciell historia eller berättelse knuten till sig, oberoende av om denna verkligen är sann eller uppdiktad. Inom landskapsarkitekturen är detta särskilt vanligt i form av träd som knyts till speciella historiska eller litterära personer och historier. Ett föremål med anekdotvärde bör betraktas som oersättligt och kan inte förnyas även om det nya är både historiskt och formmässigt korrekt.

Val av värderingsmodell för Rydboholm

Detta vårdprogram utgår från Axel Unnerbäcks värderingsmodell, främst av två anledningar. För det första är modellen tydligt strukturerad och tar upp många viktiga aspekter. För det andra så är det den mest kända och använda värderingsmodellen och genom att använda den blir Rydboholmsparken troligen lättare att jämföra med andra anläggningar där modellen också använts.

Eftersom modellen inte är helt tillämpbar på gröna miljöer har jag valt att göra några tillägg som gör den mer anpassad för park och trädgård. Som en tredje kategori av grundmotiv har jag valt att lägga naturvärden, på samma sätt som Statens Fastighetsverk gör. Jag har dessutom valt att utöka dokumentvärdena med begreppet trädgårdshistoriskt värde och under upplevelsevärden har jag lagt till det ovan förklarade begreppet anekdotvärde. Värdet patina har placerats under upplevelsevärden och där har jag även tagit med parkens värde som rekreatjonsområde.

VÄRDEBESKRIVNING FÖR RYDBOHOLMS ENGELSKA PARK

Grundmotiv: Dokumentvärden

Arkitekturhistoriskt värde

- o Rydboholm bär tydliga spår från alla de stora arkitekturhistoriska epokerna sedan 1500-talet. Nya tillägg i anläggningen har i huvudsak adderats till de äldre befintliga delarna. Det gör att de olika arkitektoniska uttrycken växt fram som "årsringar" kring slottet och är tydligt avläsbara för dagens betraktare.
- o Templet i parken är arkitekturhistoriskt intressant eftersom det är byggt i brytningsperioden mellan empire och nygotik. Det kan vara ritat av Blom, en av tidens mest betydande arkitekter.
- o Parkhyddan är ett unikt exempel på 1700-talets föreställning om arkitekturens "primitiva" ursprung. Få av dessa byggnader har överlevt till modern tid.
- o Iskällaren från 1700-talet med tidstypisk exteriör i 1800-talets schweizerstil är ett gott exempel på tidens vilja att förena både nytta och nöje i samma byggnad.

Trädgårdshistoriskt värde

- o Rydboholms parker speglar tydligt trädgårdskonstens allmänna utveckling i Sverige fram till modern tid. Barockparken och den engelska parken är typiska exempel på anläggningar från landskapsarkitekturens två största epoker.
- o Den engelska parken har till mycket stor del kvar sin ursprungliga gestaltade form med vägar, vegetation och byggnader.

- o Tillsammans med slottsbibliotekets trädgårdsböcker utgör den engelska parken ett värdefullt exempel på kopplingen mellan teori och praktik i det sena 1700-talet. Det visar hur idéer och influenser spreds från kontinenten och kom att tillämpas i Sverige.
- o Resterna av frukt- och köksväxtodlingar i anslutning till engelska parken är minnen från den tid då de större godsens trädgårdsmästeri upplevde en blomstringstid och var en viktig del i ekonomin. De speglar den omfattande fruktodlingen som var typisk för godsen i Mellansverige och runt Mälaren.
- o Av den äldre vegetationen är det framförallt träd som bevarats till idag. Sättet att plantera dessa i grupper är mycket tidstypiskt. I den engelska parken finns också förvildade rester av buskar i form av bland annat spirea och syren.
- o Parkens utformning är starkt påverkad av frimurarordern och den fascination för det ockulta som blomstrade i kretsen kring Karl XIII under 1800-talets första decennier.

Personhistoriskt värde

- o Rydboholm är starkt knutet och förknippat med Gustav Vasa. Tack vare den kult som uppstod kring honom redan under 1700-talet har slottets äldsta miljöer bevarats.
- o Rydboholm var under fyra sekler huvudsäte för den mäktiga Brahe-ätten. Många grevar var personligen engagerade i slottets och parkens utformning och därför speglar anläggningen såväl deras personliga historia som familjen Brahes historia i stort och dess utveckling över tiden.

Grundmotiv: Upplevelsevärden

Arkitektoniskt värde

- o Parkens arkitektoniska värden finns i form av mer eller mindre tydliga parkrum, siktlinjer, byggnader, monument och i vägarnas placering och linjeföring. De stora träden bildar vegetationsskärmar och lövtak som på många platser förstärker rumsligheten och den arkitektoniska upplevelsen.
- o I jämförelse med många andra samtida svenska herrgårdsparkar i den engelska stilen, som till exempel Forsmarks park, skiljer Rydboholmsparken ut sig. Tack vare sin mer sparsmakade utformning och storlek ligger det närmare att jämföra den med de kungliga parkerna, särskilt den vid Rosersberg.
- o De byggda delarna, framförallt templet och parkhyddan, har starka arkitektoniska upplevelsevärden. Dessa ligger framför allt i proportioner och skala, i valet av material och i utformningen av detaljerna.

Konstnärligt värde

- o Konstnärliga värden finns framförallt i medaljongen av Magnus Fredrik Brahe på obeliskens och i minnesstenen över Ulrika Koskull. Konstnärerna Johan Tobias Sergel och Johan Niklas Byström som skapat dessa hörde till den sengustavianska tidens allra mest framstående konstnärer.

Patina

- o Patina är en ömtålig kvalitet som är mycket stark i Rydboholmsparken. De många gamla träden, vägarnas delvis igenvuxna karaktär och byggnadernas patinerade exteriörer förmedlar alla känslan av hög ålder och historia. De bidrar till att skapa en upplevelse av ålder och historia.

Miljöskapande värde

- o De miljöskapande värdena är tätt

knutna till parkens arkitektur och dess patina. Det är framför allt de äldre träden, topografin, byggnaderna och monumenten med sin patina som har mycket höga miljöskapande värden.

Identitetsvärde

- o Monument och minnesstenar i parken är viktiga identitetsskapande element som speglar och påminner om familjerna Brahes och Von Essens historia.

Kontinuitetsvärde

- o Rydboholm har sedan medeltiden bebotts av samma släkt och man har genom historien vårdat spåren och arvet efter föregående generationer. Så gott som varje ärgeneration har satt sitt eget avtryck i parken, utan att negativt påverka den övergripande karaktären.
- o Parken har en närmast obruten kontinuitet vad gäller skötsel.
- o Den engelska parken är sedan sekelskiftet 1900 ett populärt besöksmål och ett omtyckt rekreationsområde.

Traditionsvärde

- o Tidigare har parken haft flera levande traditioner knutna till den årliga skötseln. Det har också funnits en tradition att plantera träd vid särskilda tillfällen, som vid kungabesök och i samband med bröllop.

Anekdotvärde

- o Enligt traditionen ska bokarna parken ha planterats varje gång en greve Brahe hemförde en brud från Skåne.

Rekreativvärde

- o Rydboholm är ett värdefullt område för rekreation. De höga rekreationsvärdena bygger på områdets orörda karaktär, kulturhistoria och vackra natur.

Grundmotiv: Naturvärden

Äldre träd

- o Parken innehåller en stor mängd äldre träd, företrädesvis ek, lind och tall. Dessa är alla viktiga som livsmiljöer för en stor mängd organismer som insekter och lavar.

Värdefull fauna

- o Området är en viktig plats för ett stort antal fågelarter. Bland annat kattuggla, brun kärrhök, rosenfink, mindre flugsnappare, mindre hackspett och härmsångare. Artrikedomen är mycket stor, tack vare det omväxlande och relativt ostörda landskapet.

Värdefull flora

- o I parken finns en stor mängd ovanliga svampar och lavar. Här finns också ovanligt stora bestånd av krollilja och blåsippa.

Död ved

- o Död ved, både som fallit till marken och som fortfarande står kvar, utgör viktiga biotoper för en stor mängd insekter.

Mångfald och variation

- o Engelska parken innehåller en rik variation av olika viktiga biotoper som till exempel alsumpskog, bokskog, äng och hällmark. Detta erbjuder livsmiljöer för en stor mängd olika djur, fåglar och insekter. Den biologiska mångfalden är stor.

Spridningskorridor

- o Rydboholm utgör en del av den gröna kil som sträcker sig från Bogesundslandet utmed stränderna av Stora Värtan. Kilen fungerar som en viktig spridningskorridor för såväl växter som djur. Eftersom den är som smalast vid Rydboholm är den här också extra känslig för förändringar.

Förstärkande motiv

Kvalitet

Den engelska parken har kvar delar av sina ursprungliga arkitektoniska element men genom det naturliga åldrandet har vissa detaljer och nyanser försvagats eller gått förlorade. Den är dock mycket välbevarad och skiljer sig från många andra herrgårdsparker genom att vara ovanligt stor och påkostad. Monument och byggnader är av mycket hög arkitektonisk och konstnärlig kvalitet.

Autenticitet

Anläggningen har ett mycket högt autenticitetsvärde. Äldre delar har respekterats och lämnats orörda och man har fortsatt att sköta dem kontinuerligt långt fram på 1900-talet.

De vid anläggandet planterade träden, företrädesvis lindar, finns kvar, liksom flertalet av parkens byggnader och monument. Det gäller också parkens vägar som till största delen har kvar sina ursprungliga sträckningar. Att vegetationen har utvecklats och förändrats ingår som en del i den engelska stilens grundidé. Parken kan därför sägas vara mycket välbevarad och förmedlar troligen än idag mycket av vad man eftersträvade vid anläggandet.

Pedagogiskt värde

Genom sin uppbyggnad med slott – barockpark – engelsk park speglar Rydboholm tydligt den arkitekturhistoriska utvecklingen från medeltiden till idag. Den pedagogiska potentialen i engelska parken är mycket stor. Genom att tydliggöra anläggningens struktur och historia och genom restaureringar av utvalda delar kan de pedagogiska värdena ökas.

Sällsynthet/Representativitet

Rydboholms engelska park är unik. Bland annat genom sin mycket välbevarade struktur och autenticitet men också genom sin långa kontinuitet och anknytning till släkter och personer som haft stor nationell betydelse. Dessutom är den en av de största icke kungliga engelska parkerna i landet.

Även ur ett internationellt perspektiv bör parken vara unik genom sina kopplingar till frimurarordern. Få liknande kända parker finns bevarade.

Samtidigt är parken en god representant för hur den mogna engelska landskapsparken med alla dess tidstypiska attribut, från det kinainspirerade lusthuset och den nyklassicistiska tempelstilen till det primitiva eremitaget, de terränganpassade promenadvägarna och sättet att arbeta med vegetationen. Den engelska parkstilens självaste grundidé, om att förena natur och kultur är mycket tydlig på Rydboholm.

Sammanfattad värdering

Rydboholms engelska park har mycket höga arkitekturhistoriska och trädgårdshistoriska värden genom sin välbevarade struktur och byggda objekt av genomgående höga kvalitet. Den är en god representant för den engelska parkstilen så som den kom att utvecklas kring sekelskiftet 1800 men är också unik på många sätt. Bland annat genom sin storlek, autenticitet och måttfulla utformning. Parken har mycket höga personhistoriska värden knutna till flera kungliga personer och framförallt till ätten Brahe.

Rydboholm har bebotts av samma släkt sedan medeltiden och den engelska parken speglar sina ägares historia och har mycket högt identitetsvärde för dagens ägare. Parken har också sedan sent 1800-tal varit ett populärt utflyktsmål för allmänheten. Kontinuitetsvärdet är därmed mycket starkt.

Genom sin långa historia och kontinuerliga hävd har stora naturvärden och viktiga biotoper bildats i parken. Artrikedomen är mycket stor både för flora och fauna och är beroende av det omväxlande, hävdade landskapet.

Parken har höga upplevelsevärden som skapas av den äldre vegetationen och patinan och skalan hos de byggda delarna. Det varierande landskapet, växtligheten och den orörda karaktären gör parken mycket naturskön.

Den framtida vården och skötseln bör syfta till att bevara och förstärka dessa värden. Kontinuitet och autenticitet är nyckelbegrepp som man bör ta sin utgångspunkt i. All skötsel och vård bör utgå från att bevara parkens autentiska karaktär.

MÅLDISKUSSION

Grundläggande förhållningssätt

Det är i princip omöjligt att rekonstruera den engelska parken i sin helhet. Vi vet i dagsläget alltför lite om hur parken sett ut tidigare och dessutom skulle det strida mot den engelska stilens grundidéer. Det bästa sättet att sköta Rydboholmsparken är därför genom kontinuerligt underhåll och skötsel som tar hänsyn till de olika historiska lager som finns representerade och till växtmaterialets dynamik. Man måste acceptera att tiden har satt spår som kanske inte ursprungligen hörde till utformningen. Alla framtida arbeten bör anpassas till och inriktas mot att bevara den genuina atmosfären och känslan av ålder. Respekt för den äldre anläggningens karaktär har präglat Rydboholmsparken allt sedan den skapades. Minnesstenar och monument har rests med aktning för den övergripande strukturen och den engelska stilens sparsmakade och naturnära uttryck. Denna inställning bör man arbeta efter även i framtiden. Likaväl kan det i dagsläget i vissa områden finnas utrymme för både restaureringar och nya tillägg som berikar miljön. Sådana bör ta sin utgångspunkt i det sena 1700-talets ideal och förhållningssätt. Det är snarare den engelska

stilens *anda* som bör eftersträvas, snarare än att fokusera på specifika detaljer. Att skapa ”tablåer”, överraskningar och att förstärka karaktärerna i parkens vegetation kan förhöja parkens upplevelsevärden och dessutom öka de pedagogiska värdena. Eftersom källmaterialet i många delar är otillräckligt kan det vara lämpligt att använda sig av vad som kallas fri förnyelse (för förklaringar av restaureringsideologiska begrepp, se bilaga C s.163). Alla nya tillägg i parken bör balanseras noggrant mot parkens historiska objekt och atmosfär. De bör inte tillåtas konkurrera med det autentiska materialet och därmed riskera att försvåra förståelsen för parkens historia. Alla arbeten i parken ska helst dokumenteras och så långt som möjligt också vara reversibla. Ett varsamt förhållningssätt är att föredra, där långsamma och noggrant övervägda förändringar med hänsyn till historien får företräde framför kortsiktiga lösningar och trender.

Det är också viktigt att upprätthålla parkens kontinuitet, framförallt i skötseln. Detta gäller även traditionen att resa minnesstenar. Eftersom parken inte är något museum utan

en privat anläggning som sedan århundraden formats av en och samma släkt bör man tillåta även dagens generation att sätta spår i parken, förutsatt att det sker med respekt för den engelska parkens historiska karaktär. Samtidigt är den en viktig och omtyckt plats för rekreation och har en lång tradition som utflyktsmål. Kombinationen av dessa två traditioner gör att parken får betraktas som ett *levande* minnesmärke som bör få fortsätta utvecklas och användas även i framtiden.

Av de många värden som parken innehåller är kvalitet, autenticitet och kontinuitet nyckelbegrepp. Många av de andra värdena är direkt eller indirekt beroende av dessa. Naturvärden, som tidigare getts ganska stort utrymme i parkens vård, skulle i framtiden kunna balanseras mer mot de kulturhistoriska värdena. Trots att den engelska parken i sig själv är en förening av natur och kultur är det de kulturhistoriska värdena som gör den verkligt unik. Ofta går natur- och kulturvård hand i hand och att ta hänsyn till båda innebär i de flesta fall inte någon större motsättning. De är snarast tvärtom mycket starkt beroende av varandra.

Vårdprogrammet kan följas upp med en vård- och skötselplan där man i varje specifikt område gör en avvägning av vilka skötselinsatser som behövs. Denna planering kan med fördel ske på plats ute i parken.

Det internationella Florensdokumentet (bilaga D s.167) behandlar hur historiska parker bör vårdas. Det innehåller 25 artiklar och av dessa är följande särskilt aktuella i Rydboholms engelska park.

I den historiska parkens komposition ingår en rad olika element såsom plan, topografi, vegetation, byggda element och vatten, men också mer subtila aspekter som vegetationens proportioner, färger, höjder och mellanrummen mellan olika element (Artikel 4). Det är viktigt att man tar hänsyn till detta och förstår att engelska parken inte bara är en samling byggnader utplacerade i naturmark utan att alla dessa delar spelat en viktig roll i gestaltningen och är betydelsefulla för hur parken upplevs.

En trädgård eller park utgör en idealiserad bild av världen, ett "paradis" som samtidigt vittnar om en kultur, en stil, en tidsålder och inte minst upphovsmannens skapande förmåga (Artikel 5). Detta är särskilt tydligt på Rydboholm. Trots Magnus Fredriks personliga engagemang är parken ett mycket typiskt barn av sin tid, ett resultat av de internationella strömningarna under upplysningstiden. Magnus Fredrik följde en tydlig och stark tradition på sin tid och parken tillkom därmed inte enbart som ett resultat av personligt tycke och smak. Det är viktigt att de som genomför arbeten i parken är insatta i de idéer som rådde kring år 1800.

En *helhetssyn* på Rydboholm är viktig. Man bör om möjligt inte isolera den engelska parken från slottet och övriga anläggningen alltför mycket. På samma sätt måste man inse att den engelska parkens olika beståndsdelar är starkt beroende av varandra (Artikel 7 och 10). Helheten är så att säga mer värd än summan av de enskilda delarna. Särskilt viktigt är detta i och med att parkens element alla verkar vara mer eller mindre kopplade till varandra genom frimurarsymboliken.

Kontinuerlig skötsel är av största betydelse (Artikel 11). De ingående vegetationselementen bör ersättas när så erfordras och ett långsiktigt program för periodisk förnyelse upprättas. Naturen tar mycket snabbt tillbaka områden som lämnas och på bara några år kan stora värden gå förlorade om skötseln upphör. En vård- eller skötselplan bör helst upprättas för att vårdprogrammet ska bli möjligt att omsätta i praktiken.

Allt restaureringsarbete måste respektera anläggningens olika utvecklingsstadier och ingen period bör ges företräde framför andra (Artikel 16). Varje förändring som skett under århundradena har en historia som berättar något om den tid då de tillkom. I engelska parken är det framför allt 1800-talets första decennier som satt spår, men planteringar av träd har också skett senare och är även de viktiga att bevara.

Arbeten som syftar till att upprätthålla anläggningens autenticitet måste prioriteras

framför allmänhetens bekvämlighet. Alla besöksarrangemang måste underkastas sådana regler som syftar till att bevara platsens själ (Artikel 21). Detta är kanske en av de viktigaste grunderna man bör arbeta efter. Den genuina och autentiska karaktären i Rydboholmsparken måste alltid prioriteras i första hand. Skyltar och service för besökare bör bara användas om det inte påverkar parkens karaktär negativt.

Rätt kunskap är nödvändigt för att behålla och förstärka Rydboholmsparkens värden (Artikel

24) och karaktär. Både de som tar de strategiska besluten om parkens framtid och de som står för den dagliga skötseln bör vara väl insatta i den engelska parkens historia och arkitektoniska uttrycksmedel. Det är också viktigt att personer som anlitas utifrån är kunniga och erfarna inom kulturmiljövård, till exempel när det gäller restaureringen av parkens byggnader och monument.

Övergripande mål

1. Bevara och respektera parkens kulturhistoriska värden.
2. Bevara engelska parkens *själ*; den genuina och orörda atmosfären.
3. Låt Rydboholmsparken få vara en *levande* park för både ägare och besökare.

Generella mål och åtgärder

Struktur

Variera skötselns intensitet i parkens olika delar

Miljöerna kring parkens byggnader och monument är de tydligast gestaltade områdena och de delar som ägnats störst omsorg vad gäller gestaltning. Detta gäller hela det landskapsrum som objekten befinner sig i och som därför varierar i utbredning från den större genomskiktliga lövskogen kring templet, till den mer intima och av vegetation inramade platsen vid parkhyddan. Landskapsrummens gränser är viktiga för upplevelsen. I stället för att som i dagsläget behandla vegetationen relativt likartat i hela parken kan man lägga särskild vikt på dessa områden. Effekten kan bli att dessa särskilda platser lyfter hela omgivningen och upplevelsen av parken. Man bör dock inte lämna övriga områden helt utan skötsel eftersom man då riskerar att få lösryckta historiska miljöer där helheten saknas. Ett sätt att motverka detta är att lägga mer omsorg på de gamla vägarnas närmsta omgivningar. Därmed bildas ett nätverk av välskötta stråk som mynnar ut i särskilt omsorgsfullt skötta kärnområden. Detta förhållningssätt kan sägas knyta an till den engelska parkens grundidé med en regisserad promenadväg mellan olika ”tablåer” och platsbildningar. För att omsätta dessa tankar i praktiken kan upprättandet av en vårdplan som mer detaljerat tar upp hur skötseln ska bedrivas i respektive område vara ett bra hjälpmedel.

Bevara de gamla gångvägarna

Ryggraden i parken är dess gångsystem och den arkitektoniska upplevelsen av parken är till stor del planerad utifrån hur man rör sig genom den. Av allt att döma är vägarnas dragning den ursprungliga från tidigt 1800-tal och därför är de en ovärderlig del av parkens historia som bör bevaras och förtydligas. Det bästa sättet att upprätthålla deras dragningar är genom regelbunden användning. Ett sätt

uppmuntra till detta är att klippa vägarna med gräsklippare och hålla undan sly i deras direkta närhet så att de blir tydliga och lättframkomliga för parkens besökare. Eftersom de i äldre tider haft en beläggning som närmast kan liknas vid sand bör man helst undvika att tillföra alltför grova grusmaterial. Om död ved i vägarnas närhet tas bort kan de kännas mer attraktiva. Man bör vara restriktiv med att anlägga nya vägar. Bänkarnas placering kan ses över så att de till högre grad placeras vid platsbildningar i anslutning till monument och byggnader eller vid särskilt vackra utblickar.

Förstärk variationer och rumsligheter

En av grundidéerna i den engelska stilen var vandringen genom ett varierat landskap med omväxlande ljusa och mörka, öppna och slutna partier. Eftersom parken i dagsläget är relativt likformad skulle vården kunna sträva mot att långsamt återupprätta denna variation. Detta skulle innebära att parken blir mer intressant och upplevelsevärdena förhöjs samtidigt som det blir mer korrekt med hänsyn till den historiska stilen. Eftersom mycket information om parkens tidigare karaktärer gått förlorad blir det inte fråga om några rekonstruktioner. Enstaka fotografier och bilder kan ge ledtrådar, men man får snarare arbeta med fri förnyelse utifrån kunskaper om den engelska parkens grundidéer. I princip finns inga större öppna ytor i parken idag men eftersom dessa var av stor betydelse i den engelska stilen skulle man kunna sträva efter att långsiktigt återinföra detta i Rydboholmsparken. Dessa ger möjlighet att njuta av ett större landskapsrum och skapar en ökad kontakt mellan olika punkter i parken. Brynzoner och sambanden mellan olika naturtyper spelar en betydande roll för upplevelsen och är värda särskild omsorg. Skötseln av dessa kan varieras så att de i vissa delar upplevs som skarpa och avskärmade medan de i andra delar kan vara mer flytande med mjuka övergångar. Utblickar och siktlinjer i anslutning till parkens olika objekt behöver också förtydligas.

Vegetation

Renodla och differentiera parkens olika vegetationskaraktärer och naturtyper

Vegetationen användes ursprungligen för att förstärka de sinnesstämningar som eftersträvades i olika delar. Man kan därför långsiktigt arbeta för att förstärka och förtydliga de befintliga naturkaraktärerna i olika delar av parken och ge dem ett starkare uttryck. De olika naturtyperna skulle med fördel kunna bli tydligare urskiljbara. Till exempel kan man gynna alar i fuktigare partier och ek och tall i höjdområdena. Ett varierat och omväxlande landskap är också mycket positivt för djurlivet. I gläntor och öppna platser gynnas framförallt örter och insekter. Snåriga och täta partier med träd och buskar i olika åldrar gagnar särskilt vissa fågelarter.

Bevara gamla träd och kulturväxter

De äldre träden är ovärderliga delar av det autentiska materialet som parken byggdes upp med och har mycket höga miljöskapande värden. Därför måste de vårdas så långt möjligt. Det gäller i synnerhet de i grupper planterade lindarna. I deras direkta närhet bör sly och yngre träd hållas undan. Träden ska helst få stå kvar så länge som möjligt och när de faller kan de samlas i ett särskilt upplag för död ved. En avvägning av vad som ska flyttas bör dock göras i varje enskilt fall, eftersom död ved också kan användas för att förstärka karaktären av vild natur och ha höga anekdotvärden. Om ett gammalt träd faller som tydligt varit en del av parkens ursprungliga gestaltning bör man ersätta det med samma art.

Upprätta en trädvårdsplan och en vårdplan

En inventering av parkens träd skulle vara

värdefull och kunna leda till en trädvårdsplan. I denna bör man ha med vad, när, och hur förändringar rörande vegetationen ska genomföras. En vårdplan där man beskriver hur den fortlöpande skötseln ska ske är också nödvändig om man vill att vårdprogrammet ska få full effekt. Här kan man också utreda frågan om hur återväxten i parken ska säkras.

Avsätt delar av parken som lämnas orörda

Särskilda ytor där naturen lämnas orörd kan avsättas i vissa av de mer otillgängliga delarna av parken. För djurlivet är det viktigt att det finns ostörda områden av varierande karaktär som inte besöks av så många människor. I dessa områden kan man också låta upprätta ett upplag för död ved.

Förhindra igenväxning

Ett av de största hoten mot parken är igenväxning och uppkomsten av slymåsäd därför bekämpas. En stor andel av trädbeståndet har tillkommit under de senaste 25 åren och bland denna kan större röjningar vara motiverade. Det kan ske genom manuell röjning vilket är det vanligaste, men man kan också använda sig av andra metoder. Ett sätt är utskuggning, som innebär att man successivt skapar ett skuggande krontak över slyet som minskar dess växtkraft. Detta sker genom att man väljer ut ett antal kraftiga träd och buskar som man sedan gynnar vid de fortsatta röjningarna. Manuella återkommande röjningar är nödvändigt tills de utvalda exemplaren blivit så stora att de förmår skugga ytan tillräckligt. Detta arbete måste bedrivas på lång sikt. Alltför kraftiga röjningar bör undvikas eftersom de kan få rent motsatt effekt och leda till mycket stark slytillväxt. Ett alternativ till röjning är att upplåta delar av parken för fårbete. Fåren betar först den lägre vegetationen men utarmar på sikt även högre slyuppslag genom att beta de lågt sittande bladen. Att hålla får i parken innebär

att delar av den måste inhägnas och därmed blir otillgänglig för besökare. Parkens vård bör dock sättas före besökarnas bekvämlighet och fårbete är en mycket effektiv metod som är värd att övervägas. Betet bör då planeras år från år till lämpliga områden och växla mellan olika ytor i parken. Ytterligare en effektiv metod, som bör användas på träd som slår rotskott, till exempel asp, är ringbarkning.

I lövskogar bör krontäckningsgraden ligga på omkring 40-80%. Särskilt för ekar är det oerhört viktigt med ljus och öppenhet kring kronan. Man bör hålla ett område på minst fem meter närmast de äldre träden fritt från buskar och andra träd. Detta gynnar också många rödlistade arter, inte minst lavar och insekter. I parkens olika delar kan olika sätt för slybekämpning tillämpas. Detta bör utredas vidare i en vårdplan.

Byggnader och monument

Häv förfall och återställ byggnadernas autentiska uttryck

Flera av de byggda objekten är i behov av restaurering. Det gäller framförallt obeliscen och templet. Det är viktigt att arbetena påbörjas snarast möjligt, ju längre tid som går desto svårare och dyrare blir en restaurering. I största möjliga mån bör man använda sig av historiskt korrekta metoder och material vid alla renoveringar och restaureringar.

Värna om patina och kvalitet i material och detaljer

Vid alla arbeten med byggnader och monument måste stor hänsyn tas till patina eftersom den är av avgörande betydelse för upplevelsen av autenticitet. Risken finns att byggnaderna blir överrestaurerade och därmed upplevs som ointressanta. Skötseln av de byggda delarna bör efter de inledande arbetena fortsätta vårdas med kontinuerlig skötsel.

Utred möjligheten att rekonstruera utvalda historiska byggnader

Parkens värden och upplevelser skulle öka ytterligare om man kan rekonstruera några av de byggnader som inte längre finns kvar, till exempel det åttakantiga eremitaget. Man bör i möjligaste mån sträva efter att göra rekonstruktioner framför att uppföra helt nya byggnader utan förankring i parkens historia.

Relation mot omgivningen

Utöka parkens gräns mot norr

Parken hade förr sin gräns längre norrut. Genom att utöka dagens park åt norr och låta vägen utgöra gräns skapas en tydligare definierad park som är mer historisk korrekt. Det innebär att de i dagsläget i området befintliga skogsplanteringarna långsamt kan omvandlas och ges parkkaraktär.

Förstärk kopplingen till övriga delar av Rydboholm

Kopplingen mellan engelska parken och övriga delar av Rydboholm är relativt svag. Helheten skulle kunna förstärkas genom att man tydligare arbetar med den visuella kopplingen mot barockparken och slottet. Ett sätt att göra detta är att använda sig av siktlinjer från engelska parken mot andra delar av Rydboholm. Exempelvis skulle man kunna öppna sikten mot slottet från obeliscen.

Ge parken en vackrare entré och gör vägen dit mer intressant

Dagens entré upplevs oattraktiv i jämförelse

med övriga parken. Man bör sträva efter att göra den mer intressant och tillföra fler upplevelsevärden både i själva entréområdet men också på vägen dit. Eftersom få källor finns som kan ge en bild av hur detta område sett ut så måste det här bli fråga om en fri förnyelse där de konstnärliga, upplevelsemässiga och pedagogiska värdena får företräde.

Sätt upp vildsvinsstängsel

Vildsvinen hotar att skada parkens vägar. Ett elstängsel på låg höjd, omkring 20cm ovan mark, är ett effektivt medel för att hålla djuren borta från parken men utgör inget hinder för harar eller rådjur. Stängslets dragning och utformning i anslutning till parkens entréer behöver utredas vidare i en vårdplan.

Kontinuitet och Levandegörande

Öka medvetandet om parkens historia

Genom att återställa byggnaderna, ge parken en starkare parkkaraktär och tydliggöra de gamla vägarna ökar de pedagogiska värdena och förståelsen för parkens historia. Man skulle också kunna upprätta ett skyltprogram som i text och bild beskriver Rydboholms historia. Inne i själva parken bör man dock vara försiktig med att använda skyltar eftersom de kan påverka den genuina stämningen negativt och ge parken en stämpel av utställning. Man bör helst låta de olika objekten och delarna av parken tala för sig själva så långt som möjligt och göra det möjligt för besökarna att göra egna upptäckter i området.

Återinför äldre årliga traditioner

Den regelbundna slåttern som förr genomfördes varje år medförde flera positiva effekter på floran och upplevelsen av parken. Förutom detta innebar den också en återkommande tradition. Det kan i dagsläget

aldrig gå att återfå den intensiva skötsel som en gång bedrevs i parken, men man skulle kunna återuppta delar av den. Rydboholm har stort identitetsskapande värde för de boende i närheten. Kanske finns det ett intresse hos till exempel lokala föreningar, hembygdsföreningar eller skolor i närheten att vara delaktiga i aktiviteter i samband med slätter som då skulle kunna utvecklas till en årlig tradition. De pedagogiska värdena kan genom detta ökas betydligt samtidigt som både kontinuitets-, natur- och upplevelsevärden förstärks.

Återuppliva trädplanteringstraditionen

Att plantera träd vid särskilda tillfällen har en mycket lång tradition i Sverige. Vid nästan varje gård fanns ett vårdträd och ofta planterade man träd i samband med till exempel födsel eller bröllop. Rydboholm är starkt förknippat med denna tradition. På samma sätt som man rest minnesstenar över särskilda personer kan man plantera ett träd för att minnas en viktig familjehögtid. Med nya "symbolträd" skulle kopplingen mellan familjen Douglas och Rydboholmsparken öka ytterligare, samtidigt som parkens anekdotvärde och kontinuitetsvärde skulle förstärkas. Just eken har ett särskilt symbolvärde för Rydboholm, men även andra trädslag skulle kunna användas. Här kan man använda sig av både historiska och moderna arter. De bör dock väljas med hänsyn till sin karaktär och samspela med övriga parken.

Nya tillägg

Tillför nya "årsringar" i parken

Rydboholmsparken speglar familjen Brahe och von Essens historia på Rydboholm. Trots sin långa historia sedan medeltiden är Rydboholm inget museum utan ett levande gods. Detta gör att kontinuitetsvärdet är oerhört stort och parken bör därför få fortsätta formas av sina ägare. Det är dock viktigt man

har ett varsamt och långsiktigt förhållningssätt som respekterar parkens äldre historia. Det finns en önskan om att göra nya tillägg i den historiska miljön. Där detta sker bör man se till att de nya objekten inte tar för stort visuellt utrymme och därmed förminskar parkens ursprungliga arkitektur. Man bör om möjligt också avstå från att göra nya tillägg utmed parkens historiska huvudvägar. Om det nu är så att parken är formad utifrån en frimurerisk symbolisk vandring är det viktigt att inte bryta kopplingen mellan de olika historiska delarna. Den yta som kanske är mest lämplig för nya tillägg är det område som ligger direkt norr om den nuvarande parkens gräns och som eventuellt i framtiden kan bli en del av parken. Här är de kulturhistoriska värdena inte lika höga som i övriga parken och på grund av de moderna skogsplanteringarna finns här ingen betydande befintlig karaktär att ta hänsyn till. Här kan man på sikt forma spännande nya miljöer.

Uppför nya tillägg i samma anda som den engelska parken en gång anlades i

Alla nya objekt bör helst utformas med utgångspunkt i *genius loci*, platsens själ. På samma sätt som 1700-talets trädgårdsarkitekter utgick från den befintliga naturen bör den som utformar nya tillägg idag hämta sin inspiration ifrån förhållandena på dagens Rydboholm.

Då Magnus Fredrik skapade sin park var det som en del av en väldigt stark tradition och han ägnade mycket tid åt att ta in de senaste trenderna inom det då rådande trädgårdsidealet. Den formades utifrån ett särskilt förhållningssätt till naturen och ett övergripande helhetskoncept. Detta ställer särskilda krav på de eventuella nya objekt som kan komma att uppföras i parken.

Det är värt att beakta att då man på 1700-talet blickade utomlands och skapade element med influenser från till exempel Kina och Turkiet eller tillbaka i historien mot medeltiden, så gjorde man inga exakta kopior av då

befintlig arkitektur. Man inspirerades istället och skapade något nytt där det modernaste, senaste europeiska formspråket blandades upp med de främmande influenserna. Trots att till exempel Glorietten är ett ”kinesiskt” lusthus är den en mycket typisk representant för sin tid i den europeiska arkitekturhistorien. Den är en fusion av traditionell svensk byggnadskonst, europeisk rokokko och influenser från tidens betydelsefulla ekonomiska och kulturella utbyte med Asien. På samma sätt bör helt nya tillägg i parken helst inte kopieras rakt av från förebilder i historien eller utifrån. Själva typen av objekt som väljs bör ha förankring i den engelska stilens historia.

De objekt som Magnus Fredrik Brahe lät uppföra i sin park hade med stor sannolikhet kopplingar frimurarnas tankegångar och livsåskådning. De hade därmed inte bara estetiska motiv, utan byggde även på ett filosofiskt förhållningssätt. Om man väljer att uppföra nya objekt i parken kan dessa knyta an till denna tradition och utformas på ett sådant sätt att de har en djupare dimension än den rent visuella. Man kan gärna jobba utifrån de principer som till exempel Piper nämner i sina skrifter (se bilaga A) och arbeta med både vegetation och objekt som en enhet. Då är det snarare en karaktär eller en känsla som man jobbar för att uttrycka och enskilda objekt spelar en mindre roll.

Värna hög konstnärlig och arkitektonisk kvalitet

När parken anlades anlätades tidens mest erkända konstnärer. Magnus Fredrik Brahe använde sig av det bästa möjliga som fanns tillgängligt. Det vore förödande för upplevelsen av parken om den konstnärliga kvaliteten i de nya tilläggen inte höll tillräckligt hög klass. Vid utformningen av nya objekt kan man därför gärna vända sig till erkända konstnärer och arkitekter. Genom detta tillför man parken bestående värden och höjder den konstnärliga kvaliteten ytterligare.

Material, detaljeringsgrad och skala bör anpassas till parkens historiska objekt

Det är viktigt att nya objekt som uppförs inte konkurrerar visuellt med parkens autentiska delar. Man bör helst, särskilt i fråga om nya byggnader, hålla sig till den småskalighet och detaljeringsgrad som återfinns i bland annat parkhyddan och templet. Materialen bör vara noggrant bearbetade med omsorg om detaljer och av hög kvalitet.

Låt nya objekt spegla samtiden

När nya tillägg ska göras i en historisk miljö ställs alltid frågan om hur dessa ska utformas. Min personliga åsikt är att arkitektur och konst behöver inte vara historicerande för att passa in i en historisk omgivning. En skicklig arkitekt som utgår ifrån *genius loci*, *platsens själ*, skulle med ett modernt formspråk inspirerat

av det sena 1700-talet kunna skapa ett objekt som känns naturligt på platsen, utan att vara pastischartat. Ett nytt objekt kan samtidigt ha tydliga paralleller till historien och naturen på platsen och spegla 2000-talets formspråk och arkitektur.

Om man i dagsläget uppför monument som gör anspråk på en historia som aldrig funnits riskerar man att förståelsen för platsens historia försvagas. Dessutom går man då miste om att tillföra parken en ny "årsring", ett avtryck från 2000-talet som ytterligare förstärker dess kontinuitet genom historien.

Inspiration till utformningen av de nya objekten skulle exempelvis kunna hämtas från den konstform som kallas Land Art, där naturen själv omformas till ett konstverk. Inspiration kan också hämtas från Wanås slott utanför Kristianstad. Där har man sedan drygt 20 år tillbaka anordnat uppmärksammade utställningar med modern, platsspecifik konst i den historiska miljön.

Inspiration: "Altare III" av Lone Larsen. Foto: Wanås 1996

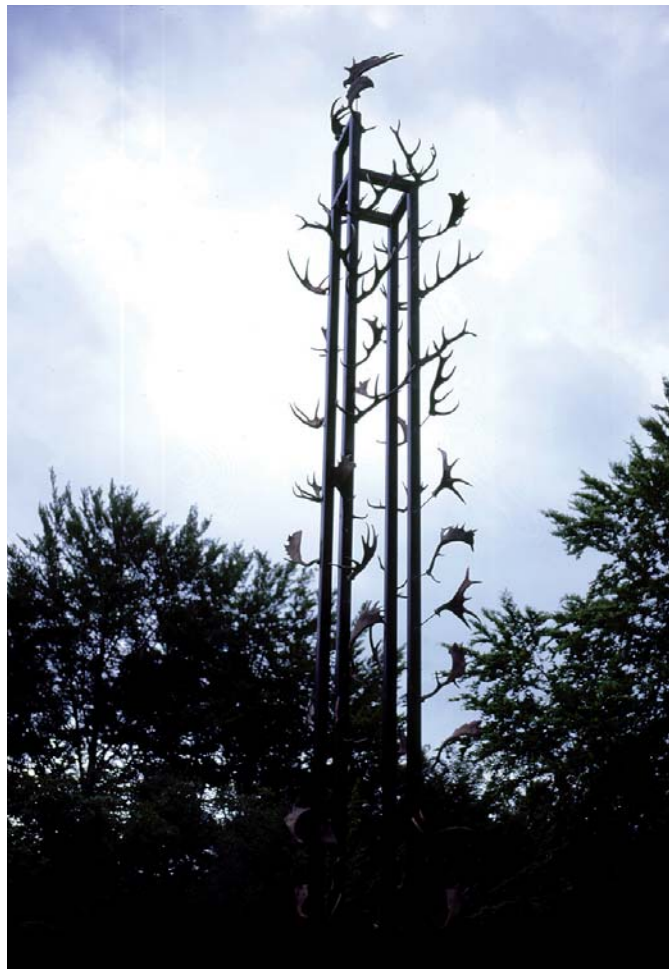

Inspiration: "Wanås Wall" av Jenny Holzer. Foto: Wanås 2002

Inspiration: "Bibliotek" av Ulla Viotti. Foto: Wanås

Inspiration: "The Hunt Chair for Animal Spirit" av Marina Abramovic. Foto: Wanås 1998

DELOMRÅDESBESKRIVNINGAR

Detta kapitel innehåller delområdesbeskrivningar för vart och ett av de 14 områden som parken delats upp i. Här beskrivs kottfattat respektive delområdes nutida utseende och historia och dess särskilt skyddsvärda element. Varje delområdesbeskrivning avslutas med en diskussion kring vilka mål som den framtida vården kan sträva mot.

Dagens entré.

I. ENTRÉN

Nutid

Då man som besökare kommer till Rydboholm med bil finns möjlighet att parkera på en besöksparkering öster om gårdskontoret. Härifrån leder en nyligen anlagd gångväg mot nordväst, förbi ett område med nyuppförda byggnader. Vägen annonseras med en enkel skylt med texten "Engelska Parken" och löper mjukt över ett öppet område. Efter några hundra meter ansluter vägen till en äldre

bilväg norr om barockparken. På höger sida har man här jordbruksmark och hästhagar. Då vägen når området Sibirien gör den en krök mot nordväst, och det är här som huvudentrén till den engelska parken finns.

Entrén utgörs av en mindre grusplan. Dess gränser är otydliga och den framstår mest som en utvidgning av vägen, en mötesplats för passerande biltrafik. En oregelbunden rad

sprängstenar förhindrar fordon från att köra in i parken. Det är i detta område som tankar finns om att låta uppföra en ny byggnad. Den är tänkt att markera entrén, innehålla information om parken till allmänheten samt utgöra väderskydd. Bland idéerna finns tankar på en timrad stuga eller en byggnad med inspiration från traditionella amerikanska täckta träbroar.

På sidorna om planen växer buskar, bland annat ett stort och yvigt bestånd av spirea. Detta döljer delvis en kulle som finns strax innanför entrén mot barockparken. Här växer också en ung gran som är mycket tät. Från entrén kan man se in i området Gamla Humlegården där vägen leder vidare in i parken. Det som framstår som parkens huvudväg böjer här av mot sydväst. Rakt västerut från entrén finns Sibliens täta granplantering.

På entréplatsen finns flera skyltar. Den största är en förbudsskylt som undanbeder cykling och ridning i parken. Under denna finns en skylt med texten "Engelska Parken" och underst på samma stolpe finns en skylt med Wilhelm von Essens välkomstvärds från 1935 (se s.28). Strax bredvid finns en låg skylt i trä som upplyser om att grävning i parken är förbjuden.

Historia

Då Magnus Fredrik Brahe lät skapa sin park var den avsedd för honom själv och hans familj och meningen var inte att den skulle vara öppen för allmänheten. Först under senare delen av 1800-talet blev den ett populärt utflyktsmål, men den behöll trots det sin privata karaktär. Några särskilda servicebyggnader eller någon egen entré för allmänheten har inte tidigare funnits. Den viktigaste källan till hur entrén sett ut i historien är 1850 års karta. På denna framgår det att det aktuella området varit en tydligt gestaltad del av parken. Den nuvarande grusvägen norr om barockparken finns inte med på denna karta. Istället verkar vägen norr om engelska parken ha anslutit direkt till barockparkens nordligaste allé, den så kallade Suckarnas allé. Man närmade sig därmed den engelska parken direkt från den strikta formträdgården, vilket bör ha inneburit att man upplevde kontrasten mellan de två stilarna mycket starkare än idag. I brytpunkten fanns en rundel med någon form av platsbildning, plantering eller monument i centrum. Från denna löpte sedan vägen rakt ned mot sydväst. Då man närmade sig entrén inifrån parken, från iskällaren, hade man således entrén i blickfånget rakt framför sig under en sträcka av nära 200 meter. Rundelns placering på kartan sammanfaller med den låga kulle som finns i området i dag. Denna användes troligen därför som en grund för entréns gestaltning och gav området en lätt monumental karaktär. Möjligen utformades

Vägen från parkeringen till engelska parken.

Entréområdet på 1850 års karta. Den nästan cirkulära kullen omges av gångvägar och kröns av någon form av objekt eller platsbildning. Vägen till engelska parken går genom barockparkens nordligaste allé, kallad Suckarnas allé. Den kvadratisk indelade ytan är den så kallade Grevinnans trädgård och norr om denna syns det tidigare brunnshuset Gula Brunns placering till vänster och Wasaeken till höger.

platsen som en komposition där entrékullen och det nu rivna nyklassicistiska brunnshuset Gula Brunn samspelade med varandra. Ett liknande motiv återfinns bland annat vid Forsmarks bruk där man vid det så kallade Belisars tempel finner en mindre obelisk rest på den närliggande gräskullen.

Historiskt sett så har specifika entréer till engelska parker inte getts någon särskild form om de varit en del av en större anläggning. Oftast anslöt de engelska parkernas gångvägar på ett relativt fritt sätt till de av alléer inramade barockparkerna där dessa fanns bevarade. Alternativt utgick gångvägarna från mer eller mindre tydliga öppna platsbildningar i anslutning till byggnader eller mer formella äldre parkelement.

Särskilt skyddsvärda element

- Äldre träd
- Terrängen (kullen mot barockparken)
- Spireabusket
- Sikten in i parken

Målsättningsdiskussion

Att välkomna besökaren

Entrén är viktig för besökarens upplevelse av parken. Det gäller självklart själva entréområdet, men också hela vägen från parkeringen. Målet kan vara att välkomna besökaren och väcka intresse för anläggningen redan tidigt under deras besök och att därmed ge ett positivt första intryck. Detta kan leda till en ökad förståelse för parken som i sin tur bidrar till att göra besökare mer aktsamma och minska skadegörelse och nedskräpning. Redan vid parkeringsplatsen eller gårdskontoret skulle man kunna presentera Rydboholm med en kort historik. Samtidigt kan man förtydliga att hela godset fortfarande är privat men att

allmänheten gärna är välkommen att besöka den engelska parken.

Analys och behov

I dagsläget riskerar själva entrén att uppfattas som en baksida. Den grälla förbudsskylten står visuellt över de andra och uppfattas som den viktigaste. Som besökare känner man sig inte välkommen, trots Wilhelm von Essens vers. Ser man förbi skyltarna och ytan närmast vägen så är det en vacker vy som öppnar sig in mot parken. Den förtätade vegetationen bildar ett spännande entrémotiv där man kan skymta den vackra halvöppna miljön inne i parken. Det positiva intrycket försvagas dock på grund av skyltningen, växtlighetens förvildade karaktär och på sprängstenarnas till synes slumpmässiga placering. Dessutom är kontrasten mellan Sibiriens täta granplantering och parkens ljusa ädellövskog alltför stark. Det bildas här en obalans som får entrén att framstå som ett överblivet område mark mellan dessa två karaktärsstarka områden.

Vid framtida arbeten i entrén bör man främst sträva efter att öka upplevelsevärdena. Det historiska materialet är alltför tunt för att någon historiskt korrekt rekonstruktion. Det kan här därför vara befogat att använda sig av fri förnyelse. Det är tydligt att kullen i området varit en tydlig del av dess historiska gestaltning och genom att återigen låta denna bli ett motiv kan man både skapa en koppling bakåt i historien och öka upplevelsevärdena.

Man önskar i dag göra området mer tilltalande och göra entrén tydligare definierad. En starkare avgränsning mot omgivningen skulle innebära att parken upplevs mer som just park, och mindre som naturmark. Därmed skulle man säkert också öka medvetandet om parkens kulturhistoriska värden bland besökarna. Samtidigt vill man också skapa en plats där besökarna kan ta del av platsens historia och få en orientering över parken.

Informationsmaterial

För att levandegöra och öka de pedagogiska värdena i parken kan man ta fram ett informationsmaterial där både parkens och Rydboholms historia beskrivs. Detta kan gärna

vara illustrativt och ge en god översikt över Rydboholm och godsets historia, men också erbjuda fördjupad information för de som är särskilt intresserade. En möjlighet skulle vara att ha en karta och kort introduktion till Rydboholm någonstans i anslutning till parkeringen och godskontoret och sedan har mer information i anslutning till en engelska parken. Skyltning i parken bör man helst undvika för att den genuina karaktären inte ska skadas. Istället kan man vid entrén hellre placera enkla tryckta broschyrer med karta och information om de olika objekten i parken. På så sätt kan besökare orientera sig och få fakta om parkens delar utan att man tar bort möjligheten att själv upptäcka och utforska parken.

En annan möjlighet är att i en eventuell framtida byggnad eller i något av de befintliga parkhusen, till exempel i iskällaren, skapa tillfälliga utställningsytor. Där kan utvalda delar ur Rydboholms historia eller nutid lyftas fram och förmedlas till besökarna i illustrativa planscher och texter.

Behövs en byggnad?

Det är inte helt säkert att en byggnad är nödvändig för att tillgodose de behov och önskemål som finns kring entrén i dagsläget. En ny byggnad skulle innebära en stor förändring i parken i ett av dess mest känsliga områden. Ytan där byggnaden är tänkt är begränsad och risken finns att entrén ”täpps till” ytterligare. Känslan av baksida skulle då snarast förstärkas. Samtidigt skulle en plats för information och en entrémarkering vara välbehövlig, men dessa behov kan troligen lösas med mindre ingrepp i parken.

Ett gott motiv till en byggnad kan vara viljan att tillföra parken ett avtryck från 2000-talet. För att detta ska bli bra krävs att byggnaden håller hög arkitektonisk kvalitet och att den förmår tillföra nya eller förstärka de positiva värden som finns i området i dag. Tidigare generationer uppförde sina minnesmärken underordnade parkens äldre struktur, men en entrébyggnad skulle på sätt och vis beröra parkens grundstruktur.

Det blir nästan alltid diskussion då nya

byggnader ska uppföras i en historisk miljö. Generellt sett brukar debatten i huvudsak handla om huruvida nybyggnation ska utformas historiserande eller modernt. Som exempel på detta kan man studera de otaliga debattinlägg som följde i spåren efter beslutet om att uppföra en servicebyggnad i modern form i Linnéträdgården i Uppsala. Där var kontexten annorlunda, med en symmetrisk anläggning infogad i tätbebyggd miljö, men argumenten skulle nästan lika gärna gå att tillämpa på Rydboholm;

"Med modernt utformade byggnader råder det heller ingen tvekan om vad som är original och vad som är byggt senare. Det äkta 1700-talshuset får dominera scenen.[...] Byggnaderna [i förslaget] är utförda i trä och har i form och färg tagit inspiration från sin omgivning. De är moderna i sin utformning men noggrant anpassade till sin känsliga miljö. Symmetritänkandet från 1700-talet finns där... Färgen är den gröna som finns på [det befintliga husets] snickerier. Noggranna materialval har gjorts genomgående: målning sker med äkta linoljefärg, golven beläggs med kalksten, inga aluminiumlister eller plastmattor." (Per Nelander, Statens fastighetsverk, UNT 2/3 2006)

Här betonar man alltså att en modern byggnad snarast skulle lyfta fram och förstärka de befintliga historiska värdena och menar att ett återskapande inte är att föredra om man inte vet exakt hur förebilden i detalj sett ut. Dessutom lyfter man också fram problemet med att anpassa en byggnad från 1700-talet till dagens behov.

Bland de till förslaget negativa debattinläggen, som förefaller vara fler än de positiva, märks bland andra följande:

"Byggprojektet i Linnéträdgården ger uttryck för ett elitistiskt förakt för det enkla folkets svårutrotade kärlek till gamla byggnader och kulturmiljöer." (Carl Gustaf Spangenberg, universitetslektor. UNT 16/2 2006).

"...Där [i ett yttrande av Riksantikvarieämbetet] hävdas bl.a., att de tilltänkta byggnaderna inte kan motiveras från kulturhistorisk synpunkt eftersom

de inte skulle bli exakta kopior av de tidigare befintliga och genom att de inte skulle få samma funktion som på 1700-talet och därigenom inte skulle tillföra miljön ett pedagogiskt värde. Detta förefaller överdrivet. Ett pedagogiskt värde ligger faktiskt i att återskapa en 1700-talsgård.... Anledningen till att man valt att avvika från 1700-talet är den sedan länge cementerade synen på hur tillägg till äldre miljöer skall, bör och måste utföras. Under 1900-talets lopp växte uppfattningen fram att nya tillägg till gamla kulturmiljöer borde göras så avvikande från originalet, att de inte kunde uppfattas som en del av detta. Ingenstans utom i Sverige har dock detta förhållningssätt upphöjts till oskriven lag. Runt om i Europa förekommer vid nybyggnad återställanden av och anpassningar till gamla värdefulla miljöer. Än bygger man rena kopior av gamla byggnade, än modifierade men tidsmässigt anpassade varianter, än föredrar man helt avvikande tillägg." (Anna Nilsén, föreningen Vårda Uppsala. UNT 28/1 2006)

Man bör ha i åtanke att denna debatt först och främst handlar om att återuppföra en byggnad där det redan tidigare funnits en. I Rydboholms fall, där entrén inte innehållit någon byggnad (om man inte räknar med närliggande Gula Brunn), blir det därför betydligt svårare att motivera varför en ny byggnad skulle byggas i gammal stil. Självklart måste man anpassa byggnaden till sin omgivning, men om man väljer att uppföra en ny byggnad i gammal form riskerar man att försvåra förståelsen för parkens historia.

Entréområdet är mycket begränsat och en eventuell byggnad får inte uppfattas som en kloss som blockerar vägen. Den bör därför helst ha en lätt och luftig karaktär och kanske enbart bestå av ett tak och enklare väggar med stor genomsikt. Idén om en grovt huggen timmerstuga skulle kanske innebära en alltför massiv byggnadskropp på platsen. Risker finns då att entrén skulle bli obalanserad och all fokus skulle hamna på just byggnaden och inte på parken. Vad man istället skulle kunna eftersträva är en lösning där byggnaden känns underordnad parkens karaktär och struktur och kanske kan man lösa det med en enklare konstruktion istället för en byggnad.

Inspiration skulle med fördel kunna hämtas från Magnus Fredriks egna mönsterböcker, eller kanske från det "gallerwerk i trädgården" som enligt äldre källor fanns i barockparken år 1671 (RA, Rydboholmssamlingen E7472).

Man bör sträva efter att så långt som möjligt göra ingreppen på platsen reversibla och minimera framtida grävningsarbeten i marken.

En plats tillägnad Wilhelm von Essen

Wilhelm von Essen var mån om att låta allmänheten besöka Rydboholm. Eftersom det i dagsläget finns en önskan om att låta resa ett minnesmärke över honom, känns entrén som en passande plats för detta. Eftersom vi vet att den i området belägna kullen i äldre tid haft någon form av utsmyckning skulle denna kunna vara en bra plats för en ny minnessten. Läget är mycket strategiskt vid entrén och synligt på långt håll inifrån parken.

Genom att arbeta med vegetationen och göra noga avvägda rönjningar bland de yngre träden, samt genom att beskära det befintliga spricabuskaget, kan man skapa en mer välordnad entré. Vegetationen behöver balanseras och möjligen kompletteras med nya växter. Till exempel med hagtorn, schersmin eller nyponros, som alla har en naturlig karaktär. Genom att med detta rama in och förtäta entrén och samtidigt behålla siktlinjen in i parken skapas en spänning som gör entrén intressant.

De nuvarande skyltarna bör ersättas med en samlad informationstavla. Den lilla planen som bildas där parkens väg möter bilvägen kan samtidigt ges en mer enhetlig yta och en tydligare form. Detta innebär att man med relativt små medel och historiskt förankrade ingrepp kan få en välkomnande och tilltalande ny entré.

Inspiration från Trädgårdspaviljong i Montreals botaniska trädgård, Kanada. Byggnaden består av ett böljande betongtak placerat på enkla pelare och smälter väl in i det omgivande naturlandskapet. Under taket finns utställningsmontrar med föremål och en toalett. Foto: Anna Åkerberg

Inspiration från Harpsund. Liten informationsbyggnad i öppen faluröd träkonstruktion. Arkitekt och foto: Hidemark & Stintzing

Inspiration från Fulufällets naturum. En tydligt regisserad väg leder fram till byggnaden som är placerad med stor hänsyn till den naturliga vegetationen. Foto: Studio Landskap, Sweco Architects

Inspiration från Skogens trädgård i Wij trädgårdar, Ockelbo. Fristående väggar i traditionell timmerteknik sammanbundna med ett glastak. Arkitekt: Ulf Nordfjell. Foto: Studio Landskap, Sweco Architects

II. SIBIRIEN

Nutid

Sibirien räknas i dagsläget inte in i den engelska parken men har enligt 1850 års karta varit omsluten av parken på tre sidor. Området domineras av en hög och tät granplantering som skiljer det markant från omgivande marker. Mot vägen i norr utgörs vegetationen i huvudsak av blandade lövträd och har nästan karaktären av ensidig allé. Under 2007 gallrades området som brukas som vanlig skogsmark. Bland granarna finns några enstaka äldre fruktträd i dåligt skick, flera exemplar av fläder samt några krusbärs- och vinbärsbuskar. Sibirien ligger i foden för de besökare som via vägen närmar sig engelska parken.

Historia

Namnet Sibirien omnämns första gången i Wilhelm von Essens anteckningar från 1930-talet, men namnet är troligtvis äldre än så. I de tidigaste kartorna består området av åkermark med flertalet diken, men på 1901 års häradslista är Sibirien indelat i fyra stycken kvadratiske kvarter. Dessa begränsades av alléer och innehöll frukt- och bärträd. I början av 1900-talet skiljdes Sibirien och parken åt av en granhäck, men denna togs bort på initiativ av Wilhelm von Essen på 1930-talet. Granarna planterades troligen under 1970-talet.

Särskilt skyddsvärda element

- Spår från fruktträdgården

Målsättningsdiskussion

Sibirien är det första man möter som besökare till den engelska parken. Granplanteringen gör att området kring entrén upplevs som otydlig. Detta riskerar att öka ytterligare då granarna växer och man bör därför göra något för att minska den visuella kontrasten mellan Sibirien och parken. Någon rekonstruktion av fruktträdgården är inte möjlig eftersom källor saknas, men man skulle kunna återskapa mer av den ljusa och öppna karaktär som området tidigare haft. Detta skulle spegla en del av Rydboholms historia som idag inte är så tydlig i anläggningen. Resterna av äldre fruktträd har ett historiskt värde och bör därför bevaras. Man bör undersöka vilka sorter som det rör sig

Sibliens nuvarande karaktär skiljer sig starkt mot engelska parken som syns i bakgrunden.

om. Fri förnyelse är den restaureringsideologi man bör arbeta efter.

Genom att avverka en större del av granarna, särskilt närmast entrén, minskar kontrasten mellan Sibirien och närliggande områden. Det kan ske successivt genom utglesning av granbeståndet och plantering av nya arter. Man kan med fördel använda sig av blommande vilda arter som till exempel fågelbär och vildapel. De gamla fruktträd som finns kvar bör bevaras och vegetationen i deras närmaste omgivning röjas för att inte konkurrensen om ljus ska bli för hård. De gamla träden kan ges ny vitalitet genom beskärning. I ett längre perspektiv skulle man åter igen kunna använda området för fruktodling. Genom att plantera in historiska sorter skulle ett nytt pedagogiskt värde och nya upplevelsevärden tillföras. En fruktträdgård kräver dock mycket skötsel och regelbunden beskärning. Därför kan man välja att endast återskapa fruktträdgården på en mindre del av ytan som är närmast entrén. Alternativt kan man också välja att göra om Sibirien till äng eller betesmark. På så sätt skulle områdets tidigaste, öppna karaktär av jordbruksmark återskapas.

III. GAMLA HUMLEGÅRDEN

Nutid

Området innehåller en stor mängd äldre lövträd och ett rikt örtskikt. Buskskikt saknas nästan helt vilket gör området genomsiktligt och öppet. Träden är i huvudsak ask och lind och bildar ett slutet krontak. Här finns stora bestånd av bland annat krollilja (*Lilium Martagon*) och lungört (*Pulmonaria*). Under våren är marken täckt av blåsippor, vitsippor och svalört. Iskällaren i områdets västra del är dekorerad i schweizerstil och nyligen renoverad med moderna material. Framför byggnaden finns en uppmurad plan yta och från denna leder ett dike, ursprungligen avsett att leda bort smältvatten. På en höjd framför iskällaren finns stenar i en cirkelformation som ser ut att vara en grund. Genom området, från Sibirien till Afrika, löper ett stort och djupt dike som vägarna korsar via tre enkla träbroar. Området är det första som möter parkens besökare och är mycket naturskönt med stark parkkaraktär. En ny stig har bildats utanför staketet som inte har någon koppling till det historiska vägnätet. Den leder mellan den relativt nyanlagda vägbanken i området Afrika och entrén. Vildsvin har under senare år orsakat viss skada på de äldre vägarna men de har återställts i sitt tidigare skick.

Historia

Delar av området ingick troligtvis i 1600-talets barockanläggning. Detta syns bland annat i den rätta linje av gamla lindar som finns i områdets östra del. Dessa bedöms vara ungefär jämgamla med barockparkens alléer. Med tanke på den närliggande Humlevikens namn (nuvarande Afrika) kan området ha innehållit Rydboholms humlegård. Iskällaren byggdes 1764 men dagens utseende måste den av stilen att döma ha fått vid mitten av 1800-talet. En i gårdsarkivet förvarad skiss till ombyggnaden visar ett betydligt enklare förslag som troligen aldrig blev utfört. Iskällarens övre rum kallades förr för Iskällarsalen och här fanns enligt 1850 års inventarieförteckningar en klädd soffa och stolar med dynor. Troligen utnyttjades rummet under varma sommarkvarar då parkens besökare här kunde söka svalka.

Halvöppen karaktär med stort inslag av äldre lövträd.

Stenarna som liknar en grund finns inte avbildad i någon av de kända källorna. På grund av sitt mycket ordnade uttryck och strategiska placering med utsikt över vägen mot entrén bör här ändå funnits någon form av byggnad eller platsbildning. Kanske var det ett påbörjat projekt som aldrig blev fullbordat eller så var det redan övergivet och borta då 1850 års karta ritades.

Särskilt skyddsvärda element

- Äldre träd
- Stora bestånd av krollilja
- Stengrunden
- Iskällaren och dess dike för smältvatten
- Gångvägarna

Målsättningsdiskussion

Området har mycket stora upplevelsevärden och värden bör därför fokuseras på att bevara dessa. Det är viktigt att de befintliga träden vårdas och att sly hålls undan. Särskilt ask har på senare tid etablerat sig i stor mängd i området men äldre exemplar saknas helt och torde därför ej ha förekommit tidigare. Många av de yngre träden kan därför avverkas vilket kommer göra området något ljusare och skapa större sammanhängande ytor. Samtidigt är det viktigt att värna om återväxten i området, men man bör då inrikta sig på att gynna framförallt lind. Kopplingen till barockparken kan förbättras, till exempel genom att röja bland den yngre vegetationen så att den visuella kontakten med övriga parkanläggningen och slottet ökar. Man bör helst inte tillåta nya barrträd att etablera sig. Den tätare vegetation

Iskällaren från sedd från parkens huvudväg.

som finns i områdets yttre delar kan dock behållas då den skapar en tydlig rumslighet. Död ved kan till största delen tas bort från de öppna ytorna men ligga kvar i områdets utkanter. Om något av de äldsta träden faller bör de dock få ligga kvar på grund av sitt anekdotvärde. Bestånden av krollilja kan gärna gynnas eftersom dessa utgör en stor attraktion i parken under blomningstid. Annan högre vegetation i dessa bestånd bör tas bort. Man bör sträva efter att få besökare att utnyttja de gamla vägarna istället för att trampa upp nya stigar.

Iskällaren är i gott skick och mycket väl underhållen. Man kan dock på sikt försöka hitta en mer traditionell lösning som kan ersätta exteriörens plåtlist och moderna stuprännor. Det är också viktigt att underhålla utloppet för smältvatten eftersom detta tydliggör byggnadens tidigare funktion för dagens besökare. Träd som etablerar sig i stenmurarna bör tas bort.

IV. AFRIKA

Nutid

Området skiljer sig tydligt mot angränsande ytor vad gäller vegetation och är beläget i parkens lägsta område. Här är mycket fuktigt med tidvis stående vatten och vegetation som består av i huvudsak lind, ask och al. Området har en vild och snårig karaktär med stor mängd död ved och är på grund av den sankna marken svårtillgängligt. I Afrika syns ofta vilda djur och under våren är platsen särskilt omtyckt av älgar. De ursprungliga vägarna i områdets utkanter höjer sig drygt en halvmeter upp från omgivande marker. Den äldsta vägen löper i en vid båge runt hela Afrika och är mycket skuggig och har en vild karaktär. Den är i vissa sektioner tätt kantad av träd som med sina stammar ger intrycket av allé. En rak vägbank anlagd under 1990-talet, uppbyggd av krossmaterial, löper genom området i dess östra del. Utmed denna finns under våren stora bestånd av snödroppe. Då den nuvarande vägen anlades fanns här rester efter en äldre stig som troligen tillkommit under 1900-talets första hälft (muntligen Elisabeth Douglas).

Den gamla vägen i västra Afrika.

Historia

Området har tidigare varit öppet och med tanke på landhöjningen bör det ha varit mycket fuktigt och delvis lagt under vatten. Enligt äldre kartor har det utnyttjats som ängsmark, troligtvis som någon form av översvämningssäng. En möjlighet är att området var tänkt som en "arkipelag", en konstgjord vik med flera mindre öar som man betraktade från olika vinklar då man gick på gångvägarna. Sådana förekom bland annat i Hagaparken. På äldre kartor kan man urskilja rundade höjdområden inom Afrika, som skulle kunna vara resterna efter konstgjorda öar. Namnet Afrika bör ha uppkommit under 1900-talets andra halva. Tidigare kallades området för Humleviken eller Humlekärret, antagligen på grund av närheten till den tidigare humlegården. Området dikades ut på 1930-talet och har därefter lämnats i stort sett orört med undantag för den nya vägen i öster.

Särskilt skyddsvärda element

- Äldre träd
- Öppna vattenytor
- Den skuggiga och "vilda" karaktären
- Den äldre vägen runt området

Målsättningsdiskussion

Afrika skiljer sig från övriga delar av parken och är också mycket förändrat mot hur det såg ut i äldre tider. Att återskapa den historiska öppna ängskaraktären skulle vara

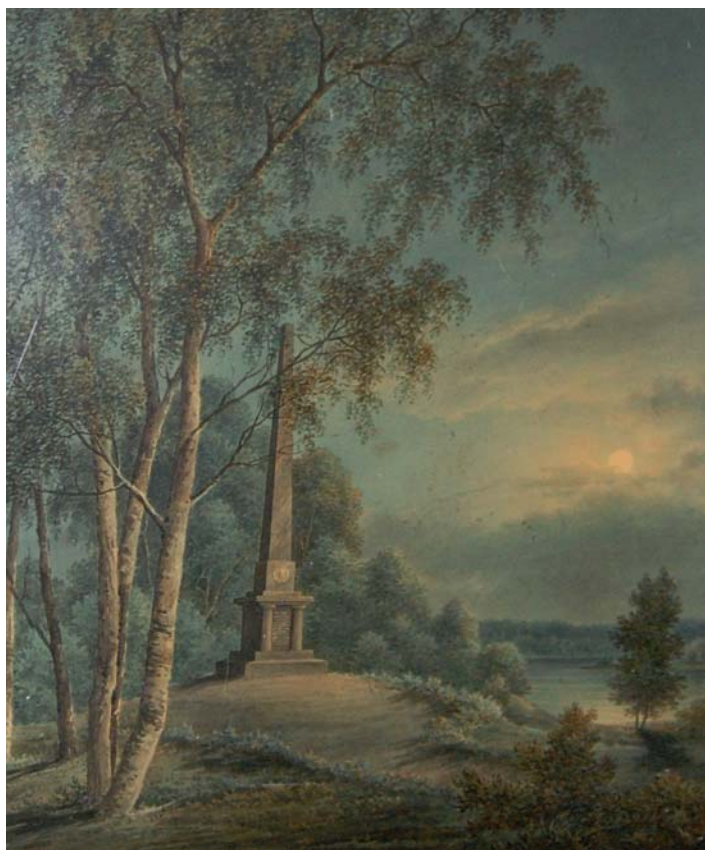
i det närmaste omöjligt. Naturvärdena i dagsläget bedöms vara höga, särskilt med tanke på fågellivet och därför bör dessa ligga till grund för den framtida vården. Den gamla vägen runt området är relativt outnyttjad och man kan därför arbeta för att göra den mer attraktiv. Detta kan till exempel ske genom avvägda röjningar av vegetationen i dess närhet. I området skulle man då kunna gynna fuktälskande arter som al och ormbunkar för att förstärka karaktären.

Om man i framtiden önskar återskapa delar av den historiska, mer öppna karaktären kan avverkningar av vegetationen närmast vattnet i öster bli aktuellt. Man kan då också överväga alternativet att ta bort den nya vägbanken eftersom den har en sträckning som formmässigt är främmande i parken. Besökare i parken väljer oftare den nya vägen, vilket gör att de ursprungliga vägen riskerar att växa igen. Om den nya vägen tas bort skulle man kunna skapa en till synes "naturlig" vik in i parken från Kyrkfjärden. Samtidigt som upplevelse- och historiska värden skulle öka med detta vatteninslag skulle man samtidigt troligen förstärka naturvärdena.

V. OBELISKEN

Nutid

Obeliskens kan vara svår att upptäcka då man vandrar utmed vattnet. Trots det är området är ändå relativt öppet med äldre fristående träd främst av ek, lind och bok. Den yngre vegetationen består framförallt av bokar som på sikt kan hota att ta över området om de lämnas helt orörda. I områdets finns också bestånd av spirea och syrén som kan vara rester efter parkens ursprungliga planterade vegetation. I direkt närhet av obeliskens finns en bänk och här ligger relativt mycket död ved. Den plana yta där obeliskens finns är delvis uppbyggd med en stödmur mot norr. Obeliskens i kolmårdsarmor har en porträttmedaljong av Sergel. Stenen är i dåligt skick och har sprickor och skador och rester efter tidigare lagningar. Områdets västra del utgörs av ett stort bokbestånd av blandade åldrar som sätter sin karaktär på platsen. I den kant som

*Området kring Obeliskens var tidigare mer öppet med utsikt över vattnet.
Oljemålning, troligen av J.F. Julin. Rydboholm*

gränsar mot Östra skogen växer bland annat silvergran och kastanj. Blåsippor och vitsippor växer rikligt i hela området.

Historia

Obeliskens uppfördes till minne av Magnus Fredrik Brahe. Området har av äldre bilder att döma varit betydligt mer öppet mot vattnet och mot slottet. I området har funnits stora bestånd av björk och grupper av lind. Gången bildade förr en rundel kring obeliskens. I närheten, längre västerut fanns förr en typ av mindre barkhydda som såg ut som en ihålig trädstam (muntligen Elisabeth Douglas). I dess inre fanns sittplatser för två personer. Av 1850 års kartor att döma löpte vägen hit på ett krokigt och slingrigt vis, olikt gångsystemet i övriga parken. Detta kan tyda på att det tillkommit senare än övriga parkens gångar och influerats av den tyska stilen. Troligen var det generationen efter Magnus Fredrik som lät omforma denna del samtidigt som obeliskens restes. Inga rester finns kvar av barkhyddan idag men platsen för den bör ha varit en mindre kulle i områdets västra del som fortfarande går att urskilja. 1899 planterades 25 bokar och 25 silvergranar i området (Förändringar och reparationer som utförts på Rydboholm sedan hösten 1896). Några få granar finns kvar, företrädesvis i den kant som gränsar mot området Östra skogen. Wilhelm von Essen ska också enligt traditionen ha planterat det exotiska trädslaget hickory här, men några rester av denna har inte påträffats (muntligen Elisabeth Douglas).

I området har tidigare Rydboholms badhus funnits.

Särskilt skyddsvärda element

- Obeliskens och dess närmaste öppna plats
- Äldre träd och bestånd av spirea och syren
- Utsikten från obeliskens
- Gångvägarna

Målsättningsdiskussion

Inga större förändringar är motiverade här, annat än mindre röjningar och uppstädningar bland vegetationen och ett förtydligande av de historiska vägarna. Obeliskens skulle må bra av en restaurering. Om ingenting görs snarast riskerar vatten i sprickorna att orsaka frostsprängningar. Skötseln i området bör koncentreras till obeliskens närhet där man bör ta bort ris och död ved. Den idag relativt övergivna karaktären bör omformas till en mer ordnad och "prydlig". Man bör hålla uppsikt över bokbeståndet och förhindra att det ökar i utbredning åt obeliskens håll. Genom att öppna en siktgata i vegetationen så att slottet kan anas från obeliskens återskapas en viktig historisk utblick och upplevelsevärdena på platsen ökar.

Värblomning vid obeliskens.

VI. ÖSTRA SKOGEN

Nutid

Det ungefär 3 hektar stora området utgörs av blandskog med stort inslag av barrträd, ask, ek och hassel. Terrängen är kuperad och en stor del av ytan sluttar flackt ned mot området Afrika. Områdets högsta partier utgörs av hållmark med tallar. Genom sin vilda skogskaraktär skiljer det sig från omgivande delar av parken. Ungefär i mitten av området, i sluttningen ned mot Afrika, finns en gammal begravningsplats för Rydboholms hunder. Denna plats har en något övergiven karaktär med stor andel död ved och mossbevuxen mark. Ingen väg leder hit. Den närmsta vegetationen består av ask och hassel och här har under de senaste åren växt upp flera yngre granar. Själva begravningsplatsen markeras med en enkel mossbevuxen bänk i sten. Den står framför en stubbe, troligtvis en rest av en lind eller ask som en gång i tiden definierade platsen och gav den skugga. Framför bänken ligger gravstenar spridda i nivå med marken. De flesta är övervuxna av mossor och svåra att upptäcka. Stenarna har inskription med namn och årtal och de äldsta är från andra halvan av 1800-talet.

Historia

Inga källor har påträffats där området beskrivs men troligtvis hade det en något mer öppen karaktär tidigare. Detta vittnar bland annat hasselbestånden och stubbarna efter äldre lövträd om.

Särskilt skyddsvärda element

- Den orörda karaktären
- Begravningsplatsen

Målsättningsdiskussion

Området bör få fortsätta behålla sin vilda karaktär. Dels för att vi inte vet något om dess äldre historia, men också för sina naturvärden. I princip kan Östra skogen lämnas orörd, med undantag för begravningsplatsen. Död ved kan lämnas i större delen av området och man kan också upprätta ett upplag för död ved i dess inre delar. Detta innebär att ved som man tar bort från andra delar av parken som hålls mer "prydliga" kan föras hit och lämnas att

Begravningsplatsen har en övergiven karaktär utan tydlig rumslik avgränsning.

förmultna.

Ny vegetation som etablerar sig på begravningsplatsen bör tas bort. De många yngre granarna, liksom några av askarna kan avverkas. Stenarna bör helst inte tillåtas bli helt överväxta utan med jämna mellanrum rensas från gräs och mossor. De i närheten växande exemplaren av hassel är mycket risiga och bör föryngras. Man kan också ta bort något av den döda ved som ligger allra närmast begravningsplatsen och sträva efter att skapa en tydligare rumsbildning med karaktären av en naturlig ljus glänta i skogen. Här kan man då forma en vacker och stilla plats för lugn och eftertanke, dold för de flesta besökare. Trädet som en gång stått bakom stenbänken skulle kunna återplanteras och på sikt ge området en tydligare karaktär. Man skulle kunna använda sig av en sort med ett hängande växtsätt, som hängbjörk, hängask eller svartlind (*Tilia americana*). Detta skulle vara i enlighet med den engelska stilens tankar om att förstärka platsens karaktär. Hängande sorter användes i historien ofta vid minnesstenar och på begravningsplatser.

VII. PLANTERINGEN

Nutid

Området räknas i dagsläget inte till den engelska parken. Här bedrivs rationellt skogsbruk och stora ytor upptas av planteringar av gran, tall och björk av olika åldrar. Några ytor är

igenväxande ängs- eller åkermark. I området finns parkens högst belägna partier med hållmark och äldre tallar. En telefonledning går utmed vägen i väst-östlig riktning.

Historia

Området har tidigare hört till parken, men har antagligen skiljts från den någon gång under 1900-talets första hälft. Hur området tedde sig innan detta är okänt, men enligt äldre kartor verkar det inte funnits några gångvägar här förutom den stora vägen mellan Rydboholm och Hälsundet.

Särskilt skyddsvärda element

- Hållmarkskaraktären
- Topografin och vackra utsikter

Målsättningsdiskussion

Nuvarande ägare önskar återföra området till den engelska parken. Det innebär att parken i princip återfår den utbredning som den hade enligt 1850 års karta, vilket är mycket positivt. Eftersom man inte vet hur den historiska parken här såg ut kan det här bli fråga om en fri förnyelse där upplevelsevärdena får stå i fokus. Att ge området en starkare parkkaraktär stärker också upplevelsen av platserna kring Dammen och Parkhyddan. Dessa hamnar då i parkens centrum och inte som i dag vid dess norra gräns.

Genom gallringar i de befintliga planteringarna kan gränserna mellan de olika typerna av skog luckras upp. Man kan också genomföra nyplantering av till exempel lindar för att skapa rumslighet såväl som för att öka kopplingen till övriga parken. Man bör eftersträva ett halvöppet landskap med inslag av ädellöv i områdets södra del. I norr behöver man inte bedriva lika intensiv skötsel, här kan man istället låta naturen utvecklas mer fritt på samma sätt som i området Östra skogen och med större inslag av barrträd.

En tydligare gestaltning med öppna gläntor och slutna partier skulle bidra mycket till upplevelsen av området. Man bör helst vara försiktig med att anlägga nya vägar som ansluter till de historiska, men en noga genomtänkt och terränganpassad ny sträckning mellan iskällaren och parkhyddan skulle kunna byggas

och utmed denna blir det då vara möjligt att skapa nya upplevelsevärden. I områdets högre partier skulle det till exempel kunna gå att uppföra ett mindre utkikstorn i enlighet med ägarnas önskemål. Torn var ett vanligt motiv i de engelska parkerna. Från ett torn i detta område bör man kunna få en vacker överblick över en stor del av Rydboholm och troligtvis också se ända till Stockholm och stadens norra förorter. Möjligen finns här också plats för mindre monument och nytillskott som inte påverkar de historiska delarna negativt. Här skulle det också gå att skapa mindre viltvatten.

VIII. DAMMEN

Nutid

Den gamla dammen ligger i en naturlig svacka. Numera är dess kanter otydliga och det är främst på våren då vattenståndet är som högst som man uppfattar den som en damm. Annars ter den sig mest som en fuktsänka. Man kan ana resterna av den tidigare bron i mitten av dammen. I närheten av vattnet växer busksly av al, i övrigt finns här flertalet äldre tallar och en del lövträd. Mot norr avgränsas området av granplantering och mot söder har man genom Røjningen utsikt mot vattnet. Nordost om dammen finns resterna en cirkulär stengrund, övervuxen av gräs och kaprifol. Utloppet från dammen är ett grunt dike som vetter mot söder.

Historia

Dammen som ursprungligen tycks ha haft formen av en båge eller halvmåne är det enda bevarade anlagda vatteninslaget i engelska parken. Av äldre foton att döma har vegetationen i närheten varit tät med stort inslag av barrträd. I vattenkanten växte stora alar men dessa avverkades under tidigt 2000-tal varefter problemen med sly uppstått. Den långa bron som lätt välvt sträckte sig över dammens centrum var utformad enkelt med stockar och vitmålade räcken. Vid det södra brofästet ställdes varje vår ut en träfigur som övervintrade i barkluthuset. Denna figur var ursprungligen en medeltida skulptur av St. Martin som förvarades på Rydboholm men som skänktes till Östra Ryds kyrka av

Eremitaget med grästak och barkbeklädnad omgavs av relativt tät skogsvegetation. Foto från tidigt 1900-tal. Rydboholm

Dammen med sin bro. Vid alen till höger syns fiskargubben. Foto troligen från 1940-talet. Rydboholm

Bron var lång men av enkel konstruktion. Notera att vegetationen sluter sig kring området och att ingen sikt finns söderut mot Kyrkfjärden. Foto troligen från 1920-tal. Rydboholm

Anna Brahe. Man saknade dock skulpturen och kusken Andersson fick därför göra en kopia kring år 1900 som man kunde ha på Rydboholm (muntligen Elisabeth Douglas). I figurens händer satte man ett metspö, vilket resulterat i att den nu går under namnet Fiskargubben. Den finns bevarad än idag men är nu placerad i Parterren.

Alldeles norr om dammen fanns det åttakantiga barkklädda lusthus med grästak som ibland kallats Eremitaget. Dess interiör lär ha bestått av väggfasta bänkar och varit bemålat med figurer och blommor (Nyreröd 1974). Det hade under mitten av 1900-talet förfallit så mycket att det inte längre gick att spara. Troligtvis hade både dammen och lusthuset starka symboliska kopplingar till frimurarorden (se s.73).

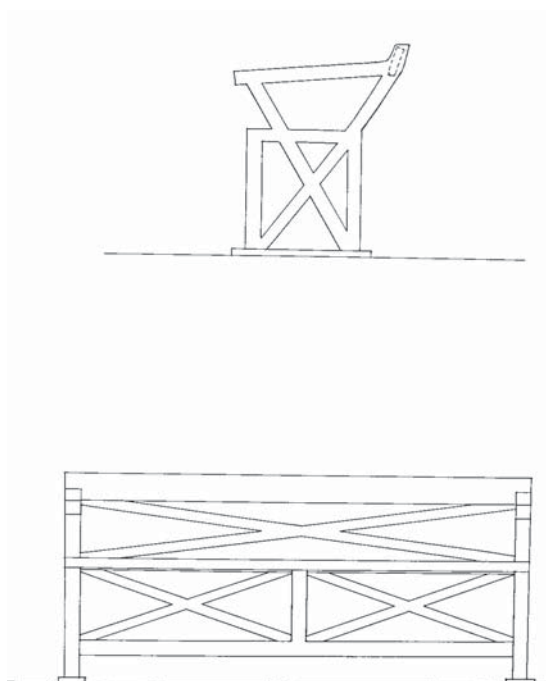
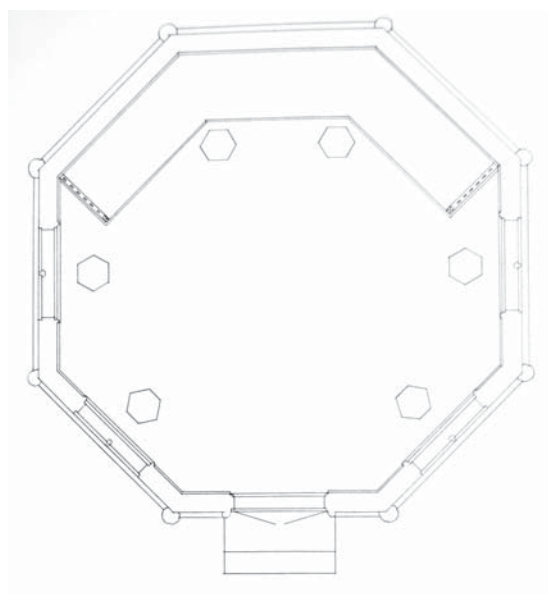
Särskilt skyddsvärda element

- Dammen och den öppna vattenspegeln
- Resterna av eremitaget
- De många gamla tallarna

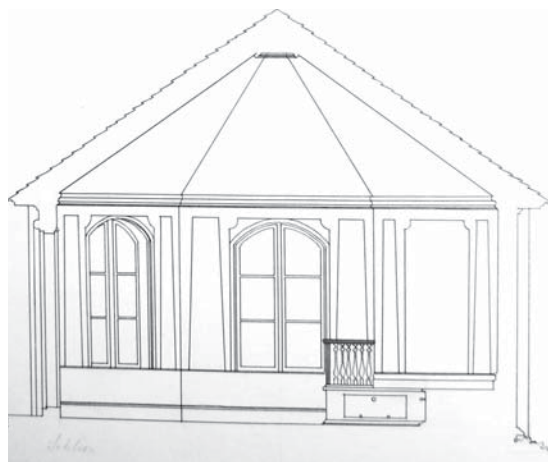
Målsättningsdiskussion

Området skulle kunna bli föremål för en rekonstruktion som återskapar en kulturhistoriskt mycket intressant del av parken. Dammen ökar i värde om den ursprungliga formen hade enligt 1850 års karta återskapas och dess vattenspiegel förtydligas. I dess utlopp kan det vara nödvändigt med en mindre fördämning för att hålla ett högre vattenstånd än dagens. Bron kan rekonstrueras med relativt små medel utifrån bevarade fotografier. Man bör arbeta med alslyet för att på längre sikt återfå den tidigare karaktären. Utvalda alkott bör gynnas medan övriga tas bort. Långsiktigt kan man sträva mot att återskapa den tidigare täta skogskaraktären. Granar och tallar bör då tillåtas etablera sig i delar av området för att så småningom bilda en mer sammanhållen och sluten vegetationsenhet. Om eremitaget inte kan rekonstrueras i sin helhet är det bra om man kan hålla dess grund fri från sly och gräs så att den syns tydligt. Även om det inte var den ursprungliga tanken skulle man då få ett intressant inslag i parken som delvis kan sägas knyta an till den ruinromantiska andan från tidigt 1800-tal.

Om man väljer att rekonstruera byggnaden med barkklädda väggar och grästak får man ett mycket vackert och spännande inslag i parken. Kanske behöver man inte gå hela vägen och återskapa även interiören, utan låta det vara en stängd byggnad, endast avsedd att betraktas utifrån. Om man däremot rekonstruerar byggnaden i sin helhet skulle den till exempel kunna fungera som ett "mini-museum" över engelska parken med utställningar som är öppna för allmänheten.

*Bänk som enligt tillhörande text funnits vid Eremitaget.
Arkitekturminnesföreningens arkiv, Kungliga konsthögskolan.*

*Eremitaget i uppmätningar från 1919.
Arkitekturminnesföreningens arkiv, Kungliga konsthögskolan.*

*Vykort från tidigt 1900-tal.
Rydboholm*

Foto, troligen från omkring år 1900. Rydboholm

IX. PARKHYDDAN

Nutid

Parkhyddan, eller Eremithyddan som den också kallas ligger vänd mot norr och trycker sig tätt mot en berghäll. Huset är byggt i stavkonstruktion och har väggar som sluttar lätt inåt. Det stora taket är nyligen belagt med tjärpapp. På gavlarna finns stora triangulära spröjsade fönster och mot berget i väster är en stor ugn med skorsten uppmurad. Interiören innehåller ett enklare bord och en parkbänk. På väggarna finns spår av grön färg och en rosa stänkmålad papptapet. Hyddan omges av flertalet äldre tallar och på höjden i söder finns ett område med mer sluten skogskaraktär. Här finns flera äldre granar och i den sydvästra kanten av området finns ett stort rävgryt med flera ingångshål. De högsta partierna har hållmarkskaraktär. Framför byggnaden växer ett stort bestånd av vintergröna (*Vinca minor*).

I området finns också de så kallade Apostlarna, 11 stycken lindar planterade i en cirkel. En av dem har fallit men är numera ersatt av ett rotskott från det ursprungliga trädet. I cirkelns centrum finns ett enkelt bord uppbyggt av en träskiva lagd på betongrör. Söderut från Apostlarna är en siktgata uthuggen ned mot ön Kaffeholmen.

Historia

Den äldsta avbildningen av byggnaden är från 1820-talet (se s.80). Inga större förändringar verkar ha skett sedan dess, med undantag för takbeklädnaden som ursprungligen antagligen var halm eller vass. Under tidigt 1900-tal hade hyddan spåntak. Parkvakten använde under 1800-talet byggnaden som bostad, men med tanke på dess utformning bör den inte ursprungligen varit avsedd som bostad. Under tidigt 1900-tal var den ett uppskattat inslag i parken för besökare. Här såldes förfriskningar och kola, och den finns avbildad på flertalet vykort från denna tid. Siktgatan från Apostlarna gick tidigare mer åt öst, men ändrades under sent 1900-tal mot Kaffeholmen (muntligen Elisabeth Douglas).

De stora tallarna ger området en stark och enhetlig karaktär.

Särskilt skyddsvärda element

- Parkhyddan
- Äldre tallar och lindar
- Apostlarna
- Siktgatan

Målsättningsdiskussion

Parkhyddan är ett originellt inslag i parken som är och har varit mycket uppskattat hos besökare. Bevarandeåtgärder som är lämpliga är restaurering av byggnaden och dess närmsata område. Hyddan skulle få ett mer historiskt korrekt och harmoniskt uttryck om det nuvarande takmaterialet kunde ersättas med spån. Tallarna ger området en stark karaktär och därför kan dessa gynnas och kompletteras med yngre exemplar som säkrar återväxten. Ytan närmast parkhyddan bör dock hållas öppen och örtfloran här gynnas. I övrigt kan upplevelsevärdena öka om karaktären av barrskog förstärks. Hyddan är troligen byggd med förebilder tagna från kolmilor och liknande konstruktioner, vilka ju förknippas

med barrskog och vild natur och därför kan denna karaktär eftersträvas. De äldre granarna i områdets södra del har stark rumsbildande verkan på närliggande områden och bör därför gynnas särskilt. Den sandade planen framför byggnaden skulle kunna återskapas och enkla bänkar placeras i dess kanter på samma sätt som på äldre fotografier. I Parkhyddan skulle man som ett roligt inslag också kunna placera en gästbok, på samma sätt som eremitage i äldre tider ibland hade (Westengaard s.42) för att öka kontakten mellan ägarna och besökarna.

Kring Apostlarna bör man sträva efter att hålla området så öppet som möjligt. Störst effekt fås om man kan se dem på lite håll så de framstår som ett eget objekt i landskapet. Träden bör ägnas särskild omsorg och skötsel och centrumplatsen skulle kunna lyftas med en ny möblering. Siktlinjen söderut bör hållas öppen.

Kring Apostlarna bör man hålla öppet så att de tydligt framstår som ett eget objekt i landskapet.

X. RÖJNINGEN

Nutid

Denna del av parken sträcker sig genom parkens centrala del och utgörs av ett område där omfattande röjnings- och gallringsarbete utfördes under tidigt 2000-tal. Man eftersträvade en karaktär som liknade den som finns i Strandgången med en ljus och genomsiktig lövskog (muntligen Håkan Varg). Detta har resulterat i att vegetationen i dagsläget till största delen utgörs av äldre lövträd med högt förgrenad krona. Arterna är framförallt ask, lind, ek och björk, men det förekommer även granar och tallar. Undervegetationen utgörs mestadels av gräs. Buskskikt saknas med undantag i vissa delar för hassel. Tillväxten av sly är relativt hög och gör ytan arbetskrävande. Här finns flera grupper av planterade lindar och siktlinjen från Apostlarna löper genom området. De nordöstra delarna har en något mer sluten karaktär än Røjningen i övrigt.

Historia

Områdets historia är relativt okänd. På 1850 års karta finns en tydlig platsbildning i områdets östra del i anslutning till en vägkorsning med planterade lindar som finns bevarade. Området var troligtvis värdefullt som ängsmark i äldre tider och kan då ha varit mer öppet.

Särskilt skyddsvärda element

- Äldre träd
- Vattenkontakten
- Öppna gräsytor

Målsättningsdiskussion

Eftersom stora arbeten redan har gjorts här behövs inga större åtgärder förutom att hålla ytan öppen och vårda den genom kontinuerlig skötsel. Kanske vore detta område lämpligt som färbete under en initial uppbyggnadsfas. En något mer varierad och intressant rumslighet skulle kunna skapas om man valde att differentiera tätheten i området något. Det kan åstadkommas genom att öppna några partier ytterligare, medan andra tillåts bli tätare. Man kan också i dessa öppna ytor satsa mer på att framhäva enstaka särskilt vackra eller gamla träd som solitärer, omgivna av en större öppen

yta. Särskilt i områdets norra del skulle öppna ytor vara värdefullt eftersom man då skulle framhäva Apostlarna. Kanske kan man här också fundera på att i vissa delar införa årlig slätter som på sikt skulle ge en värdefull artrik och vacker blommande örtflora. Siktgatan mellan Apostlarna och Kaffeholmen bör hållas helt öppen.

XI. SJÖGÅNGEN

Nutid

Vägen som här löper utmed vattnet är parkens mest använda och uppskattade bland besökare. Hela området är mycket ljust och naturskönt med många äldre ädellövträd. Karaktärens skapas framförallt av gamla grupper av lind, björkar och en stor mängd äldre ekar tillsammans med en undervegetation av i huvudsak gräs och på våren blåsippor och vitsippor. Några mycket gamla exemplar av gran och tall finns här och flera unga granar har växt upp under de senare åren. I vattenbrynet växer mycket vass och i strandkanten al. I gränsen mot området Östra Skogen växer riktigt med hassel. Strandgången sköts med røjning av sly och buskar vintertid. Flera diken från parkens övre delar rinner här ut i Kyrkfjärden. Dessa utlopp har under 2007 rensats och grävts om. Där dikena korsar vägen har man lagt ned rör och kanterna av vägen har omsorgsfullt klätts med natursten. På lite sikt kommer de att smälta väl in i den historiska miljön. Flera bänkar är placerade utmed vägen och erbjuder vackra södervända utblickar över vattnet. Flera fågelholkar i varierande storlekar finns i området.

Historia

Området har av äldre kartor att döma aldrig innehållit några byggda objekt utan enbart en platsbildning i områdets västra del. Hur denna varit utformad är okänt. Området bör även i äldre tider ha haft sin främsta funktion som naturskön promenadväg, kanske med en något mer öppen karaktär och med större sammanhållna öppna ytor. Då den siste parkvakten gick bort på 1970-talet tilläts området att till stora delar växa igen och omkring år 1980 kunde man knappt skymta vattnet då man gick på vägen. Efter

omfattande röjningar i strandkanten har området sedan dess vårdats med kontinuerlig skötsel (muntligen Elisabeth Douglas).

Särskilt skyddsvärda element

- Vattenkontakten
- Gångvägarna
- Äldre träd
- Öppna gräsytor

Målsättningsdiskussion

Strandgången är i dagsläget mycket populärt och vackert och eftersom dess äldre historia inte är känd är det inte motiverat att genomföra några större förändringar här. Vården bör främst syfta till att upprätthålla av den befintliga karaktären. Sly och buskar bör tas bort även i fortsättningen, men en mindre andel yngre träd kan då sparas för att säkra återväxten i området. I vissa delar utmed vägen kan det vara motiverat att öppna upp och bilda större sammanhängande gräsytor för att få en

ökad rumslig variation. Om man lyckas återfå en flora ängsvegetation på vissa platser skulle både natur- och upplevelsevärden förstärkas.

Området skulle kunna vara en möjlig plats för nya tillskott och monument i parken. Det lätt kuperade landskapet med flera små kullar och den halvöppna karaktären skulle utgöra en vacker inramning. I huvudsak bör nya tillägg uppföras en bit upp i terrängen i anslutning till brynzonen mot de i norr angränsande områdena. För att ytterligare öka upplevelse- och naturvärden skulle man också kunna arbeta för att öka vattenflödet i något av de befintliga diken. Rinnande vatten saknas helt i parken i dagsläget och eftersom det inte heller tidigare funnits på Rydboholm skulle det bli fråga om fri förnyelse. Man bör då sträva efter att ge vattnet karaktären av en naturlig, lätt slingrande och porlande bäck. Kanske kan det förverkligas i samband med en restaurering av dammen.

Tempelklippan hör till parkens mest avbildade platser. Här i akvarell av J.F Julin. Omkring år 1830. Rydboholm

XII. TEMPLET

Nutid

Det första som möter besökare som kommer till området är den vackra minnesstenen över Ulrika Koskull. Den ligger vackert på en upphöjning omsluten av lindar och har inskriptionen:

*ÅT DYGDEN FÄGRINGEN BEHAGEN
OCH MINNET AF EN ÅLSKAD MAK
FRIHERRINNAN
ULRICA CATHARINA KOSKULL
FÖDD DEN 9 MAJI 1759
DÖD DEN 24 JANUARI 1805
EGNADT AF
M.F. BRAHE.*

Stenen bär också Ulricas porträtt och en relief av en sörjande kvinna. Nederst på monumentet finns en nisch med kedjor som håller upp ett fyrfat.

Bakom monumentet på en kulle vid vattnet ligger templet. Kullen omges av en grävd kanal som numera är vattenfylld endast på våren. Ytan framför templet är delvis uppmurad med natursten. Själva byggnaden är i dagsläget i dåligt skick, särskilt den extra utsatta västsidan, men en renovering är nära förestående. Byggnaden innehåller väggmålningar och ett altare men är numera stängd för allmänheten efter vandalism.

Området är mycket naturskönt med ädellövträd och undervegetation av framförallt gräs.

Historia

Stenen restes av Magnus Fredrik Brahe som minne av hans första maka. Den kände skulptören Byström har stått för utformningen. Templet hör till de senaste byggnaderna som uppfördes i parken. Det kan ha rests av Magnus Fredrik, men härrör kanske troligare från generationen efter honom. Dess säregna blandning av empire och nygotik är en möjligen en skapelse av arkitekten Fredrik Blom (Roth 2001 s.9).

Tidigare förvarades en dödsmask i templet (se

Templet uppmätt 1919. I den nedre ritningen syns altaret.
Arkitekturminnesföreningens arkiv, Kungliga Konsthögskolan

s. 72) och döden verkar ha varit byggnadens tema. ” *Gråt ej öfver de hädangångna*” stod förr skrivet ovanför porten. Flera historier är kopplade till templet. Enligt traditionen restes det till minnet av en drunknad Brahe-yingling. I så fall skulle det antagligen röra sig om Pehr Carl Brahe som omkom som 15-årig student vid Flottsund utanför Uppsala 1679. En annan variant av traditionen är att två barn ska ha drunknat i närheten av Templet (Nyreröd 1974). Sanningen är troligen att det är uppfört som ett minnestempel över Magnus Fredrik och Ulrika Koskull av sonen Magnus Brahe.

Vackra taburetter med rottingsits som tidigare funnits i Templet förvaras nu i slottet.

Särskilt skyddsvärda element

- Templet
- Ulrika Koskulls minnessten
- Den grävda kanalen
- Gångvägarna
- Den öppna karaktären med äldre träd

Målsättningsdiskussion

Området har mycket höga upplevelsevärden och historiska värden och bör bevaras i sin nuvarande form genom kontinuerlig skötsel. Templet behöver en omfattande restaurering och om möjligt skulle det vara värdefullt för besökare om det kunde hållas öppet, åtminstone tidvis under sommaren. Eftersom slytillväxten är relativt låg krävs inga stora insatser men man skulle troligen kunna utföra en mindre gallring av träd som vuxit upp i området under senare tid. Bokbeståndet i öster bör inte tillåtas sprida sig in i området.

XIII. VÄSTRA SKOGEN

Nutid

Området innehåller tät och otillgänglig blandskog och kuperad terräng. På flera platser är marken mycket sank med stående vatten under vår- och höst. Vegetationen är av mer trivial karaktär och innehåller få större eller äldre träd. Här finns framför allt björk, gran, tall, hassel, ek och ask. I områdets västra del finns tydliga rester av en äldre väg som kan ses på 1850 års karta.

Historia

Områdets historia är inte känd. Troligtvis har naturen här på grund av sin kupering och fuktsänkor lämnats relativt orörd.

Särskilt skyddsvärda element

- Den kuperade terrängen
- Den orörda och vilda karaktären
- Gångvägarna

Målsättningsdiskussion

Denna del av parken liknar området Östra skogen men har större potential att utvecklas. Här skulle man, i enlighet med ägarnas önskan om ökat vatteninslag, kunna skapa ett mindre viltvatten. Genom sin kuperade karaktär med flera mindre kullar och bergknallar i anslutning till de fuktiga partierna skulle det gå att här få en vacker miljö med intressanta platser och utblickar. Det skulle öka både natur- och upplevelsevärdena i området utan att störa den historiska strukturen. Området kan annars lämnas orört för att utvecklas till en frizon för djurlivet. Den äldre vägen i områdets västra del bör dock röjas för att inte försvinna helt.

XIV. SUNDET

Nutid

Sundet har en varierande vegetation, från tallbevuxen hällmark i väster, till frodig bokskog i söder och ek-hasselskog mot öst. I väster finns resterna efter den tidigare ångbåtsbryggan och härifrån har man en vacker utsikt mot templet och Stora Värtan. Troligtvis är platsen även populär för bad tack vare kort gräs och släta rundade klippor. Här finns spår efter besökare som gjort upp eld.

Diogenes tunna får nog sägas vara det mest säregna inslaget i Rydboholmsparken. Den står inne i viken på en berghäll och är grönmålad och har tak klätt med papp. Kring dess bas är en enkel plattform uppbyggd. Dess interiör har en väggfast bänk som liksom väggarna är helt täckta av klotter från de senaste hundra åren. Många har också ristat in kärleksförklaringar och sina initialer i bokarnas släta stammar i området, inte minst nere vid Roparudden. Här leder en stenbro över en nu torrlagd kanal fram till ett mindre monument. Detta består

av en meterhög granitpelare som kröns av en gjutjärnsskål. Mot norr finns täta grupper av planterade lindar.

Historia

Troligtvis har både tunnan och Roparudden sina förebilder i Grohmanns "Idéemagazin" som finns bevarat i slottsbiblioteket. Roparudden skulle kunna vara en variant på den "Horloge de Flore" som där finnas avbildad. Trädgårdsmästare Landsberg nämner i sina anteckningar namnet Floras holme, vilket kan vara synonymt med Roparudden. Namnet Roparudden lär annars ha kommit genom att man härifrån fick ropa till den som skötte färjan som förband Rydboholm med Bogesundlandet. Så sent som på 1920 eller 30-talet så fanns vid sundet fortfarande en handvinschad dragfärja (Nyreröd 1974).

Diogenes tunna har fått namn efter den asketiske grekiska filosofen Diogenes som avsåg sig alla bekvämligheter och valde att bosätta sig i en tunna. I slutet av 1850-talet lär enligt trädgårdsmästare Landsbergs anteckningar en man vid namn Wilhelm von Braun bott vid närliggande Skärvik. Han brukade ro över sundet och ströva runt i parken och ska ha skrivit följande vers på tunnan:

*En filosofen gång den tanken fick
Att denna värld rakt här åt fändern gick
Att jordisk lycka och att mänsklig flärd
Likt pesten gripit kring vår sköna värld
Utaf sin vishet ledd han strax då fattar
Ett djerfts beslut: det högt jag skattar
Att för att undgå den lede hin
Uti en tunna bege sig in
Men om den tunnan var tom som denna
Man tycktes ej så säkert känna
Dock trohet är att han visste väl
Hvad som var gagnet för hans själ
Och vår Diogenes, ty så han hette
Var ej så alldeles utan vette
Att ej på stället han skulle gästa
Han lagt åt sig en tår till bästa
En sådan tunna med säkert aprund
Man glatt kan gästa på jordens rund
Men att som denna stå här och gista
Min själ, kan komma en till att [oläsligt]
Och därför tunna, som du mig bjuder
Så är den lofsång som jag för dig ljuder.*

Del av bänken i Diogenes tunna.

Några rester av versen finns ej kvar idag, men på insidan kan man fortfarande skönja den ursprungliga vita spaljemålningen. Det äldsta klottret på insidan är daterat till 1890-talet vilket sammanfaller väl med tiden då parken började bli ett populärt utflyktsmål.

Särskilt skyddsvärda element

- Diogenes tunna
- Roparudden
- Spåren efter ångbåtsbryggan
- Vattenkontakten
- Äldre träd
- Klotter och ristningar

Målsättningsdiskussion

Sundet har höga upplevelsevärden och är mycket naturskönt. Värden bör därför inriktas mot att bevara den befintliga karaktären och förhindra igenväxning. Eventuellt skulle man också kunna slå och begränsa vassens utbredning kring tunnan så att vattenkontakten ökar. Tunnan skulle troligen må bra av en ommålning inom de närmsta åren och kanske kan man då göra om plattformen kring tunnans sockel så att den känns mer harmonisk med tunnan i övrigt. En eller ett par bänkar på Roparudden skulle troligtvis vara uppskattat hos besökarna eftersom platsen är mycket naturskön och rofylld. Eftersom det här finns tydliga rester av planterade träd bör man vara restriktiv med att låta nya träd växa upp spontant.

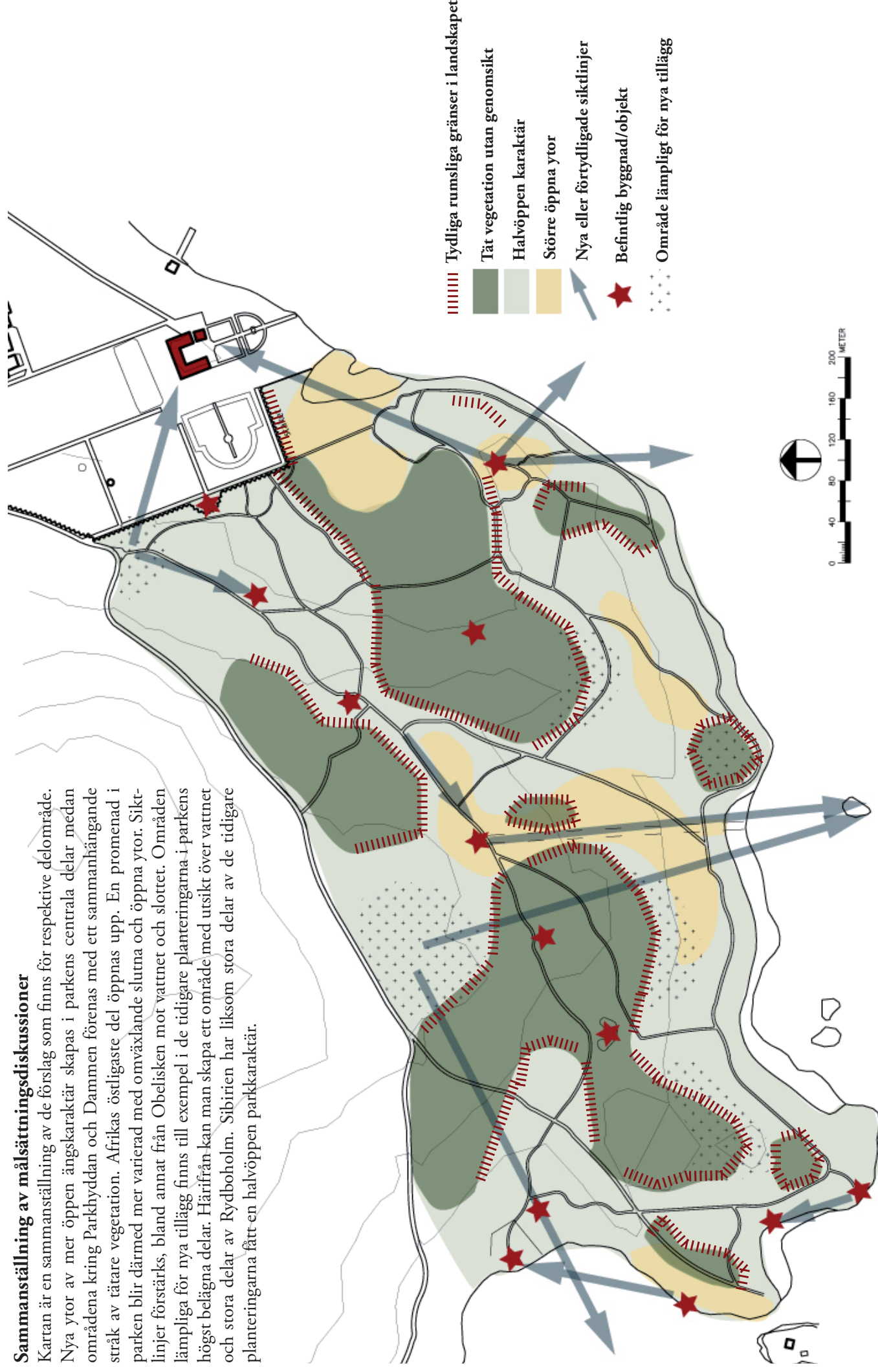
Sammanfattning av föreslagna vårdåtgärder

Vården av Rydboholms engelska park bör framför allt präglas av långsamma förändringar och kontinuerlig skötsel som bevarar och förstärker dagens olika karaktärer. Det autentiska materialet och patinan bör bevaras så långt som möjligt. På grund av det knappa historiska materialet är rekonstruktioner problematiska men de kan genomföras i de områden som är väldokumenterade och där det skulle innebära fördelar för de historiska och upplevelsemässiga värdena. Detta gäller främst området kring dammen. Vården av de historiska byggnaderna och deras närområden är extra viktig och bör ägnas särskild omsorg, liksom parkens historiska gångsystem. Hur man rör sig i parken och närmar sig de olika objekten och rumsligheterna är viktigt att ha i åtanke. I många delar kan man arbeta med att skapa en större variation mellan öppet och slutet och olika naturkaraktärer och man kan med fördel använda sig av siktlinjer och utblickar för att skapa ökad spänning.

Fri förnyelse kan ske i områden där både de historiska- och upplevelsemässiga värdena idag är låga. Förnyelsen bör främst ske genom arbeten med vegetationen och naturen på platsen och ges naturliga uttryck. Nya monument kan gärna uppföras i parken, men bör inte tillåtas konkurrera med de historiska objekten eller påverka parkens grundstruktur.

Sammanställning av målsättningsdiskussioner

Kartan är en sammanställning av de förslag som finns för respektive delområde. Nya ytor av mer öppen ängskaraktär skapas i parkens centrala delar medan områdena kring Parkhyddan och Dammen förenas med ett sammanhängande stråk av tätare vegetation. Afrikas östligaste del öppnas upp. En promenad i parken blir därmed mer varierad med omväxlande slutna och öppna ytor. Siktlinjer förstärks, bland annat från Obeliskens mot vattnet och slottet. Områden lämpliga för nya tillägg finns till exempel i de tidigare planteringarna i parkens högst belägna delar. Härifrån kan man skapa ett område med utsikt över vattnet och stora delar av Rydboholm. Sibirien har liksom stora delar av de tidigare planteringarna fått en halvöppen parkkaraktär.

REFLEKTION KRING EXAMENSARBETET

Resultatet

Jag hoppas att detta examensarbete skall komma till användning för de som äger och arbetar med parken på Rydboholm och att de dessutom ska ge en intresserad allmänhet en bild av parkens unika historia och värden. Jag hoppas att ha gett familjen Douglas nya infallsvinklar och uppslag till den framtida vården av parken och att den historiska beskrivningen bidragit till en ökad förståelse för parkens tillkomst och utveckling.

Upplägg

Upplägget av arbetet har i stort sett fungerat bra, även om det inte blev exakt så som det var tänkt från början. Jag har försökt att hålla mig ungefär till den ordning som de flesta vårdprogram håller sig till med inventering och historia, värdebeskrivning och målsättningsdiskussion. Vad som kanske skiljer sig något mot andra vårdprogram är kanske att jag valt att lägga nulägesbeskrivningen före den historiska beskrivningen. Detta har jag gjort för att jag vill börja med att presentera anläggningen för läsaren så som den ser ut idag 2008. Parkens situation och karaktär i dag utgör ju själva utgångspunkten för arbetet, och därför kändes det naturligt att ha den först.

Arkivstudier

Litteraturstudierna av den engelska stilen i allmänhet skedde i arbetets startfas och var nästan helt klara då arbetet mer specifikt kring Rydboholm tog vid. Detta gav en nödvändig historisk orientering som kändes bra att ha under senare delar av jobbet.

Den historiska delen av arbetet är den som tagit mest tid. Delvis beror detta på att arkivmaterialet från tiden kring parkens anläggande har stora luckor. Mycket tid gick därför åt till detektivarbete på olika arkivinstitutioner, tyvärr oftast med negativt resultat. Den stora Rydboholmssamlingen på Riksarkivet omfattar nästan 40 hyllmeter och det var till en början svårt att veta vad som var relevant för arbetet. Den historiska beskrivningen ger en bred överblick över parkens utveckling, men är inte på något sätt

fullständig. Om mer tid hade funnits och om fokus inte hade legat specifikt på Engelska parken hade det varit intressant att studera till exempel 1800-talets trädgårdsmästeri mer ingående. I arbetets slutskede hittades på Rydboholm en stor mängd dokument som till största delen härrörde från denna tid.

Arbetet med den historiska delen hade inte gått att genomföra utan hjälp av Elisabeth Douglas som gett mig tillgång till privata arkivalier och som dessutom hjälpt mig att tyda svårlästa handskrifter. Utan detta hade den historiska beskrivningen blivit betydligt fattigare.

Inventering och analys

En mer omfattande inventering av växtmaterialet skulle varit värdefullt om tid funnits. Under besöken på Rydboholm har jag tagit en stor mängd fotografier som trots att endast ett fåtal kommit med i arbetet varit till mycket stor hjälp.

Målsättning och förslag

De sista delarna i arbetet, med måldiskussion och delområdesbeskrivningarna har i huvudsak byggts på värdebeskrivningen och på mina egna kunskaper och erfarenheter inom landskapsarkitektur och historia. Därför har jag velat kalla det måldiskussion och inte mål. Frågan om huruvida man kan tillföra nya objekt och byggnader i parken, samt hur dessa i så fall ska utformas har varit relativt svår. Att parken ska vara *levande* har känts viktig och då tycker jag man också måste tillåta att parken utvecklas och att nya objekt tillkommer så länge parkens karaktär och historia bevaras. Jag har försökt söka efter inspiration till möjliga vägar att gå när det gäller utformning. Tyvärr har jag inte haft möjlighet att göra någon studieresa för att se på hur man på andra platser hanterat liknande frågor, men detta hade antagligen varit värdefullt och gett spännande nya infallsvinklar.

Erfarenheter

Arbetet med Rydboholm har varit en nyttig träning i att arbeta med ett eget projekt. Att ha en arbetsplats, så som jag haft på Sweco,

har varit oerhört värdefullt. Förutom tillgång till alla tänkbara kontorsresurser har det känts bra att sitta i en studio med andra personer att fråga om råd och kommentarer. De fasta tider och rutiner som detta medfört har också varit viktiga.

Att examensarbetet haft en "beställare" har inneburit att jag haft en tydlig målgrupp för mitt arbete som jag kunnat anpassa det till. Det har varit mycket positivt och givande.

Jag hoppas att arbetet med att lösa den gåta som engelska parken till stora delar fortfarande är kommer att fortsätta och att framtida arkivstudier kan ge fler pusselbitar till Rydboholms spännande historia. Jag kommer med stort intresse att följa parkens utveckling i framtiden. Jag är övertygad om att familjen Douglas kommer att fortsätta sköta parken på bästa möjliga sätt och ser fram emot att se hur man väljer att restaurera och komplettera parken med nya årsringar.

KÄLLOR

Tryckta källor och litteratur

Ahlberg H, & Wadsjö H., *Svenska trädgårdskonsten sådan den till våra dagar bevarats vid slott och herrgårdar*. Stockholm 1930-31

Ahrland, Åsa, *Trädgårdar och parker – går de att bevara?*, Kulturmiljövård nr 4, s 26-35, 1997

Andersson, Karin, *Rydboholm från befäst sätesgård till empireslott*. Falköping 2002

Andersson, Sven-Ingvar, *Den autentiska illusionen: Gamla trädgårdar – restaureringsprinciper*, Kulturmiljövård, nr 5-6, s 4-10. 1990

Andersson, Thorbjörn, Jonstoj, Tove & Lundquist, Kjell, *Svensk trädgårdskonst under 400 år*. Stockholm 2000

Bellmansällskapets standardutgåva XII: Dikter till enskilda 5: 1794 jämte tillägg. 1974

Bergström, Carin, *Stina Piper – Grevinna i 1700-talets Sverige*, Malmö 2007

Bergström, Inger, *Rydboholm – ett riksintresse för kulturmiljövården*. Uppsats i kulturmiljövård, Stockholms universitet 1993

Beskrifning över Östra Ryds socken. 1851

Blennow, Anna-Maria, *Europas trädgårdar: från antiken till nutiden*. Lund 1995

Brahe, Per (d.ä.), *Gamble grefve Peer Brahes Oeconomia eller Huussholdz-book, för ungt adels-folck : Skrifwin anno 1581*, Stockholm 1920

Flinck, Maria, *Tusen år i trädgården: från Sörmländska Hergårdar och Bakgårdar*. Stockholm 1994

Forsman, T., *Forsmarks engelska park – Anläggningens tillkomsthistoria*, Uppsats i konstvetenskap, Uppsala Universitet. 1983

Af Geijerstam, Jan, *Miljön som minne – Att göra historien levande i kulturlandskapet*. Helsingborg 1999

Grohmann, J.G., *Idéemagazin für Liebhaber von Gärten*, Leipzig 1769-1811

Hirschfeld, C. C. L., *Théorie de l'art des Jardins I-V*. Leipzig 1779-85

Karlfeldt, Erik Axel, *Samlade Dikter*. 1981

Konst & Nyhetsmagasin för medborgare af alla klasser, nr 9, s 9, 2:a årgången, 1819

Laine, Christian, *Anekdotvärdet – vilken relevans har detta?*, Drottningholms lindar – restaurering av träd i slottsmiljö, Byggnadsstyrelsens informationer T:144 1992-08, s 49-52. 1992

Larsson, L-O., *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* Falun 2002

- Losman, Arne, *I grevarnas tid – en Brahe-historia genom 400 år*. Uddevalla 1994
- Losman, Arne, *I lust och välbehag. Skoklosters slotts ägare och deras trädgårdsintresse*. Tulpan, Nejlika och Ros, Katrineholm 1999
- Lundquist, Kjell, *Till parkens försvar*. Utblick landskap, nr 3, s 44-49, 1992
- Nationalencyclopedia*. Höganäs 1989-
- Nelander, P., *Byggnad i Linnés anda*, debattartikel i Uppsala Nya Tidning (UNT) 2/3 2006
- Nilsén, A., *Linnéträdgården och 1700-talet*, debattartikel i Uppsala Nya Tidning (UNT) 28/1 2006
- Nordisk familjebok: konversationslexikon och realencyklopedi*, Stockholm 1904-1926
- Nyreröd, Anna-Lisa, *Excellensen och hans park – anteckningar om Rydboholmsparken förr och nu*. Lustgården, s 42-51, 1974-75
- Olausson, Magnus, *Den engelska parken i Sverige under gustaviansk tid*. Stockholm 2001
- Piper, Fredrik Magnus, *Beskrivning öfver Idéen och General-Plan till en Ängelsk Lustpark, författad åren 1811 och 1812*. Faksimilutgåva 2004
- Riksantikvarieämbetet (RÄA), *Förvaltningsplan Visingsborg* 2005
- Sirén, O., *Kinas trädgårdar och vad de betytt för 1700-talets Europa*. Stockholm 1950
- Spangenberg, C.G., *Byggprojekt strider mot detaljplanen*, debattartikel i Uppsala Nya Tidning (UNT) 16/2 2006
- Sunesson, T., *Vårdprogram – policy och praktiska exempel*, Park & trädgård i kulturarvsperspektiv, s.64-69, Göteborg 2001,
- Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 5, Stockholm 1925
- Thersner, Ulrik., *Fordna och närvarande Sverige*.1826
- Söderberg, B., *Slott och herresäten i Sverige: ett kost- och kulturhistoriskt samlingsverk - Uppland, D2*. Malmö 1967
- Unnerbäck, Axel, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Uppsala 2003
- Westengaard, Erik, *Tankefulde haver - En vandring i tre havers frimureriske symbolverden*. Gylling 2001
- Whately, T., *Observations on Modern Gardening*. London 1770
- Österåkers kommuns översiktsplan (ÖP2006) 2006
- Underlagsrapporter till Österåkers kommuns grönplan: Biologisk mångfald* 2007
Kulturmiljö 2007

Otryckta källor

Rydboholms slott och gårdsarkiv

Anna Brahes dagböcker 1896-1920

Concept till huvudbok 1886-89

Förslag till omdaning av barockparken, 1801

Förändringar och reparationer som utförts på Rydboholmsedan hösten 1896

Inventarieförteckning från år 1850

Karta över Rydboholm, 1850

Magnus Fredriks Journal

Mäster Landsbergs anteckningar från 1900

Oljemålningar samt en akvarell av J.F Julin

Wilhelm von Essens anteckningar från 1930-talets början

Korrekturutskrift av uppsats om Magnus Fredrik Brahe av Leif och Anna Kretz

Samt en stor mängd fotografier, främst av familjekaraktär, diverse osorterade räkenskaper, kvitton och spridda anteckningar.

Nordiska Muséets arkiv, Stockholm

Diverse fotografier och bilder ur Uppländska herrgårdar vol. 57

KB, Kungliga Biblioteket, Stockholm

Gjörwell, C.C.: *Brefväxling* 5, Stockholm 1806

Brev till Warmholtz 24:e nov 1778

Erik Dahlbergs sueciateckningar i original

Kungliga Konstakademiens arkiv, Stockholm

Två teckningar i Fredrik Bloms skissböcker

Kungliga Konsthögskolans bibliotek, Stockholm

Arkitekturminnesföreningens uppmättningsritningar av Rydboholm från 1919

Kungliga slottet

Bernadottesamlingen: Lavyr ur Oscar I:s målningsalbum föreställande templet på Rydboholm, 1828

Lantmäteriverket i Gävle

Häradskartan från 1901-1906

Uppmåtningskartor över Rydboholm från 1789 och 1799

RA, Riksarkivet, Stockholm

Ericssbergsarkivet: Hertiginnan Hedvig Elisabeth Charlottas brev till Sofia Albertina, Sofia Albertinas samling, vol. 15, 6/9 1802

Rydboholmssamlingen: E 7468-7521

Sjöholmssamlingen: nr 2; Ritningar av diverse personer; AFN Gyldenstolpe: fyra teckningar av parken och slottet vid Rydboholm (mycket lika Julins skisser)

Slottsarkivet

Drh I:24 "Projekt till trädgårdarnas anläggning upprättat af FM Piper" (Drottningholm), Rob I:5 "Grundritning af trädgården och parken vid kongliga lustslottet Rosersberg" 1817, Rob II:2 "Project till ett fågelhus vid Rosersberg"

Uppsala Universitetsbiblioteks kart- och bildavdelning

Två skisser av J.F. Julin (Davidson 1963 s.179 nr 3221-3224)

Digitala källor

Beskrivning av riksintresset Rydboholm 2008-05-20

http://www.lansmuseum.a.se/databas/risid3.cfm?in_idnr=01170161&cin_knnr=0117

Skogsstyrelsens nyckelbiotopinventering av Engelska parken 2008-05-11

<http://www.svo.se/episerver4/templates/Nyckelbiotop.aspx?objektid=100886011>

Florensdokumentet på ICOMOS hemsida 2008-05-07

http://www.international.icomos.org/charters/gardens_e.htm

Armémusei kunskapssidor, Roth, Thomas, *Fredrik Blom - officer, arkitekt och professor* 2001-03-08

www.sfhm.se/upload/Fredrik%20Blom.pdf

Muntliga källor

Elisabeth Douglas, en av Rydboholms nuvarande ägare

Ewa Grönvall, Statens Fastighetsverk, 2008-02-04

Håkan Varg, skötselansvarig Rydboholm

Referenslitteratur:

Ahrland, Å., *Trädgårdsväxter i historiska källor*. Alnarp 1998

Goodchild, P., *Principles of protection for historic parks and gardens*, The conservation of historic gardens in Europe Conference 14-17 april 1994, s 3-6, 1995

Hidemark, O., *Den åldrande ruinen – en betraktelse*. Kulturmiljövård nr 3, s 18-21 , 1997

Jellicoe, Geoffrey & Susan, *The Landscape of Man*, London 1975

Olausson, M., *Trädgårdskonsten*. Signums svenska konsthistoria; Den gustavianska konsten s. 155-193, Kristianstad 1998

Sales, J., *Garden restoration past and present*. Garden History, vol 23, nr 1. 1995

BILAGA A:

LANDSKAPSARKITEKTURENS HISTORIA

Barockens parker

Barocken (ca 1650-1730) är den äldsta av de stora europeiska konstepokerna som satt ett tydligt avtryck på dagens Rydboholm. I trädgårdssammanhang kallar man ofta barockparken för *den franska parken*, eftersom det var i Frankrike som stilen i huvudsak kom att utvecklas. Arkitekten André Le Notres anläggningar vid Versailles och Vaux-Le-Vicomte hör till de mest berömda och uppskattade anläggningarna. Tack vare Frankrikes starka politiska ställning från och med Ludvig XIV:s tid kom stilen att bli förebild för en mängd slotts- och herrgårdsanläggningar i hela Europa (Andersson et al. 2000 s.309). Här i Sverige är till exempel Drottningholm en god representant för den franska stilen som i Sverige kom att förenklas och stramas upp. Den typiska barockanläggningen bygger på en oupplöslig enhet mellan trädgård, byggnad och övriga ingående objekt. Utmärkande är också en återkommande serie av olika parkelement kring en stark centralaxel och långa, näst intill oändliga perspektiv. Horisontalitet och monumentalitet är nyckelorden framför andra. Till de viktigaste beståndsdelarna i parken

hörde de så kallade parterrerna, områden med låg växtlighet, ofta med klippta buxbomshäckar som bildade avancerade mönster (så kallade broderiparterr) eller med fontäner och vattenkonster. Dessa parterr anlades i direkt anslutning till slottsbyggnaden och var delvis tänkta att betraktas snett ovanifrån, inifrån slottets paradvåning. Ett annat viktigt element var boskéerna, kvarter med strikt tuktade träd som i allmänhet klipptes på några meters höjd och vars inre innehöll tydligt avgränsade rum och gångar som kunde användas som inramning för adelns och hovets fester och teaterspel. Anläggningarna inramades oftast av raka alléer med två eller fyra trädrader som kunde fortsätta långt ut i det omgivande landskapet. Liten hänsyn togs till platsernas naturliga förutsättningar, naturen anpassades istället efter den franska formträdgårdens ideal, med det franska flacka flodlandskapet som ursprung. *"Grönskan var tvingad in i den arkitektoniska formgivningens tvångströja"*, som det beskrevs i bokverket Svenska trädgårdskonsten (Ahlberg & Wadsjö 1930). Barockparken var en manifestation av människans och kulturens makt över naturen.

Den engelska parken

Tillbaka till naturen

Under 1700-talet skedde en rad stora förändringar och revolutioner som fick genomslag inom såväl samhällsstrukturerna som i filosofin och konsten och inte minst i trädgårdskonsten. I England startade den industriella revolutionen som kom att omforma samhället i grunden. Samtidigt började den enväldiga kungamakten "av Guds nåde" att ifrågasättas över hela Europa. Upplysningsfilosofer och vetenskapsmän förmedlade en ny syn på världen och människans och individens roll. Rousseaus ord "Tillbaka till naturen" spreds över kontinenten och Frankrike, som allt sedan Ludvig XIV:s dagar dominerat Europa inom såväl politik som konst kom att stå för mycket av det som nu uppfattades som onaturligt och tillhörande den äldre ordningen. Kritiserades gjordes också den franska konsten och de franska formträdgårdarna. Under 1700-talets tidigare decennier hade trevande försök gjorts till att införa mer organiska former i de strikta barockanläggningarna. I boskéernas inre började man på vissa håll att göra gångarna mer slingrande (Ahlberg & Wadsjö 1930 s.24) men det var först i England som man efter hand helt släppte den franska trädgårdens uttrycksmedel så mycket att det kom att uppfattas det som en "ny" stil. England var vid denna tid ett av Europas mest demokratiska länder och man var mån om att manifesteras sitt avstånd från den äldre ordningen. De franska tuktade trädgårdarna ansågs representera en förlegad samhällsstruktur förknippad med kungligt förtryck och envælde som rimmade illa med upplysningstidens nya synsätt och den ökande liberalismen (Blennow 1995 s.205).

Individualism

Den nya tidens filosofer i England med Locke och Hume i spetsen förespråkade en ökad individualism och de ägnade mycket tid på att utreda frågor som berörde individ och identitet. En av deras teorier handlade om hur den personliga identiteten kunde formas och stärks. De betonade för detta vikten av varje individs begrundan över sin relation till nuet, historien och framtiden (Blennow 1995

s.206). Detta kom att påverka även den nya trädgårdskonsten där det nu blev allt vanligare att slottsherrar och godsägare personligen engagerade sig i sina parkers utformning. Samtidigt strävade man efter att spegla både historien och framtiden inom ramen för den engelska parken. Därmed skapades anläggningar som med sina olika objekt och byggnader i hög grad speglade sin ägares individuella intressen och bildning. Den nya stilen kom härigenom till stor del att spridas inte enbart genom etablerade arkitekter utan via trädgårdsintresserade amatörer ur de bildade övre samhällsskikten. Sedan 1600-talet hade trädgårdskonsten ingått som en naturlig del av adelns bildningsideal och under 1700-talet förstärktes ämnets betydelse och popularitet ytterligare. En av de mest hängivna entusiasterna i Sverige var Gustav III som efterlämnade en stor mängd trädgårdsritningar och skisser (Anderson, T. et al. 2000 s.97).

Exotiska och historiska influenser

Genom den ökande utgivningen av böcker och de så kallade "grand tours", bildningsresor för de unga adelsmännen, spreds nya influenser inom konst och arkitektur relativt snabbt även till Sverige. Bland de givna besöksmålen fanns bland annat de antika lämningarna i Rom och de nyss upptäckta ruinerna i Pompeji och Herculaneum. Ruinromantiken och beundran inför de antika förebilderna fick en mycket stor betydelse för arkitekturen som under 1700-talets andra hälft resulterade i den nyklassicistiska stilen. Likaså inspirerade den idealiserade bilden av orienten och Kina som spreds med de ostindiska kompanierna. Under 1700-talets första hälft hade de kinesiska influenserna märkts främst i uppförandet av lustslott och interiörer med drag från den kinesiska arkitekturen, men också den österländska filosofin och naturuppfattningen och inte minst trädgårdskulturen uppmärksammades så småningom och fick stor genomslagskraft (Blennow 1995 s.220). Följande text beskriver de traditionella kinesiska trädgårdarna men skulle i realiteten lika gärna kunna handla om den europeiska landskapsparken;

"Trädgården skulle icke framstå som en enhetlig,

lätt överskådlig symmetrisk anläggning, utan som ett vid första ögonkastet ogenomträngligt ideallandskap, lockande till vandring, fängslande genom sin motivrikedom, sina överraskande utblickar och associativa anspelningar. Naturen skulle här vädja med konstnärliga medel icke blott till ögat utan även till sinnet och väcka genklang i tankar och minnen. ” (Sirén 1950 s.16)

Den svenskfödde, men i England verkande, William Chambers spelade en stor roll som förmedlare av de österländska influenserna. I sin ungdom reste han med en svensk ostindiefarare och tog starka intryck av den kinesiska arkitekturen och trädgårdskonsten. Han återvände till England 1755 och blev där så småningom arkitekt hos Georg III och formgav Kew Gardens, berömt för sina kinesiska byggnader och pagoder (Blennow 1995 s.220). Chambers författade också en bok där han framlade sina åsikter om trädgårdskonsten med titeln ”A dissertation on oriental gardening” från 1772. Här skriver han att trädgården ska vara ett koncentrat

av allt vackert och stämningsfullt i naturen och hos sina besökare framkalla olika sinnesstämmningar. Det åstadkoms framför allt med allehanda dekorationer som grottor, pagoder, statyer, ruiner och tempel, men också med naturens egna element som vegetationen och slingrande vattendrag (Forsman 1983 s.3). Litteratur och mönsterböcker som beskrev det nya trädgårdsmodet kom att bli en mycket viktig faktor för den engelska parkens spridning. Vid sidan av Chambers verk hörde ”Theorie der Gartenkunst”, skriven av tysken CCL Hirschfeldt 1779, till de böcker som fick störst genomslag i Sverige. (Olausson 2001 s.223). Dessa fanns representerade i många svenska herrgårdsbibliotek.

Landskapsmåleriet

Till skillnad från tidigare, då parken formats med utgångspunkt i byggnadsarkitekturens formelement hämtade man nu mycket inspiration från det allt populärare landskapsmåleriet. Den engelska författaren Alexander Pope skrev att *”All gardening is landscape painting”* och poeten William

Inspiration hämtades från antiken medeltiden och från främmande exotiska länder. Här ett förslag till fågelhus vid Rosersberg med tydliga drag av orientens arkitektur. Slottsarkivet

Wordsworth hävdade att *"Painters and poets have the credit of being reckoned the fathers of the English gardening..."* (Olausson 2001 s.375). De engelska parkerna kom att byggas upp som en serie tablåer, arrangerade scener, utmed en tydligt regisserad promenadväg, som en sorts tredimensionell variant av de populära landskapsmålningarna.

Karaktär

"Med grönskans många nyanser, med lummiga kronor, snårkransar, dungar och skogsbryn, mjuka naturliga fält, med strålande öppna vyer och mörka dungar, med skugga och dager över ängsmarken byggde landskapsträdgårdens skapare sitt verk." (Ahlberg & Wadsjö 1930)

Den nya stil som utvecklades hade det engelska böljande odlingslandskapet format av betande får som förebild (Flinck 1994 s.65). De öppna gräsmarkerna och böljande lätt kuperade landskapsrummet med träd i grupper eller som solitärer blev från början förebilden för parker i hela Europa.

Lite grovt kan den engelska parken delas in i två huvudtyper. Den ena, representerad främst av den engelske konstnären och självlärd trädgårdsarkitekten William Kent, står för en mer pittoresk stil. Genom att lägga till egna klassiska arkitektoniska element i form av grottor, tempel och monument i ett i övrigt relativt orört engelskt landskap skapade han en serie av upplevelser i parken (Blennow 1995 s.210). De olika objekten i parken anades och nåddes från olika riktningar, vilket skapade spänning och en rad överraskningar för besökaren. Genom att placera ut "nya" ruiner i det omgivande landskapet och genom så kallade "ha-ha-diken" (djupa diken som hindrade djur från att komma in i parken utan skymmande staket) mot angränsande betesmarker så lyckades han också sudda ut gränsen mellan park och landskap. Kents fokus låg på de associationsskapande elementen i trädgårdarna, med tydliga referenser till historien och antiken.

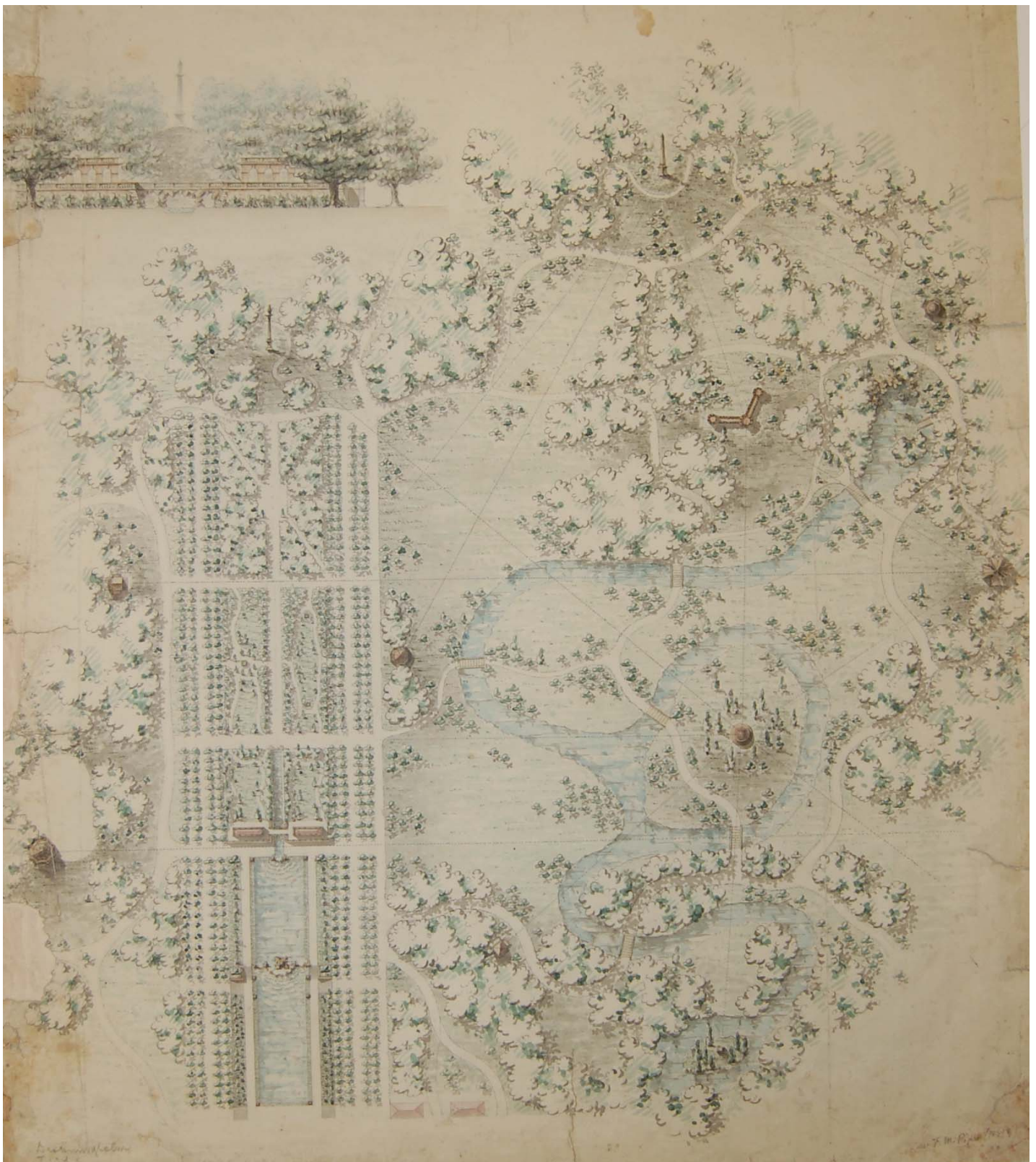
Den andra typen av park framträder i Lancelot

"Capability" Browns skapelser. Brown la ingen energi på att skapa rekvisita att placera i landskapet, han arbetade istället med naturen själv, med det befintliga landskapets linjer och former i storkaliga gester och drag (Blennow 1995 s.215). Medan Kent arbetade med olika scener som skulle upplevas utefter en vandring, skapade Brown sina parker som en del i ett större sammanhang där både hus och landskap ingick. Därmed blev Browns anläggningar mer omfattande kompositioner avsedda att utgöra inramningen till ett gods, till skillnad från Kent vars parker var mer friställda från byggnaderna. Browns parker saknar också de associativa arkitektoniska elementen och dekorationer som annars var populärt för att manifesteras varje enskild ägares intressen och bildning (Blennow 1995 s.216).

Den engelska parken i Sverige

I Sverige kom framförallt den associativa engelska stilen med tempel, minnesstenar och ruiner att bli den mest framträdande. Fredrik Magnus Piper (1746-1824), elev till Chambers, var den engelska stilens främsta företrädare i landet och också en av de första arkitekterna som kom att specialisera sig på trädgårdskonsten. Hans arbeten håller mycket hög klass och tål att jämföras med de största europeiska namnen (Olausson 2001 s.191). Till hans mest berömda verk hör Drottningholm och Haga. Senare blev Piper lärare på Konstakademien där han 1811-1812 skrev på en instruktionsbok för parkanläggning med titeln "Beskrifning öfwer Idéen och General-Plan till en Ängelsk Lustpark" som nyligen givits ut i faksimil. I denna sammanställer han bland annat i sju punkter hur den engelska parken bör anläggas. Hans utgångspunkt är tydlig – det är den riktiga naturen, den faktiska situationen på platsen som genom förstärkning och förfining bildar den engelska parkens grund.

I Sverige kom den äldre franska stilen att leva

Fredrik Magnus Pipers förslag till trädgårdsanläggning vid Drottningholm från 1781. Här ser man tydligt hur den engelska parken adderats utanför den rektangulära barockträdgårdens huvudstruktur. Barockens parterrer och boskéer har dock lösts upp och fått en friare utformning. Lägg särskilt märke till de siktlinjer som löper mellan den engelska parkens olika byggnader där man sparar öppna ytor. Vegetationen används för att rama in parkens olika element och de böljande promenadvägar löper omväxlande mellan slutna och öppna partier. Slottsarkivet

kvar och utvecklas parallellt med den engelska. Det märks särskilt tydligt hos Gustav III som själv ritade på flera ombyggnadsprojekt för sina parker i retrospektiv 1600-talsanda (Andersson, T. et al. 2000 s97). Detta bidrog till att man i Sverige ofta behöll den regelbundna parterren närmast huvudbyggnaden och anlade den engelska parken utanför denna.

Ordning för anläggningen af en Lust-Park

- 1:o *Man bör först undersöka de olika belägenheterna och deras olika Characterer inom den terrein som skall emballeras*
- 2:o *Utses Decorationer, tienlige att öka och att gifwa ännu mera Expression åt hwarje sådan Belägenhet*
- 3:o *Tillägges nödig plantering det felas och der det behöfs; äfwen kan der och hwar sådant af gamle trån och buskar borttagas, som äro hinderlige för en särdeles wacker utsikt (Hwarvid likwäl all möjelig warsamhet och hushållning med den förut på stället befintlige skogen iakttages)*
- 4:o *Efter skedd afvägning utses tienlig plats för Bassiner och Canaler; der naturen och terreingen tillåter och ger dertill anledning*
- 5:o *Sedan företages utstakningen af vägar och gångar, så att de leda förbi eller och igenom hwarje hufvudsaklig Decoration*
- 6:o *Undwikes alla onödiga gångar, som bara ledas otvungit och utan för många krökningar utåt kanten af Bosqueerne*
- 7:o *Sjelfwa Planteringen bör, så mycket möjligt är, utgöra stora och sammanhängande massor, som dels omgifwa hela parken, dels forma rediga och städade Gräsplaner inom sig, samt slutligen wäljes sådana dispositioner, som undanhölja och betäcka det sterila, och öppna utsikten till det wackra, så inom som utom den till anläggningen utsedde platsen*

(Piper s.38)

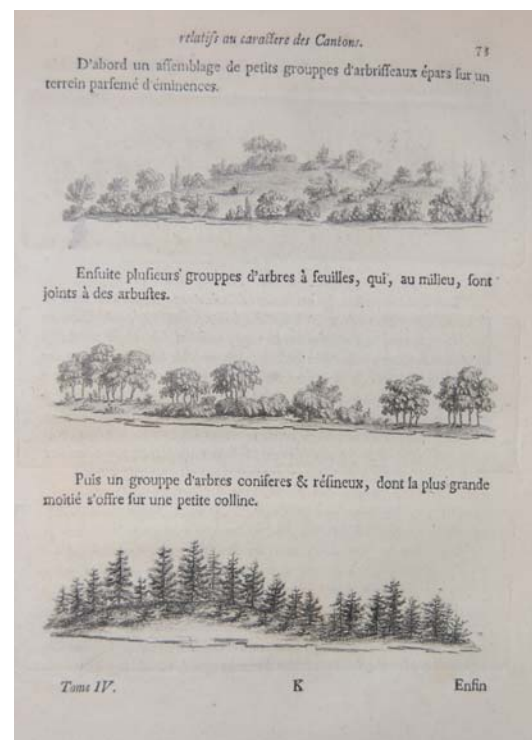
Vad som är särskilt värt att notera är att man

först, utifrån de naturliga förutsättningarna väljer vilka karaktärer som man ska eftersträva. Först därefter använder man sig av dekorationer och planteringar som medel för att förstärka det man resultat man eftersträvar. Alltså är byggnaderna och monumenten tydligt underordnade den övergripande strukturen och karaktären.

Till de främsta landskapsparkerna i Sverige räknas Hagaparken och Drottningholm, men även Apertin i Värmland, Forsmarks bruk i Uppland, Godegård i Östergötland, Varnanäs i Småland och Skärva i Blekinge (Andersson, T. et al. 2000 s.311).

Vegetation

Piper skrev också mer detaljerat om växtmaterialet. Han föreslog att man skulle anlägga gräsrabatter med omväxlande träd

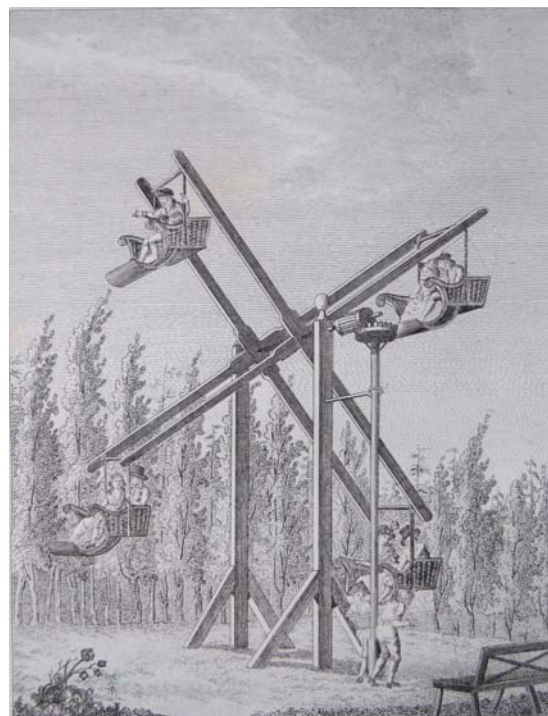
Växtkompositionsplanen en betydande roll i de engelska parkerna : "Först en komposition av små grupper av buskar spridda på en yta beströdd med kullar/upphöjningar. Därefter flera grupper av lövträd, som, i mitten, är förenade med buskage (klippta buskar som kan vara allt från en låg blomsterbuske till ett buskliknande träd). Sedan en grupp med träd, savrika barrträd, varav den största halvan placeras på en liten kulle." (Översättning: Vinciane Gille, Sweco Architects) (Hirschfeld 1779)

och buskar längs med promenadvägarna. I kanten av lundar och buskpartier kunde man använda ettåriga blommor som malvor, solrosor och andra höga blommor, bakom dessa schersminer, rosor och snöbollsbuskar, och längst bak syren, hassel och spansk poppel (Flinck 1994 s.65). Man var inte främmande för planteringar med en rik variation i både färg och form och utnyttjade gärna växter som doftade.

Genomgående ägnades stor hänsyn till vegetationen och trädens uttryck. Dessa användes för att så långt möjligt förstärka de sinnesstämningar och känslor som man ville frammana. Några träd kunde med sin kompakta lövtyngd framkalla tungsinthet eller eftertanke, medan andra fick besökaren att känna lust och lätthet. Kontrasten mellan ljus och mörker eftersträvades med alla medel. Ett brett växtsätt förde tankarna till något stadigt med styrka och kraft medan ett smalt växtsätt kunde ge associationer till något luftigt och flyktigt. Också bladverkets färg spelade roll allteftersom de var mörka, ljusa, glansiga eller mer brunaktiga. Själva strukturen i bladen spelade även den roll, om de var styva eller rörde sig lätt i vinden. Dessutom placerade man oftast växter med större blad längre bort än de med små blad från de uttänkta betraktningsspunkterna för att åstadkomma perspektivistiska effekter. (Westergaard 2001 s.30)

Vid anläggandet av gräsplaner skulle man använda mjuka former som cirklar, konkaver och konvexer, inte barockens kantiga former. Parken skulle vara skarpt åtskild från marker med betande djur och åkrar för att effekten av det "vilda" inte skulle gå förlorat, men man skulle inte heller sätta upp staket eller inhägnader runt parken (Westergaard 2001 s.29).

I vissa fall planterades fruktträd och bärbuskar i parken men oftast hörde nyttoodlingarna hemma i en särskild nyttoträdgård där de symmetriska formerna behölls, främst av praktiska skäl (Flinck 1994 s66). Upplysningstidens ideal om nytta och nöje förenades dock ibland i den engelska så kallade

Den engelska parken var en plats för alla olika känslöstämningar. Överst ett exempel på en gravvård. Nederst ett mer lustfyllt förslag till en parkgunga. (Grohmann 1797)

ferme ornée där nyttoodlingar och lustpark sammanfördes och i den franska traditionen av en dekorativ köksträdgård - *potager*. Till de mest kända svenska exemplen som influerades av detta hör Carl Hårlemans trädgårdsförslag till Åkerö där köksträdgårdarna gjordes till integrerad del av parkanläggningen (Olausson 2001 s.243).

Monument

Växlingen mellan olika sinnesstämningar spelade en betydande roll i den engelska parken. Detta åstadkoms både med byggda objekt och vegetation som noga valdes och placerades för att förstärka den önskade upplevelsen. I sann romantisk anda omhulldes särskilt det melankoliska vilket tog sig uttryck i en rik flora av minnesstenar över såväl nära och kära som stora berömda personligheter. Rousseaus grav i parken vid det franska godset Ermenonville blev till exempel förebilden för en mängd gravmonument i europeiska parker, av vilka många var rent fiktiva och inte alls var några riktiga gravar. I Sverige finns bland andra "Belisarius grav" i Forsmarks engelska park. Fantasin var stor när det gällde att utforma minnesmärken, mausoleum, runstenar, ätthögar, obelisker och statyer användes flitigt. Det förekom också att man reste gravvårdar över trogna hädangångna husdjur. I det brett spridda bokverket "Idéemagazin" av Grohmann förekommer flera förslag till hur sådana skulle kunna utformas (Olausson 2001 s.333ff).

Vatten

Att ha vatten i sin park var inte nödvändigt, men fanns det vatten så användes det ofta för att förstärka den romantiska och pittoreska atmosfären. Sittplatser med utsikt över vatten var särskilt omtänkta. Konstgjorda kaskader och fontäner betraktades oftast som något som skulle undvikas. Då kunde man hellre försöka ändra nivåskillnaderna i parken så att man lyckades få till ett vattenfall eller porlande bäck. Om man skulle passera över vatten för att komma vidare i parken så byggd man broar, ofta med så enkla material som möjligt för att få en naturlig karaktär. Pinnar och grenar kunde till exempel användas till räcken (Westergard 2001 s.30).

Eremitage och ruin

Byggnaderna i trädgården skulle helst vara till någon nytta. Det kunde vara ett ställe som man sökte regnskydd i eller där man kunde inta förfriskningar. En mycket vanlig och omtyckt byggnad i den engelska parken var eremitaget. Det kunde vara såväl en grotta som ett korsvirkeshus eller enklare hydda och avsåg spegla en primitiv arkitektur. De fungerade som en sorts sinnebild av "urhuset" och byggnadskonstens ursprung. För att ytterligare förstärka det pittoreska inslaget sattes ibland vaxfigurer in i husen som föreställde eremiten själv och i vissa fall anställde man till och med en verklig person som skulle agera eremit och som då också fick bo i eremitaget (Olausson 2001 s.314ff). I denna typ av byggnad fanns ibland en bok där besökaren kunde skriva ned sina tankar eller sända en hälsning till andra gäster eller till parkens ägare. (Westergaard 2001 s.42).

En sorts mindre extrem variant av eremitaget var lusthus av mer klassiskt utseende men med beklädnad av bark eller stockar. Interiören var dock oftast mer klassisk och rikt påkostad. Här fanns en viss likhet med de kinesiska lusthus som också blev mycket vanliga under 1700-talets andra hälft.

En annan populär företeelse var ruinen, både autentiska sådana och helt nygjorda. Dessa var en form av förgängelsesymboler som kunde betraktas som ett mellanting mellan natur och arkitektur, en symbol för alltings slut och återförening med naturen. Genom eremitage och ruin kunde man således illustrera både ursprung/skapelse som död och förgängelse inom ramarna för den engelska parken. Antagligen kan en stor del av den rika floran av olika byggnader ha sin förklaring i den vid tiden blomstrande mysticismen och olika filosofiska och religiösa livsåskådningar (Olausson 2001 s.393).

1800-talet

1800-talet var en motsägelsefull period där man å ena sidan hyllade det rationella och disciplinerade och framstegen inom teknik och vetenskap. Å andra sidan blomstrade det romantiska natursvärmeriet och historiska tillbakablickandet. Dessa motsättningar blev synliga också i trädgårdskonsten där man strävade efter att kombinera parkens naturlighet med mer regelbundna planteringar. Det resulterade i den så kallade *tyska stilen*, som kännetecknas av symmetriska planer med organiska böljande linjer. Denna tillämpades framförallt på mindre lustträdgårdar, medan större parker fortfarande behöll mycket av den engelska parkens karaktär (Flinck 1994 s.92).

Intresset och användandet av utländska och exotiska växter ökade markant under hela 1800-talet, allt eftersom nya arter och sorter blev tillgängliga. De traditionella orangeriväxterna som lager, myrten och citrus utökades med en mängd palmer och agave. Tillsammans med en uppsjö nya utplanteringsväxter som ricin, kannan, palettblad och tagetes arrangerades sommartid färgglada blomstergrupper. Under århundradets gång blev deras mönster allt mer geometriskt där blommorna sattes varje sort för sig i enhetliga färgfält. Vanligt förekommande var de så kallade *tapetgrupperna* som var en form av lätt kupad rabatt med komplicerat mönster, oftast med en stamros, stamfuchsia eller någon sorts staty i mitten (Flinck 1994 s.93). Trädgårdsprydnader som solur och spegelkolt användes flitigt, liksom soffor, urnor och gallerverk i gjutjärn.

De jordreformer som genomfördes under 1800-talet ledde till att tillgången på arbetskraft i landet ökade starkt. Fler barn överlevde och den effektivare odlingen kunde föda en större befolkning. Detta innebar brist på odlingsbar mark och bidrog till att en stor mängd människor blev antingen torpare och därmed skyldiga dagsverken på de större gårdarna, eller statare. En stor mängd arbetskraft blev därmed tillgänglig för godsens och herrgårdarna, samtidigt som efterfrågan på jordbruksprodukter ökade kraftigt i städerna. Förutsättningarna för stora köksväxtodlingar var därmed mycket goda

och varken förr eller senare har man odlat fler grönsakssorter än under 1800-talet. Förutom köksväxter drog man också upp en mängd blommor som användes som bland annat krukväxter och snittblommor inomhus. Även frukt och bär, och den relativt nyupptäckta rabarbern odlades i stor skala. För att klara av en så mångsidig produktion krävdes flera olika växthus med olika temperaturer, ventilation och ljusfuktighet och därför uppkom en mängd olika specialbyggnader som ananashus, vinkast, flyttbara drivkurer, varm- och kallbänkar (Flinck 1994 s.96ff)

Det tidiga 1900-talet

I början av 1900-talet förändrades återigen förutsättningarna för den maximerade köksväxtodlingen. Systemet med dagsverken ersattes så småningom med kontant betalade arrende eller så fick bönderna möjlighet att köpa ut sina gårdar. Tillsammans med en allt större inflyttning till städerna ställdes krav på ekonomisk anpassning och rationalisering av godsens handelsträdgårdar. En del herrgårdar behöll en egen anställd trädgårdsmästare, men många arrenderade ut till en handelsträdgårdsmästare. Med detta följde också en specialisering, många satsade särskilt på fruktodling, primörgrönsaker eller plantskoleskötsel. I många köksträdgårdar upphörde dock odlingen helt efter andra världskriget och de nya ekonomiska förutsättningar framtvungade förenklingar även av lustträdgårdarna, som i många fall också tilläts förfalla. De arbetskrävande trädhamlingarna, häckklippningarna och krattandet av grusgångar upphörde och underhållet av lusthus och staket blev alltmer bristfälligt. I många av de äldre landskapsparkerna genomfördes stora gallringar efter samma princip som man använde inom skogsbruket. Liten hänsyn togs till de estetiska kvaliteterna, vilket innebar att många pittoreskt knotiga och äldre träd togs bort tillsammans med undervegetationen. Resultatet blev ofta en genomsiktlig lövskog utan variation och överraskningar (Flinck 1994 s.109ff).

Samtidigt som många äldre parker tilläts förfalla

skapades också nya. Både landskapsparken och mönsterplanteringarna började kritiseras under 1800-talets slut i England och man efterlyste en mer arkitektonisk stil där trädgården skulle få mer sammanhang med byggnaderna och med friare planteringar av härdiga mer lättskötta perenner. I Sverige anammades dessa idéer av bland andra Rudolf Abelin (1864-1961) som anlätades både vid nyanläggningar och omläggningar av äldre parker. Han utgick oftast från den traditionella men förenklade barockträdgården i sina arbeten och förespråkade särskilt att huset och trädgården samkomponerades, till exempel med en terrass i nivå med byggnadens rum som övergång till trädgården. Samtidigt blev öppna gräsmattor allt vanligare, inramade av ett fåtal gångar och rabatter med en blandning av perenner, lökväxter och sommarblommor (Flinck 1994 s.109)

Arts- and Crafts-rörelsen som i framförallt England växte sig stark under 1900-talets början hade medeltiden och de gamla hantverken som ideal. Trädgårdarna som inspirerades av detta hade ofta stenarbeten i terrasser och murar och pryddes med urnot, statyer och vattenkonster.

Många av de klassiska rosenträdgårdarna kantade av lavendel har sitt ursprung i denna tid. Intresset för de äldre konstarterna resulterade i en rik variation av nystilar inom både hus- och landskapsarkitekturen. Någon djupare efterforskning om hur de äldre parkerna verkligen sett ut gjorde sällan, istället gjordes de om efter vad man tyckte kunde vara en passande ålderdomlig stil (Flinck 1994 s.112). Försök till riktlinjer för hur man skulle ta tillvara Sveriges trädgårdshistoriska arv formulerades av trädgårdsarkitekten Sven A. Hermelin (1900-1984). Han föreslog att ett antal anläggningar av olika stil och typ borde restaureras av historiska och pedagogiska skäl för att visa hur parkerna sett ut under olika tider. I realiteten blev dock få parker restaurerade, däremot blev många moderniserade. Det viktigaste ansågs då vara att bevara stommen, arbetskrävande detaljer däremot rationaliserades bort. Resultatet av detta blev i många fall att parkerna idag i högre grad speglar funktionalismen och rekordårens rationalism än de visar den ursprungliga historiskt korrekta verkligheten.

BILAGA B:

FRIMURARSYMBOLIKEN I DE ENGELSKA PARKERNA

Under samma tid som den engelska parken slog igenom frodades mysticismen och fascinationen för det ockulta framför allt bland samhällets övre skikt. Även Rydboholmsparkens skapare var frimurare och troligen har detta satt avtryck i parken. Följande text är ett försök till att beskriva kopplingarna mellan frimureriet och den engelska parkstilen. Man bör vara medveten om svårigheterna att hitta material som behandlar detta område och därför är uppgifterna relativt osäkra. Inte heller är det säkert att alla symboler bör knytas specifikt till frimurarorden eftersom det lär ha förekommit en stor mängd av olika mystiska strömningar under sent 1700-tal. Texten bygger i huvudsak endast på en enda källa: Erik Westengaards "Tankefulde Haver" från 2001, och detta är ytterligare en faktor som gör att faktauppgifter och tolkningar svåra att bekräfta.

Frimurarorden

Varifrån ordet frimurare kommer är omtvistat, men troligtvis är det taget från de murare som på sin tid byggde de gotiska katedralerna. Dessa var "fria" att resa runt och erbjuda sin arbetskraft där den behövdes, i motsättning till andra hantverkare som var bundna till särskilda städer eller beställare. Detta privilegium väckte missunnsamhet och för att försäkra sig om att inga obehöriga skulle kunna påstå sig vara frimurare infördes lösenord, tecken och ritualer som bara de invigda kunde tolka. När man påbörjade en ny byggnad uppfördes först en enkel hydda, en såkallad "lodge", där man möttes före arbetets start och där en mästare förhörde och examinerade de övriga i de hemliga tecknen. Logerna spelade snart ut sin roll, men traditionen återupptogs i England under 1700-talets början, men då mer som en sorts klubb för män med andliga och

kulturella intressen. Hemlighetsmakeriet och symbolerna behölls (Westengaard 2001 s.15).

1700-talets stora vetenskapliga landvinningar och de nya upplysningsfilosoferna bidrog till att sätta den kristna världsordningen i gungning. Ur detta blomrade en form av deism upp, en sorts naturreligion där man menar att Gud skapat världen och naturen men sedan låtit den existera utan att aktivt ingripa och styra den. Deismen och frimureriet har många gemensamma grunder. Man liknade skapelsen som en maskin eller en vackert konstruerad byggnad och Gud vid "den store byggmästaren". Grunderna i frimureriet var och är tron på ett "högsta väsen", ett mål som man ska sträva mot och närma sig andligt genom godhet, tolerans och hänsyn till alla människor. En viktig del var också tron på de fyra elementen eld, jord, vatten och luft

som man ansåg fanns representerade i allt levande. Det gällde därför att skapa en balans mellan dessa, både i människan själv, men också i naturen och på så sätt upprätthålla den fulländade skapelsen (Westengaard 2001 s.12ff).

Vid sidan av många adliga och kungliga frimurare anslöt sig också många konstnärer, författare och vetenskapsmän till ordern. Som exempel kan nämnas Goethe, Mozart, och Alexander Pope.

Symbolvärld

Frimurarna använder sig av en mycket rik och brokig flora av olika symboler och tecken, oftast med anknytning till byggnadskonsten. I frimurarnas symbolvärld ingår bland annat delar av den judiska kabbalan och dess talmystik och element från alkemins symbolflora liksom från fornegyptiska trosföreställningar.

Själva symbolen för orden är en vinkelhake och en passare lagda över varandra. Passaren sägs stå för oändligheten och fullkomligheten, och vinkelhaken är ett tecken på att arbetet utförs korrekt både inom och utanför logen. De olika symbolerna lär sig en frimurare efterhand som han stiger i ordens grader. De ursprungliga tre graderna lär kunna sammanfattas med nyckelorden födelse, liv och död. Själva upptagningen i orden sägs följa en ritual där frågorna "vem är jag, var kommer jag från och vart är jag på väg?" är centrala. Svaren är att man kom från öst, den "eviga källan till allt ljus" men att livet på jorden levs i väst, i mörkret. Genom att avancera inom ordens grader och personlig utveckling närmar man sig gradvis ljuset i öster.

Ett centralt tema är templet i Jerusalem som uppfördes ungefär 1000f.Kr ha varit och detta användes som symbol för människans andliga utveckling. Den råa stenen ses som den ofullkomliga människan, som genom hammare ska huggas till en perfekt kubisk sten och därefter med hjälp av lod, vinkelhake och passare infogas i templet, det fullkomliga byggnadsverket. Templets portar i brons liksom dess pelare med olika sorters kapital var också viktiga symboler, liksom trianglar och

pyramider. Ofta framställdes de senare med ett öga eller ett "G" i sig som symboliserade Guds allseende öga och Geometrin, det perfekta byggnadsverkets förutsättning. En variant av detta kan än idag ses på de amerikanska dollarsedlarna (Westengarrd 2001 s.22ff).

Kopplingen till trädgården

Eftersom frimurarna oftast hörde till samhällets makt- och kulturelit där trädgårdskonsten var senaste mode under 1700-talet påverkades även landskapsarkitekturen av frimureriet. Inom ordern betraktades ofta trädgården som en spegling av "Guds fulländade skapelse", en rest av Edens lustgård på jorden. Den symboliska vandringen från väst till öst via syd blev troligen ofta ett vanligt förekommande motivet i parkerna som pryddes av mer eller mindre uppenbara frimurarsymboler.

En bok kom särskilt att få stor betydelse för korsbefruktningen mellan frimureriet och landskapsarkitekturen. Det var engelsmannen Thomas Wheatleys "Observations on Modern Gardening" som utkom 1770 och som fick stor spridning i Europa. Boken beskriver anläggandet av en park med ett innehåll av symboler som har drag av de frimuriska tankarna, bland annat skriver Wheatley att trädgårdskonsten enbart består av fyra element; jord, trä, vatten och sten. (Westengaard 2001 s.29ff).

Mycket av frimurarnas symbolvärld blev under det senare 1700-talet mer eller mindre allmänt spritt tankegods och därför är det svårt att bedöma vad som verkligen kan knytas till ordern. Monument och byggnader kopierades ofta och det var inte alltid säkert att deras ursprungliga betydelser och funktioner hade samma underliggande meningar som originalen. En upphovsman till en engelsk park behövde inte med nödvändighet vara invigd för att använda sig av frimureriska former. Många objekt användes snarare som estetiska och pittoreska inslag, utan några djupare filosofiska eller religiösa tankar. Få parker utnyttjades i realiteten för frimurarnas ceremonier och ritualer, och att utreda om så verkligen var fallet kräver andra typer av källor än enbart de historiska parkerna i sig själva.

Kända frimurarparker

En av de första som i sin park använde sig av en tydlig frimurarsymbolik var Alexander Pope. Från hans hus skulle man för att komma in i trädgården passera genom en grottunnel där man gick i mörkret omgiven av obearbetade stenar. I tunneln fanns här och var speglar som gjorde att man konfronterades med sin egen spegelbild och detta blev ett populärt motiv i många frimurarparker. När man kom ut från tunneln fanns en stor öppen plats med ett tempel täckt av snäckskal. I mitten av templet fanns ett altare med en evigt brinnande låga och efter templet tog en park av mer engelsk karaktär vid med vindlande stigar (Westengaard 2001 s.29ff).

Den mest kända frimurarparken, som också verkligen lär ha använts som ceremoniplats, är parken vid slottet Louisenlund öster om staden Schleswig. Det ägdes av lantgreve Carl av Hessen-Kassel och fick namn efter hans hustru Louise. Godset kom i deras ägo 1770 och i mitten av decenniet påbörjades arbetet med parken. Vid samma tid upptogs Carl i frimurarorden där han mycket snabbt steg till tredje graden och blev stormästare. Parken kom att tjäna som skådeplats och symbolisk inramning för hans frimuriska aktiviteter och anlades i den engelska stilen. Den första frimurarsymbolen man ställdes inför vid ankomsten till Louisenlund var den i väst belägna huvudallén varifrån två sidovägar löpte som bildar en rät vinkel. I den frimuriska symbolvärlden avbildas just den räta vinkeln ofta i väster, startpunkten på färden mot öst. I öst var slottet beläget och Carl bodde därmed symboliskt i upplysningen. I huvudalléns ände fanns en rundel med tolv lindar, ett antal som för frimurarna symboliserade det himmelska Jerusalem eller Salomos 12 pelare (Westengaard 2001 s.39). I närheten fanns också en halvmåneformad sjö. Halvmånen lär ha varit den egyptiska gudinnan Isis symbol och tecknet för döden och det mörka (Olausson 2001 s.389). Över sjön fanns en bro där man kunde se ned på sin egen spegelbild, och därmed symboliskt också in i sin egen själ.

Parken följde det engelska stilidealet väl

med skiftande uttryck och stämningar och var rikt dekorerad med monument och små byggnader. Bland dessa märks bland andra ett monument bestående av avbruten jonisk pelare med en himmelsglob ovanför, ett tecken för det ofullkomliga, motsatsen till Guds fulländade verk. Här fanns också en oansenlig hydda av råa bräder och med gräs på taket. Över ingångsdörren fanns ett kors, och dess inre var uppdelat i två små rum varav det ena var "bebott" av en mekanisk eremitdocka. I parken fanns också en dold grotta och ett så kallat "norskt" hus som användes av frimurarbröderna för rituella sammankomster. Ett annat monument i parken var gjort i form av en obelisk med en stjärna eller sol ovanför ett motiv som ursprungligen hämtades från det antika Egypten.

Den byggnad som tydligast kan kopplas till frimureriet var ett runt torn som lär ha utgjort målet för frimurarnas vandring genom parken och här hölls logesammankomster. Anläggningen framför tornet hade en grundplan i form av en skarabé, den egyptiska symbolen för evigt liv. I källaren var rummet uppbyggt med kryssvalv och porten hit in var utformad med symboler från egyptisk mytologi och alkemin. Rummet brukades för alkemistiska experiment och här stod en så kallad "athanor", en typ av murad ugn med ursprung i alkemistisk mystisk tradition. I ugnen skulle man förvandla bly till guld men förutom detta var den också en symbol för människans andliga utveckling från oädel till ädel. De övriga våningarna i tornet representerade troligtvis grader inom ordern och hade väggmålningar med frimuriska motiv och fönster mot alla väderstreck utom norr. Deras innehåll är dock mindre känt, redan på 1920-talet var tornet inte mycket mer än en ruin (Westengaard 2001 s.33ff).

Rosersberg – en svensk frimurarpark

Frimureriet och ordensväsendet blomstrade inte minst i Sverige under senare delen av 1700-talet. Den främste representanten för det ockulta intresset bland samhällets övre skikt var hertig Karl av Södermanland, sedermera Karl XIII. Vid sitt slott Rosersberg lät han under 1780-talet själv stå för utformningen av

en park med starka influenser av frimureriet. Hertigen skrev också ett illustrerat manuskript kallat *Magna Divina* som beskriver ett icke namngivet ordenssällskap och dess ritualer. I ett avsnitt behandlas kultplatsens iordningsställande enligt följande:

”För den skuld du som arbetet förrätta vill, utvälj först ett ställe uti en skog. Parck eller trädgård och uppres där ett Altare omgif det med en hydda som det från Regn betäcker, häng en Lampa uti taket ofver altaret och sätt ett vackert Rökfat af Metal där afvan uppå.

Hur mycket av dessa tankar som verkligen omsattes till praktik i parken vid Rosersberg är svårt att veta med säkerhet men om man studerar planen över parken från år 1800 hittar man delar som tydligt kan knytas till intresset för det ockulta. Inte minst den numera förstörda grottan som troligen användes för ordenssammankomster (Olausson 2001 s.391ff).

Rosersbergs engelska park. Även här bildade gångvägarna en rät vinkel i den västra delen och huvudbyggnaden låg öster om parken. Den helt raka vägen som mynnar i en cirkulär platsbildning påminner delvis om infartsvägen till Louisenlund och om Apostlarna vid Rydboholm. *”Grundritning af trädgården och parken vid kongliga lustslottet Rosersberg” 1817. Slottsarkivet.*

BILAGA C: ATT BEVARA OCH VÅRDA

Varför bevara?

”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.”

1§ kultuminneslagen

Varje del av landet rymmer kulturminnen och varje del av landskapet är i sig själv ett minne, ett spår av vad som tidigare hänt. Eftersom man inte kan bevara allt måste man göra ett val. Denna uppgift har i huvudsak lagts på Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen, som genom skyddsinstitut som byggnadsminneförklaringar och riksintresse skyddar det som anses vara vårt mest betydande kulturarv. Stora brister finns dock i detta system som bland annat visar sig i att några av våra främsta kulturhistoriska byggnadsverk inte har något formellt lagskydd. Stockholms Stadshus och Riddarhuset är bara några

exempel. Frågor om vems kulturarv som ska bevaras och vad som verkligen kan klassas som ”synnerligen märkligt” ställer också stora krav på bedömarnas objektivitet och kunskap. Grunderna till vad som väljs ut kan vara olika. Både mycket *säregna* och väldigt *typiska* objekt kan väljas (Af Geijerstam 1999 s.22)

En stor del av det som idag inte är skyddade enligt lag som byggnadsminnen är ändå tveklöst värdefulla kulturmiljöer. Värnandet av vår kulturmiljö är enligt kultuminneslagen något som åligger oss alla men i realiteten ligger ett stort ansvar hos dem som förvaltar och äger de kulturhistoriska miljöerna. Inte minst ekonomiskt kan vården av kulturmiljön upplevas som en tung belastning och det brukar därför vara de ekonomiska ramarna som sätter begränsningen för vård och skötselåtgärder. Motiven för det arbete som berör dessa miljöer ser olika ut beroende på vem som vårdar dem och vilken tid de lever i. Människan i allmänhet har ett behov av kunskaper om det förgångna och om samhällets föränderlighet. Kulturmiljöerna är ett arkiv som berättar om historien och på samma sätt, eller i än högra

grad än skriftliga handlingar är de en ovärderlig källa till historien. Vårt kulturarv gör det möjligt för människor att behålla kontakten med sina rötter. De skapar en hemhörighet och känsla av identitet som kan verka på flera nivåer. Såväl lokalt, regionalt, nationellt eller socialt.

Det finns också vetenskapliga motiv för att skydda, vårda och informera om vårt kulturarv. Det innebär en förpliktelse mot framtiden. Vi förstår ofta mycket av kulturminnenas innebörder och värden redan idag, men de innehåller också information som vi kanske inte ännu kunnat se och tolka. Om dessa källor till historien förstörs så är de för alltid förlorade. (Geijerstam 1999 s.33f)

Ett motiv till bevarandet av våra kulturmiljöer kan också vara rent ekonomiska. Med ett ökande intresse för historien och en kunnig allmänhet har kulturturismen blivit populär. Det tydligaste exemplet är kanske medeltidsveckan i Visby, där historien levandegörs och utvecklats till en lukrativ upplevelseindustri. Risker med detta är dock stora. Det måste finnas en balans mellan vården av de historiska autentiska värdena och nutidens krav på upplevelser. Kulturarvet får inte skadas genom anpassningar och önskemål från tillfälliga besökare och kortsiktiga ekonomiska intressen.

Internationella dokument

De historiska minnesmärkena förmedlar ett andligt budskap från gången tid.

Venedigdokumentets inledning

Världens historiska parker har uppmärksamats och fått ett skydd i det så kallade Florensdokumentet (bilaga D s.2167), en internationell överenskommelse antagen 1981 sanktionerad av ICOMOS, en kommitté knuten till FN. Dokumentet är ett tillägg till det tidigare Venedigdokumentet från 1964 som berör bevarandet av historiska minnesmärken. Florensdokumentet slår fast att historiska parker och trädgårdar bör

betraktas som konstverk och monument. Trots att dokumentet funnits i mer än 25 år är det relativt okänt. Detta är synd eftersom det är högst användbart som checklista för hur en historisk park bör hanteras och fungera som en plattform för en bredare diskussion om de historiska parkernas framtid.

Dokumentets 25 artiklar behandlar definitioner, bevarande och restaurering, användning och skydd av historiska parker och trädgårdar. Här slås fast att de historiska parkerna kan vara lika mycket, eller mer, arkitektur än en byggnad och lika mycket, eller mer, konst än vilket annat konstverk som helst. Det innebär att den historiska parken också kräver alla de hänsynstaganden som tidigare främst visats byggnader och fornlämningar (Lundquist 1992). Trots detta ses i dagsläget oftast trädgården som mindre värd att bevara än historisk byggnader och konstverk. Redan 1933 skrev en av de mest namnkunniga svenska trädgårdsarkitekterna Sven Hermelin; ”*Det skulle betraktas som vandalism, om en godsherre skulle förse sitt Tessinslott med funkisfönster och balkonger av armerad betong, men han klandras icke, om han låter lämningarna av den store arkitektens en gång praktfulla barockanläggning ersättas av en trädgård, som inspirerats vid den blomsterälskande villaägarens pittoreska trädgård*” (Ahrland 1997 s.30.) Man måste nog konstatera att hans uttalande till viss del ännu är aktuellt, trots att det gått över 70 år.

Restaureringsideologier

Dagens kulturmiljövård har i huvudsak framarbetats utifrån byggnadsvårdens förutsättningar, vilket har lett till att betoningen till stor del ligger på att bevara det som finns och göra så få tillägg som möjligt. Detta är dock inte möjligt att fullt ut applicera på parker och landskapsarkitektur. Parken har en särskild dynamik och den avvägning som i parken måste göras mellan upplevelse av liv och den historiska parkens materia gör att förutsättningarna skiljer sig markant från bevarandet av föremål och byggnader. I parker och trädgårdar är den fjärde dimensionen, tiden, en viktig del av upplevelsen som finns närvarande i vegetationens förändringar och årstidernas växlingar (Sunesson 2001 s.65ff).

Genom åren har en rad olika förhållningssätt vuxit fram inom kulturmiljövården varav några av de mest allmänt vedertagna begreppen beskrivs nedan.

1. Rekonstruktion

Att rekonstruera innebär att bygga upp igen, att resa ett fallet monument. Detta förutsätter att man har tillgång till alla de ritningar som bestämmer formen, men också att man har samma material och att anläggningstekniken är densamma. Det ställs således stora krav på ett mycket utförligt och grundligt efterforskningsarbete för att verkligen kunna "vrida klockan tillbaka" till vad som en gång varit. Som ett viktigt hjälpmedel i detta finns den allt mer uppmärksammade trädgårdsarkeologin. Rekonstruktioner av det gröna kulturarvet är betydligt mer vanligt på kontinenten än i Sverige. Både i Frankrike och i Tyskland finns exempel på stora och noggranna – och därmed också mycket kostbara – rekonstruktioner som Vaux-leVicomte och Champs sur Marne. Det är generellt sett lättare att rekonstruera barockens formella anläggningar än det är att återställa gamla landskapsparker till vad de en gång varit. I landskapsparken är ju naturen och tidens gång en del av upplevelsen, och en rekonstruktion är därför svår att få riktigt lyckad. Det finns dock några exempel där även engelska parker rekonstruerats. Målet för en rekonstruktion är alltid det historiskt korrekta. De konstnärliga och estetiska upplevelserna är därmed underordnade (Andersson, S-I 1990 s.4f).

2. Restaurering / Renovering

Då man renoverar eller restaurerar ett objekt väljer man vilka värden som man ska ta hänsyn till. Till skillnad från rekonstruktionen där det historiskt korrekta eftersträvas kan man vid en renovering välja att bibehålla värden som uppkommit genom historien även om de inte är ursprungliga. En renovering innebär därmed att man inte ger någon särskild tidsperiod företräde utan tillåter alla spår av historien att synas sida vid sida. Orsaken är kanske den mentalitet som uppfattar de långsamma förändringarna som en del av trädgårdskonstens grundförutsättning och

därför accepterar dem. Värden som tillkommit under historiens gång kan vara lika mycket eller mer värda som de som ursprungligen fanns där. De val som måste tas i samband med en renovering kräver noggranna avvägningar. Ska respekten för det ursprungliga väga tyngre än det nuvarande tillståndet, och hur väger man dagens funktionskrav mot kravet på historisk korrekthet? Att renovera en trädgård kräver konstnärlig kompetens som lyssnar till platsens själ, *genius loci* (Andersson, S-I 1990 s.5ff).

3. Fri förnyelse

Om det historiska källmaterialet är bristfälligt och om förfallet gått så långt att det inte finns något att bygga en renovering på så går det ändå att genomföra det som kallas fri förnyelse. Det är ett begrepp myntat av landskapsarkitekten Sven-Ingvar Andersson. Han menar att ett helt nytt tillskott ibland kan vara befogat. På samma sätt som exempelvis Riddarholmskyrkans olika delar tillkommit under olika tider och idag bildar ett slags collage av olika stilar, kan likaväl en park kompletteras med nya delar. I detta förhållningssätt är den konstnärliga kvaliteten och upplevelserikedomen – känslan – det viktigaste. Trots att det rör sig om något nytt är det som vid all landskapsarkitektur viktigt att det nya korresponderar med platsens historia och med *genius loci*, platsens själ. (Andersson, S-I 1990 s.7ff) En konstnär eller en arkitekt kan genom fri förnyelse ge ytterligare dimensioner till en historisk park. De kan till exempel ge en högst påtaglig känsla av barockens frodighet och överflöd som i den återskapade köksträdgården vid Läckö slott, trots att den inte är till 100% historiskt korrekt. Tanken om att förädla platsens själ var ju också ett grundmotiv i 1700-talets landskapsparker, och därför kan dessa typer av anläggningar lämpa sig särskilt lämpade för fri förnyelse.

Kontinuerlig skötsel

De trädgårdar och parker där man idag känner historiens vingslag tydligast och där känslan av kontinuitet är som mest påtaglig är de som aldrig varit föremål för någon genomgripande restaurering eller rekonstruktion. Detta förhållningssätt är särskilt vanligt i England, där godsen ofta gått i arv i samma familj och där man därför har en stor respekt för tidigare generationers arbete. Samtidigt har man ändå ofta tillåtit mindre tillägg som speglar den egna tiden och familjen. Skötseln har i princip utförts på samma sätt som vid anläggandet, om än ofta med avtagande intensitet. Anläggningarna präglas därmed av kontinuitet och är levande parker där en långsam utveckling tillåts, till skillnad från rekonstruerade parker där man valt att frysa tiden vid en bestämd historisk tidpunkt. Att vårda en park med kontinuerlig skötsel innebär ett förhållningssätt där parkens material behandlas och vårdas på samma sätt som tidigare men där växternas inneboende dynamik tillåts att synas och anläggningen att utvecklas långsiktigt. Vad den kontinuerliga skötseln i praktiken innebär varierar beroende på anläggningens karaktär och växter och måste preciseras för varje enskilt område där det tillämpas. Kontinuerlig skötsel kan sägas vara parkvårdens mest grundläggande förhållningssätt och är motsatsen till begreppet konservering. Efter mer genomgripande förändringar som rekonstruktioner eller fri förnyelse är det oftast kontinuerlig skötsel som tar vid.

Levandegöra

Något som blivit allt mer aktuellt och som oftare betonas är vikten av att *levandegöra* vårt kulturarv. Med detta menas den pedagogiska verksamhet som syftar till att berätta historia på plats. Levandegörandet kan överbygga förutfattade meningar och ge en ökad förståelse för vårt gemensamma kulturarv. Historien på plats har speciella förutsättningar för att kommunicera om dåtid och nutid, att förmedla kunskaper, åsikter och insikter om människans roll i sin omgivning och att göra tiden tydlig. Att levandegöra kulturarvet handlar därmed om att skapa en upplevelse, en sinnlig känsla av kontakt genom historien (Af Geijerstam 1999 s.31f). Därmed har begreppet

mycket gemensamt med det som eftersträvas genom "fri förnyelse". En levandegörelseåtgärd behöver dock inte bestå i en permanent fysisk struktur, utan kan åstadkommas med helt andra medel. Skådespel, tillfälliga installationer och temporära scener som avbildar fragment av platsens historia är bara några exempel.

Levandegörandet kan också utgöra ett hot mot själen hos den kulturmiljö man vill bevara. Det måste finnas en balans mellan kuliss och verklighet, mellan det genuina och det arrangerade (Af Geijerstam 1999 s.39).

BILAGA D - FLORENSDOKUMENTET

(http://www.international.icomos.org/charters/gardens_e.htm) 2008-05-07

CONSEIL INTERNATIONAL
DES MONUMENTS ET DES SITES

INTERNATIONAL COUNCIL
ON MONUMENTS AND SITES

HISTORIC GARDENS (THE FLORENCE CHARTER 1981)

Adopted by ICOMOS in December 1982.

PREAMBLE

The ICOMOS-IFLA International Committee for Historic Gardens, meeting in Florence on 21 May 1981, decided to draw up a charter on the preservation of historic gardens which would bear the name of that town. The present Florence Charter was drafted by the Committee and registered by ICOMOS on 15 December 1982 as an addendum to the Venice Charter covering the specific field concerned.

DEFINITIONS AND OBJECTIVES

Article 1.

"A historic garden is an architectural and horticultural composition of interest to the public from the historical or artistic point of view". As such, it is to be considered as a monument.

Article 2.

"The historic garden is an architectural composition whose constituents are primarily vegetal and therefore living, which means that they are perishable and renewable." Thus its appearance reflects the perpetual balance between the cycle of the seasons, the growth and decay of nature and the desire of the artist and craftsman to keep it permanently unchanged.

Article 3.

As a monument, the historic garden must be preserved in accordance with the spirit of the Venice Charter. However, since it is a living monument, its preservation must be governed by specific rules which are the subject of the Present charter.

Article 4.

The architectural composition of the historic garden includes:

- Its plan and its topography.
- Its vegetation, including its species, proportions, colour schemes, spacing and respective heights.
- Its structural and decorative features.
- Its water, running or still, reflecting the sky.

Article 5.

As the expression of the direct affinity between civilisation and nature, and as a place of enjoyment suited to meditation or repose, the garden thus acquires the cosmic significance of an idealised image of the world, a "paradise" in the etymological sense of the term, and yet a testimony to a culture, a style, an age, and often to the originality of a creative artist.

Article 6.

The term "historic garden" is equally applicable to small gardens and to large parks, whether formal or "landscape".

Article 7.

Whether or not it is associated with a building in which case it is an inseparable complement, the historic garden cannot be isolated from its own particular environment, whether urban or rural, artificial or natural.

Article 8.

A historic site is a specific landscape associated with a memorable act, as, for example, a major historic event; a well-known myth; an epic combat; or the subject of a famous picture.

Article 9.

The preservation of historic gardens depends on their identification and listing. They require several kinds of action, namely maintenance, conservation and restoration. In certain cases, reconstruction may be recommended. The authenticity of a historic garden depends as much on the design and scale of its various parts as on its decorative features and on the choice of plant or inorganic materials adopted for each of its parts.

MAINTENANCE, CONSERVATION, RESTORATION, RECONSTRUCTION

Article 10.

In any work of maintenance, conservation, restoration or reconstruction of a historic garden, or of any part of it, all its constituent features must be dealt with simultaneously. To isolate the various operations would damage the unity of the whole.

MAINTENANCE AND CONSERVATION

Article 11.

Continuous maintenance of historic gardens is of paramount importance. Since the principal material is vegetal, the preservation of the garden in an unchanged condition requires both prompt replacements when required and a long-term programme of periodic renewal (clear felling and replanting with mature specimens).

Article 12.

Those species of trees, shrubs, plants and flowers to be replaced periodically must be selected with regard for established and recognised practice in each botanical and horticultural region, and with the aim to determine the species initially grown and to preserve them.

Article 13.

The permanent or movable architectural, sculptural or decorative features which form an integral part of the historic garden must be removed or displaced only insofar as this is essential for their conservation or restoration. The replacement or restoration of any such jeopardised features must be effected in accordance with the principles of the Venice Charter, and the date of any complete replacement must be indicated.

Article 14.

The historic garden must be preserved in appropriate surroundings. Any alteration to the physical environment which will endanger the ecological equilibrium must be prohibited. These applications are applicable to all aspects of the infrastructure, whether internal or external (drainage works, irrigation systems, roads, car parks, fences, caretaking facilities, visitors' amenities, etc.).

RESTORATION AND RECONSTRUCTION

Article 15.

No restoration work and, above all, no reconstruction work on a historic garden shall be undertaken without thorough prior research to ensure that such work is scientifically executed and which will involve everything from excavation to the assembling of records relating to the garden in question and to similar gardens. Before any practical work starts, a project must be prepared on the basis of said research and must be submitted to a group of experts for joint examination and approval.

Article 16.

Restoration work must respect the successive stages of evolution of the garden concerned. In principle, no one period should be given precedence over any other, except in exceptional cases where the degree of damage or destruction affecting certain parts of a garden may be such that it is decided to reconstruct it on the basis of the traces that survive or of unimpeachable documentary evidence. Such reconstruction work might be undertaken more particularly on the parts of the garden nearest to the building it contains in order to bring out their significance in the design.

Article 17.

Where a garden has completely disappeared or there exists no more than conjectural evidence of its successive stages a reconstruction could not be considered a historic garden.

USE

Article 18.

While any historic garden is designed to be seen and walked about in, access to it must be restricted to the extent demanded by its size and vulnerability, so that its physical fabric and cultural message may be preserved.

Article 19.

By reason of its nature and purpose, a historic garden is a peaceful place conducive to human contacts, silence and awareness of nature. This conception of its everyday use must contrast with its role on those rare occasions when it accommodates a festivity. Thus, the conditions of such occasional use of a historic garden should be clearly defined, in order that any such festivity may itself serve to enhance the visual effect of the garden instead of

pervverting or damaging it.

Article 20.

While historic gardens may be suitable for quiet games as a daily occurrence, separate areas appropriate for active and lively games and sports should also be laid out adjacent to the historic garden, so that the needs of the public may be satisfied in this respect without prejudice to the conservation of the gardens and landscapes.

Article 21.

The work of maintenance and conservation, the timing of which is determined by season and brief operations which serve to restore the garden's authenticity, must always take precedence over the requirements of public use. All arrangements for visits to historic gardens must be subjected to regulations that ensure the spirit of the place is preserved.

Article 22.

If a garden is walled, its walls may not be removed without prior examination of all the possible consequences liable to lead to changes in its atmosphere and to affect its preservation.

LEGAL AND ADMINISTRATIVE PROTECTION

Article 23.

It is the task of the responsible authorities to adopt, on the advice of qualified experts, the appropriate legal and administrative measures for the identification, listing and protection of historic gardens. The preservation of such gardens must be provided for within the framework of land-use plans and such provision must be duly mentioned in documents relating to regional and local planning. It is also the task of the responsible authorities to adopt, with the advice of qualified experts, the financial measures which will facilitate the maintenance, conservation and restoration, and, where necessary, the reconstruction of historic gardens.

Article 24.

The historic garden is one of the features of the patrimony whose survival, by reason of its nature, requires intensive, continuous care by trained experts. Suitable provision should therefore be made for the training of such persons, whether historians, architects, landscape architects, gardeners or botanists. Care should also be taken to ensure that there is regular propagation of the plant varieties necessary for maintenance or restoration.

Article 25.

Interest in historic gardens should be stimulated by every kind of activity capable of emphasising their true value as part of the patrimony and making for improved knowledge and appreciation of them: promotion of scientific research; international exchange and circulation of information; publications, including works designed for the general public; the encouragement of public access under suitable control and use of the media to develop awareness of the need for due respect for nature and the historic heritage. The most outstanding of the historic gardens shall be proposed for inclusion in the World Heritage List.

Nota Bene

The above recommendations are applicable to all the historic gardens in the world.

Additional clauses applicable to specific types of gardens may be subsequently appended to the present Charter with brief descriptions of the said types.

BILAGA E - NYCKELBIOTOPINVENTERING AV ENGELSKA PARKEN

(<http://www.svo.se/episerver4/templates/Nyckelbiotop.aspx?objektid=100886011>) 2008-05-11

Information om vald nyckelbiotop

ObjektID: 100886011

Biotoptyp	Areal, ha
Lövskogslund	28,8

Biotopkaraktär

Rikligt med grova träd

Sjö/havsstrand avgränsar del av obj.

Kulturhistoriska värden

Hällar ger karaktär åt objektet

Trädslagsfördelning, %

Ek 40

Tall 30

Skogslind 10

Alm 10

Lövträd 10

Element	Frekvens	Nyckelord
Gammal alm	Tämligen allmän	Döda grenar
Gammal alm	Tämligen allmän	Grovt träd eller låga
Gammal grov ek	Tämligen allmän	Döda grenar
Gammal grov ek	Tämligen allmän	Grov skorp bark
Gammal grov ek	Tämligen allmän	Grovt träd eller låga
Gammal grov gran	Enstaka-sparsam	Döda grenar
Gammal grov gran	Enstaka-sparsam	Grovt träd eller låga
Gammal hassel	Enstaka-sparsam	Döda grenar
Gammal lönn	Enstaka-sparsam	Mossfäll på sten/berg/trädbark
Gammal skogslind	Tämligen allmän	Döda kvistar
Gammal skogslind	Tämligen allmän	Grovt träd eller låga
Gammal tall	Tämligen allmän	Döda grenar
Gammal tall	Tämligen allmän	Grov skorp bark
Gammal tall	Tämligen allmän	Grovt träd eller låga
Gammalt lövträd	Enstaka-sparsam	Döda grenar
Gammalt lövträd	Enstaka-sparsam	Oxel

Län	Kommun	Ekonomiskt kartblad	X-koordinat
Stockholms län	Österåker	1018g	6593162

Objektnummer	Delobjektnummer	Markägarkategori	Inventerin
01	1	Småskogsbruket	1998-09-18

BILAGA F - TRÄD OCH BUSKAR I PARKEN ÅR 1900

Enligt Trädgårdmästare Landsbergs anteckningar, Gårdsarkivet Rydboholm. Tolkningar gjorda med hjälp av Kjell Lundquist, SLU Alnarp. Troligtvis rör det sig i huvudsak om Engelska parken, men förteckningen innehåller även fruktträd och orangeriväxter. Kanske omfattar listan därför även Sibirien, som vid tiden för anteckningarna innehöll frukt- och bärödlingar.

Mäster Landsbergs namn	Tolkning
Ek	<i>Quercus robur</i>
Bok	<i>Fagus sylvatica</i>
Afvenbok	<i>Carpinus betulus</i>
Blodbok	<i>Fagus sylvatica</i> , purpurbladiga gruppen
Lönn	<i>Acer platanoides</i>
Lind	<i>Tilia cordata</i>
Alm	<i>Ulmus glabra</i>
Ask	<i>Fraxinus excelsior</i>
Asp	<i>Populus tremula</i>
Rönn	<i>Sorbus aucuparia</i>
Kastanje	Hästkastanj, <i>Aesculus hippocastanum</i>
Tall	<i>Pinus sylvestris</i>
Weimouthtall	Weimouthtall, <i>Pinus strobus</i>
Brödfrukttall	Cembratall, <i>Pinus cembra</i>
Gran	<i>Picea abies</i>
Silfvergran	<i>Abies alba</i>
Lärkträd	Troligen Europeisk lärk, <i>Larix decidua</i> (muntligen K. Lundquist)
Al	<i>Alnus glutinosa</i> och <i>Alnus incana</i>
Oxel	<i>Sorbus intermedia</i>
Vildapel	<i>Malus sylvestris</i>
Björk	<i>Betula pendula</i> .
Pil	Möjligen Knäckepil. <i>Salix fragilis</i>
Guldpil	Troligen <i>Salix alba</i> 'Vitellina'
Balsampoppel	<i>Populus balsamifera</i>
Pyramidpoppel	<i>Populus nigra</i>
Sälg	<i>Salix caprea</i>
Thuja	<i>Thuja occidentalis</i>
Mullbär	<i>Morus nigra</i> (troligen odlad som orangeriväxt som ställdes ut sommartid)
Lager	<i>Laurus nobilis</i> (troligen odlad som orangeriväxt som ställdes ut sommartid)
Murgröna	<i>Hedera helix</i>
Aristolochia	Pipranka, <i>Aristolochi</i> , möjligen <i>Aristolochia macrophylla</i>
fläckig K.	Kanske en variererad form av hästkastanj, <i>Aesculus hippocastanum</i> 'Albovariegata' / 'Aureovariegata' (muntligen K. Lundquist)

Glycinia	Möjligen felstavat. Glycine är sojabönssläktet. Sojabönan, <i>Glycine max</i> är en klättrande ärtväxt som kan bli upp mot två m hög (muntligen K. Lundquist)
Fläder	<i>Sambucus nigra</i>
Snöboll	Sort av olvon, <i>Viburnum opulus</i>
Odon	<i>Vaccinium uliginosum</i>
Ljung	<i>Calluna vulgaris</i>
Päron	<i>Pyrus communis</i>
Hägg	<i>Prunus padus</i>
Hassel	<i>Corylus avellana</i>
Rhammus Cathartica	Getapel. <i>Rhamnus catharticus</i>
Syrén	<i>Syringa vulgaris</i>
Guldregn	Alpgullregn, <i>Laburnum alpinum</i>
Sib.ärtbuske	Häckkaragan, <i>Caragana arborescens</i>
Törne	Någon form av vildros, möjligen <i>Rosa dumalis</i>
Hagtorn	<i>Crataegus</i>
Berberis	<i>Berberis vulgaris</i>
Ene	<i>Juniperus communis</i>
Caprifolium	<i>Lonicera caprifolium</i>
Spirea	Någon form av <i>Spirea</i> , möjligen Torpspirea <i>Spirea x rosalba</i>
Vildt vin	Form av <i>Pharthenocissus</i>
Jungfrubär	Stenbär, <i>Rubus saxatilis</i>
Vildkrusbär	<i>Ribes uva-crispa</i>
Humle	<i>Humulus lupulus</i>
Vide	Någon form av <i>Salix</i>
Hallon	<i>Rubus idaeus</i>
Plommon	<i>Prunus domestica</i>

BILAGA G - ÄGARLÄNGD FÖR RYDBOHOLM OCH DESS FÖREGÅNGARE ÖSKESTA

Till största delen hämtad från Andersson, K. 2002 s.230f.

Före 1311	Karl Elinesson (Sparre av Aspås)
1311-1327	Birger Petersson (Finstaätten)
1328-ca.1350	Israel Birgersson (Finstaätten)
ca.1350-1382/84	Ramborg Israelsdotter (Finstaätten) g. med Anund Jonsson (Lejonansikte)
1384-1397	Anund Jonsson, som fått egendomen genom bakarv från sin avlidne son Israel.
1397-1441	Kristina Anundsdotter (Lejonansikte), född i Anund Jonssons andra äktenskap, före 1409 g. med Sture Algotsson (Sture), även kallad Anund Sture (död 1434)
1441-1444	Gustav Sture g. med Birgitta Stensdotter (Bielke)
1444-ca.1460	Deras barn anund Sture, Birgitta Gustavsdotter och Sten Sture.
ca.1460-1472	Birgitta Gustavsdotter (Sture) g. med Johan Kristiernsson (Vasa)
1478-1520	Erik Johansson (Vasa) g. med Cecilia Magnusdotter (Eka-ätten)
1520-1530	Gustav Eriksson (Vasa)
1530-1536	Margareta Eriksson (Vasa) g. 1) med Joakim Brahe (död 1520) 2) greve Johan av Hoya
1536-1590	Sonen i första giftet Per Brahe d.ä. (1520-1590) g. 1549 med Beata Gustavsdotter (Stenbock) (1532(?)-1583)
1590-1630	Yngste sonen Abraham Brahe d.ä. (1569-1630) genom testamente g. 1599 med
1630-1650	Elsa Nilsson (Gyllenstierna) (1577-1650) som erhåller Rydboholm i morgongåva
1650-1699	Sonsonen Nils Brahe d.y. (1633-1699) g. 1660 med Margareta Juliana Wrangel (1642-1701)
1699-1728	Sonen Abraham Brahe d.y. (1669-1728) g. 1) 1695 med Eva Bielke (1677-1715) 2) 1716 med Margareta Fredrika Bonde (1680-1727)
1728-1756	Sonsonen Erik Brahe (1722-1756) g. 1) 1745 med Eva Catharina Sack (1727-1753) 2) 1754 med Christina Charlotta Piper (1734-1800)

1756-1826	Sonen i andra giftet Magnus Fredrik Brahe (1756-1826) g. 1) 1779 med Ulrika Catharina Koskull (1759-1805) 2) 1806 med Aurora Koskull (1778-1852)
1826-1876	Tillsammans med systrarna, sonen i andra giftet Nils Fredrik Brahe (1812-1850) g. 1836 med Hedvig Elisabeth Maria Amalia Piper (1808-1886)
1876-1930	Magnus Per Brahe (1849-1930) (son till Nils Fredrik Brahe) g. 1897 med Anna Nordenfalk (1863-1929)
1930-1947	Systersonen Fritz Wilhelm von Essen (1879-1972) g. med Lily Piper (1886-1962)
1947-1970	Sonen Eric von Essen (1910-1986) g. med Louise Tamm (1913-1987)
1970-	Deras barn Magnus von Essen och Elisabeth Douglas, f. von Essen samt hennes make Gustaf Douglas och deras barn Carl Douglas och Eric Douglas